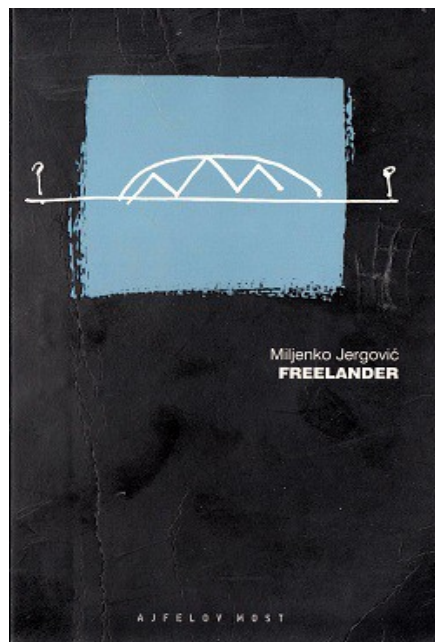

Miljenko Jergović

FREELANDER

bojana888

- Vidiš kako se sve čovjeku ispovrne! - ponovio je profesor Karlo Adum, u času kada je poštar htio otići. Trebao ga je samo pozdraviti, mahnuti desnicom prema sljepoočnici, kao kakav umirovljeni zastavnik, i okrenuti se prema liftu, ali nije se dao stari, nego je treći ili četvrti puta izgovorio istu formulu:

- Vidiš kako se sve čovjeku ispovrne!,

nakon čega poštar nije mogao tek tako otići, nego je trebalo sačekati da opet prođe vrijeme, da se jedan preko drugoga nanižu uzdasi i slijeganje ramenima, da se barem triput podignu obrve i objese krajevi usana, kao kad starci jedni drugima upućuju izraze sućuti ili razmjenjuju vijesti o tumoru na prostati, koji možda i nije tumor, doktori ništa ne znaju, nemaju oni pojma, ali ipak se dižu obrve kao i kad tumor jest, i kad tumor raste, i kad te samo otvore pa zatvore, jer nema tu riječi, i nema drugoga načina da se riječi izbjegnu, nego da se obrve dižu i spuštaju, a kad bi postojala olimpijada u dizanju obrva, naši bi ljudi, pogotovo oni iz novozaagrebačkih nebodera, a među takvima najviše penzionera, bili olimpijski pobjednici.

Poštar, koji ga je poznao već dobrih dvadeset i pet godina, toliko dugo mu je donosio poštu u Zapruđe, nikada mu nije rekao svoje ime, niti je Karla Aduma to zanimalo. Ako mu je ikada i palo na pamet da se taj čovjek velikih gustih brkova, rodom iz Vukovog rodnog sela Tršića, nekako zove, smatrao je kako je nepristojno da ga za ime upita. Pogotovo nakon 1990. Jer što bi netko iz Tršića mogao biti po imenu, nego ono što je neugodno kada se upita. Zato je bolje da poštar ostane Poštar, kakvim ga sve ove godine zna, njega i njegovu ženu, Štefu iz Križa, tri kćeri, Dubravku, Jadranku i Planinku, koje, istina, nikada nije vidio, ali o njima se naslušao, ne samo od Poštara, nego i od susjeda, kojima nije bilo pravo kada je Poštar sa Štefom išao na dva mjeseca u toplice, jer su mu oslabila koljena, pa ga je mijenjao neki pijanac koji bi svako pismo

ubacio u krivi kaslić, i onda se pravdao time da na kasličima ionako ne pišu prezimena onih koji stanuju u našem neboderu, nego ljudi koji su se prvi, još 1968, tu doselili, a nekada ni njih, nego nekih koji nikada tu nisu živjeli, ali Poštar je napamet znao gdje je tko, tako da prezimena nisu ni bila potrebna, i ljudi su ih, izvješena po kasličima, doživljavali kao višak indiskrecije. Ali ako se Poštar ne vrati iz toplica, zapravo ako zbog koljena ode u invalidsku mirovinu, tada će svaki stanovnik nebodera biti dužan svoje prezime izvjesiti na vidnome mjestu. Ljude je od toga hvatala jeza. Gospodin Apostolovski s drugoga kata, umirovljeni liječnik iz vojne bolnice, išao je u Glavnu poštu i tražio adresu listonoše koji raznosi poštu u Zaprude. Reklamacija? Ne, nipošto! Ako nije reklamacija, tada je indiskrecija, odgovoreno mu je. A taksist Lazari je jednoga vikenda krenuo autom od toplica do toplica, ne bi li pronašao Poštara i njegovu Štefu, te im ponudio svu pomoć stanovnika nebodera, kako u liječničkim i drugim vezama, tako i u nekakvoj novčanoj potpori, samo da gospon Poštar ne traži invalidsku. I naravno, nije ga našao, jer je Poštar bio u Bizovačkim toplicama, a tko bi ga tamo tražio kad je Apostolovski rekao da Bizovačke nisu za koljena. I na kraju, Poštar se vratio, zdrav i preporođen. Svima je bilo drago. Pa i Karlu Adumu i njegovoj gospođi Ivanki, premda je na njihovome kasliču pisalo kako u stvarnosti i jest - Adum-Schwartzter, i nisu imali razloga da se brinu za ono što će se dogoditi ako se jednoga dana promijeni listonoša.

- Vidiš kako se sve čovjeku ispovrne! - još jednom je, valjda i sedmi put, ponovio, i tek onda je pustio Poštara da ide svojim putem.

Bio je petak, u rukama je držao neotvoreni telegram, koji će kasnije odložiti na kuhinjski stol i sigurno ga do večeri neće otvoriti. Većina ljudi plaši se telegrama, jer se boje smrti, bolesti i nesreće. A blesava se manjina telegramima nada, jer očekuju da dođe takav koji će prebrisati sve brige u životu. Karlu Adumu je svejedno, pa je zaboravio na telegram. Svejedno mu je, jer mu se, eto, život ispovrnuo.

Najprije je, kako je to napisano u rješenju, sa 31. prosincem 2005. otišao u mirovinu. Trebao je otići s krajem protekle školske godine, ali je Karlo iskoristio zakonsko pravo da ostane do kraja kalendarske godine u kojoj navršava četrdeset godina radnoga staža. Tako bi se to stručno reklo.

Zadnja četiri mjeseca samo je sjedio u zbornici ili u školskoj knjižnici i ništa nije radio, pa ga kolege nastavnici više nisu ni primjećivali. Onoga dana kada je praznio ormarić u zbornici, stol iza njegovih leđa bio je pun boca s voćnim sokovima i coca-colum, plastičnih čaša i tanjura s prešanom šunkom, koja je vonjala na kabinet za kemiju, i onim ružnim gumenim sirom, blijedim kao dječja smrt. Nazdravljalo se Novoj godini, uz povike su ulazili i izlazili učenici završnih razreda, profesorica glazbe Magda Simčić, stara cura iz Kutine, prolila je sok od borovnice po svojoj bijeloj bluzi, pa se rasplakala pred svima, ravnatelj ju je tješio i solio joj mrlju iz kutije na kojoj je pisalo Soda so Tuzla, kao Albanac, koji pred utakmicu ispred Doma sportova soli kuhane kukuruze, i smiješi se umilno, da ga navijači domaćeg kluba ne bi istukli. Isto je tako ravnatelj solio uplakanu profesoricu, sol izvlači svaku fleku, vjerujte meni, kolegice draga, i smiješio joj se s predanošću žrtve. Pogledao bi ga Karlo koji put, dok je spremao svoje stvari u veliki putni kufer, i uživao je u tome što ravnatelj više ne primjećuje njegove poglede. Konačno je mogao vidjeti ono što mu je godinama izmicalo, kao prebrzi titl na japanskome filmu.

Dok je odlazio, nitko mu nije uzvratio na pozdrav. Mislili su da će se kolega Adum vratiti nakon što stvari spremi u auto.

Tri mjeseca kasnije, krajem ožujka, Ivanka su uhvatile prve vrtoglavice. Zastala bi usred rečenice i uhvatila se za čelo, kao da se nečega pokušava sjetiti. Pored štednjaka je postavila stolicu, pa bi sjedala usred miješanja palente, jer joj se zanebesalo, i pred očima su joj promicale galaksije, eoni i saksije s maćuhicama.

- Proljetna anemija - tješila ga je zabrinutog - sve je to samo proljetna anemija.

Onda su je smjestili u bolnicu, na Rebro, preko veze, da je temeljito pregledaju. Karlo je otišao doma, da joj donese spavaćicu, zrcalo i nešto za čitanje - uzeo je Doktora Živaga, to je zadnji put čitala na moru, u Podaci, 1977. - ali bila je gužva u gradu, promet je bio zatvoren zbog dolaska američkoga političara, pa mu je trebalo dugo da se vrati do bolnice, možda i cijela dva sata, i kada je konačno došao, doktor Sremec mu je pružio ruku i rekao:

- Žao mi je, dragi profesore, ali gospođa je otišla!,

i tog se trenutka profesoru Adumu učinilo da od njihovoga rastanka nije prošlo dva sata, nego barem dvije godine, i grizlo ga je što je Ivanku tako dugo ostavio samu.

Potom je bio sprovod, pa su kroz kuću promicali muškarci u sivim odijelima i s kravatama, uglavnom starci, i žene s lakiranim crnim torbicama i kosama koje su se sijede modrile, kao more ispred Visa, duboko more, puno slijepih ružnih riba, i svi su grlili udovca, kao da se rastaju s njime, jer će i on uskočiti za kovčegom u mrak krematorija i spustili se tihim dizalom u oganj i žar. Danima kasnije su ga nazivali, pitali kako je, pozivali ga na ručak, bila je to sezona krepkih proljetnih juha, a on se pravdao neodložnim poslovima, lagao je da ide na put u Split, da bi onda i pozivi postajali sve rjeđi, danima se nije čulo zvono, išao je do tržnice po kruh i nigdje dalje, dok ga jednoga dana svi nisu zaboravili. Postao je nevidljiv i za susjede na hodniku. Prolazio je pokraj njih kao sjena zidara koji je poginuo pri izgradnji nebodera. Još mu je samo Poštar ostao.

- Ti si iz Vukova kraja, ti sigurno znaš što to znači kada se život ispovrne - stezao mu je ruku, a Poštar se smijao i nešto glasno odgovarao, da se orilo stubište i treptale su oči iza špijunki.

Karlo Adum, umirovljeni profesor povijesti, ležao je na trosjedu i čitao novine. Ton na televizoru bio je utišan, američki je predsjednik nijemo pomicao usnama, vozač kamiona ležao je preko volana, dok mu se krv cijedila niz lice, kroz staklo izbušeno mecima vidjela se pustinja i zastava Palestine, nad

Hrvatskom su se pravilno izmjenjivala sunca i bijele ovčice oblaka, uz Hrvatsku ležala je tamna i bezlična provalija u obliku Bosne, nad kojom nema ni sunca ni oblaka, nogometaši Dinama trčali su jedan drugome u zagrljaj, Janica Kostelić imala je čeljust boksača u crtanom filmu, Šestinke su vrtjele kišobranima u nekome turističkom filmu od prije Drugoga svjetskog rata, na špici vijesti više se ne vrti globus, kao što se vrtio kada je Karlo bio mlad.

Čas je gledao prema ekranu, čas u novine, dok se vani, iza novozaagrebačkih nebodera, spuštao mrak, i polako gutao ravnice Turopolja.

Zatvorio je oči, slušao aute koji su se vozili prema gradu, gdje će uskoro započeti noćni život, tramvaje koji su drndali preko mosta, i daleku pucnjavu, petarde i rafale, koji su označavali još jednu, tko zna koju i kakvu, veliku hrvatsku pobjedu. Otkuda petkom sport, pomislio je profesor Adum, a onda se premišljao je li danas uopće petak, ili je možda subota, dan od nogometa - demokracija se od socijalizma razlikuje najprije po tome što se kola nogometnog prvenstva igraju subotom, a ne nedjeljom - da bi se onda sjetio telegrama koji nije otvorio, nego ga je ostavio u kuhinji, ali više nije bio siguran je li Poštar zbilja donio taj telegram, ili mu se to sada samo čini, jer pada u san, i sigurno će telegram biti i u njegovome snu, prije nego što konačno svega nestane.

Profesor Adum nije pamtiio snove. A ono što nije zapamtio, to se nije ni dogodilo. Tako je i on, kao i većina ljudi sa sličnim problemom, vjerovao da nikad i ne sanja, kada već ne pamti snove.

Probudio se oko pola tri.

Stajao je nad zahodskom školjkom i iščekivao mlaz. Potegnuo je vodu, išao je u kuhinju da se napije vode, čekao je da se napuni kotlić i da zavlada tišina, pa da može oslušivati noćni život nebodera, hrkanje, uporni dječji plač, zvuk lifta koji se pokreće, vodu u cijevima, pa glasove na stubištu, i opet tišinu koja traje kratko, dok netko ne potegne vodu u zahodu. U noći se niz neboder spusti cijela jedna Nijagara. Slušao je vodu i mislio o ljudima koji se ovoga časa

negdje dave u nekoj vodi, u rijeci, moru ili jezeru, koliko li ih je, Bože, samo, tamo gdje je dan i tamo gdje je noć, dave se, dok on mirno sluša vodu koja se spušta niz neboder, ili hući zarobljena u cijevima radijatora.

Adum ne pali svjetlo, nego sjedi u mraku, obgrlio je koljena i sluša. Čeka da se oko četiri kroz otvorena balkonska vrata oglase budilnici. To se bude žene koje će svojim muževima dati prve jutarnje antibiotike, a onda kardiotonike i analgetike i sve one lijekove koji ljudima pomažu da što duže umiru. Tako je profesor Adum o tome mislio. I tako je govorio u zbornici, jer te gluposti Ivanka nije htjela slušati, sve dok se, eto, nije dogodilo i to da više nikome ne može ništa reći.

Oko jedanaest Poštar je pozvonio. Otvorio mu je, očekujući nešto. Ali Poštar je bio praznih ruku.

- Nešto loše se dogodilo?
- Ne znam... Gdje?
- Pa kod vas.
- Nije, ne daj Bože, otkud vam to.
- Mislio sam...
- Daj, uđite, može rakijica?, ublijedjeli ste, težak dan.
- Ne, nego sam htio vidjeti je li s vama sve u redu.
- A zašto ne bi bilo u redu?
- Mislio sam, telegram od jučer... Ako vam nešto treba.
- Uh, Boga ti, dobro da si mi rekao, nisam ga ni otvorio.

Profesor i Poštar sjedili su na balkonu, Poštar je pio rakiju, hvarsku travaricu, preostalu od pokojnoga Dominisa, nastavnika hrvatskoga i književnosti, koji se, po odlasku u mirovinu, preselio u Jelsu, gdje je svake godine pekao rakiju i u njoj moćio ljekovite trave, sve dok ga jednoga dana nisu našli mrtvoga. Umro je kao i Ivanka, usred galaksija, eona i saksija s maćuhicama. Poštar već deset godinu pije Dominisovu travaricu, ovako kada ga profesor Adum pozove k sebi, i još po bocu za Božić i Uskrs, i još nije došao

niti do pola, tolike su zalihe koje je pokojnik ostavio za sobom.

Profesor je držao telegram pred sobom i čudio se:

- Tadija Melkior Adum, jest, istina je, bio mi je stric, o itekako mi je taj đavo bio stric, stariji brat moga pokojnog oca, Ilije Baltazara Aduma, ali vidite, meni je šezdeset i šesta, star sam čovjek, otac mi je pošao Bogu na istinu prije pedeset i dvije, i kako bih vjerovao da je tek sad umro njegov stariji brat? I to pet godina stariji! Ako dobro računam, moj bi pokojni ćaća danas imao devedeset i sedam godina, znači Tadija bi ih imao sto i dvije. Govorite vi što hoćete, ali ja mislim da se ovo netko našalio na moj račun, ili da me žele na nešto navući. Znae kakva su vremena i što sve ljudi rade jedni drugima. Oprezan valja biti, dragi moj!

- Kada ste ga zadnji put vidjeli? - pitao je Poštar.

- E, to je vidite drugi problem Nisam ga nikada vidio. Njih dvojica su se nasmrt posvađali malo nakon što sam se rodio, moglo mi je biti šest mjeseci. Nije to bila samo svađa, nego se i krv prolila, mahalo se po stubištu pištoljima i sjekirama, a otac je u toj tući ostao bez palca na desnoj ruci. Znae li kako je kad nemate palca? Isto je kao da ste ostali bez ruke, samo još malo gore, jer imate preostala četiri prsta, da vas stalno podsjećaju da nemate što s njima. Bez palca s prstima ne možete ništa. Tako je i moj jadni otac strugao noktima po kuhinjskome zidu, dok mu ne bi prokrvarili. Taj ga je izgubljeni palac i ubio. Kao pas je svisnuo, samo zato što nije znao što bi s prstima. Poživio bi on još i dvadeset, trideset godina da mu je brat odcapario i ostale prste.

- Oko čega su se posvađali?

- Ne znam, nije se u kući o tome govorilo.

- A je li ga kad spominjao?

- Jest, kako nije. Pričao je kako su se za vrijeme Prvoga svjetskog rata, one najgore zime, 1915, kada se ostalo bez drva, dok se djed tukao na Galiciji, grijali ispod jorgana. Naslonili bi taban uz taban, i onda bi vrtili nogama kao da voze bicikle. Prelazili su tako na biciklima put prema Americi, samo njih

dvojica, ali nikada ne bi stigli u tu svoju Ameriku, jer bi zaspali na pola puta. Djeca su se te zime masovno smrzzavala u posteljama, a njih je spasilo to njihovo bicikliranje, više nego jorgan i perina. Kada im je majka, moja baba Anka, rekla da se do Amerike ne može na biciklu, jer bi bicikl potonuo u velikom moru, razboljeli su se obojica, dobili su difteriju, veliki kašalj, što li, i jedva su ostali živi. Srećom, bilo je već došlo proljeće. Eto, to je otac pričao o stricu Tadiji. I u drugim je pričama Tadija bio dijete, dragi i dobri stariji brat, koji ga je štitio od svijeta i s njime biciklirao do pred Ameriku.

- I nije pričao što se kasnije dogodilo?

- Nije, baš nikad.

- Čudno je da ga nije spominjao kao odrasloga čovjeka.

- Jest ga spominjao. Uglavnom u kletvama i psovkama. Dabogda mu se oči osušile, dabogda mu svaki prst palac bio, dabogda mu nokat u jezik urastao, i u onu stvar među nogama... Tako je govorio dok bi noktima grebao po zidu. A nije, jadan, znao izmisliti ni dobru kletvu, nego je tako brbljao bez veze i reda, sve neke gluposti koje ni djecu ne bi uplašile. Ali da je grebao, jest pošteno je grebao, sve dok mu nokti na toj defektnoj ruci nisu prestali rasti. A meni je trebalo da prođu godine dok nisam shvatio kome se u kletvama obraća. Dok je pričao dječju priču o starijem bratu, nikada mu se u nju ne bi umiješao odrasli Tadija Adum. Isto kao što se u priči o đavlu Tadiji nikada ne bi sjetio brata Tadije.

- A je li se stric kada raspitivao za vas?

- Koliko znam, nije. Ako i jest, to mi majka nije rekla. Umrla je prije pet godina, a da ga je jedva dvatriput spomenula. Kada bi se dogodilo, dok je trajao ovaj zadnji rat, da kod nje u starački dom dođem u vrijeme televizijskoga dnevnika, kada bi se na televiziji pojavile slike Sarajeva, ona bi samo rekla: e, stari je đavo dobio što je zaslužio, ima Boga! Pa bi se prekržila, a mene tada kao da je struja protresla. Televizija prikazuje krvave ulice nekoga grada, a ona hvali Boga što su krvave. Nije to lako.

- Nije, bogami! - potvrđivao je Poštar i dotakao si još jednu travaricu.

Sjedili su tako na balkonu, i već je bilo prošlo podne, ali sunce više nije peklo, minuo je kolovoz, i dolazilo je ono doba godine, ni ljeto ni jesen, koje čovjeku najbolje odgovara. Nakon što je Poštar pogledao na sat, digao se i uz onu jadikovku, koja se izgovara umjesto pozdrava, krenuo prema vratima, profesor Adum zatvorio je oči, utonuo niz ligeštul, i okrenuo lice suncu. Mogao bi tako ležati do večeri, ne bi mu bilo ni hladno ni vruće. Čuli su se glasovi sa školskoga igrališta, neki su mladići igrali nogomet, jedan je vikao - Saša, Saša, e jebi se, Saša - kao u nekome filmu o ilegalcima, u kojemu se do pred kraj nije znalo je li Saša muškarac ili žena. Od utrinske tržnice širio se vonj ćevapa i nafte, negdje je nasred ulice brektao zarobljeni kamion, nije imao dovoljno prostora da se okrene, i to je profesora uznemirilo, jer je njegov stari volvo ostao parkiran ispred samoposluge, a tamo se često okreću kamioni.

Ustao je i pogledao dolje. Sa šesnaestog kata bi se sve trebalo vidjeti, nikako da vidi s koje se strane čuje taj kamion. A i volvo je bio zaklonjen stablima.

Obukao je cipele, provjerio brk u ogledalu i izišao van. Dugo je čekao lift, pa ga je i to malo uzrujalo. Ispred kuće neka su djeca prikupljala prazne boce.

- Striček, striček! - povikao je jedan za njim. Profesor se okrenuo, a djeca su se počela smijati. Ovaj je, ovaj je, prstom su pokazivali jedan na drugoga. Bilo ih je desetak, možda i više, kao da su ih poslali iz škole da prikupljaju boce. Gledao je prema njima, i htio im je reći neka se srame, ali nije mogao progovoriti. Zijevario je poput šarana u prosekatoriju ribarnice, sve dok nije iz njega izletjelo:

- Pizda vam materina nastrana!

Uplašio se vlastitoga glasa, možda ga je čuo netko od susjeda, pa se okrenuo i potrčao na drugu stranu. Čuo je kako se djeca smiju. Jesu li to bili dječaci ili djevojčice, ili je bilo jednih i drugih? Čudno kako takve stvari u

posljednje vrijeme ne primjećuje.

Volvo je bio parkiran, onako kako ga je prekjučer, po povratku iz grada, ostavio. Narančaste boje, originalni lak, godina proizvodnje 1975, nikada udaren, prvi vlasnik... Lani ga je pokušao prodati, ali kad mu je neki dripac za njega ponudio dvjesto eura, odustao je i nije se više javljao na oglase. Morao je za njega dobiti barem tri, četiri tisuće. Dobar je to auto, pouzdan, nikada te neće ostaviti. Čuvao ga je sve ove godine: dvaput godišnje kompletan servis, kontrola ulja, nije s njim silazio s asfalta, niti ga je tjerao preko sto trideset... Mogao je volvo povući i sto šezdeset, a možda i sto sedamdeset, ali profesor se držao one da je auto poput dobrog konja, koji u dobrome kasu može preći pola svijeta, a u galop ga se smije tjerati samo ako ti se žena porađa ili ako si u smrtnoj opasnosti. Profesor nikada nije bio u smrtnoj opasnosti, a gospođa Ivanka, Bog da joj dušu oprost, nije mogla imati djece, tako da volvo nije tjerao preko sto trideset, držao ga je stalno u kasu, i održao ga je, eto, trideset godina, i još godinu više. A sada stari i umorni, čovjek i njegov auto, stoje jedan ispred drugoga, jednoga beznadno već vuče gravitacija groba, dok drugi, vele tako, ne vrijedi nego dvjesto eura, jedva koliko i dva puna rezervoara goriva, toliko mu je 1975. trebalo do Stockholma, Venecije sjevera, kamo su profesor i gospođa Ivanka išli na poziv njezine tete Silve, udovice feldmaršala Pozaića, čije se ime u pismima nije smjelo spominjati, jer su ga vidjeli na fotografiji s neke vojne smotre, gdje s bijeloga konja i s isukanom sabljom podnosi raport Paveliću, u ime hrvatskoga časništva sa Soče i Pijave, umirovljenih austrougarskih oficira, sedamdeset i osamdesetogodišnjih staraca, kojima je Poglavnik ukazao čast kad ih je preveo u pričuvni zbor hrvatske vojnice, ili kako se to tada već zvalo, i više nikada i nigdje, za trajanja te zlosretne države, nije se stari Pozaić pojavio u vojničkoj odori, niti u ustaškoj blizini, ali kada se osjetilo da dolaze partizani, teta Silva se tako uplašila te jedne fotografije, objavljene na naslovnici Spremnosti, da je potjerala starca u izbjeglištvo, sve do Švedske i Stockholma, gdje je feldmaršal i umro šezdeset i neke, već kao stogodišnjak, nakon čega je

teta Silva počela čeznuti za rodnim Zagrebom, ali se nije usudila vratiti, premda nikome nije bila ništa kriva, nego je pozivala nećake i nećakinje, a bilo ih je, hvala Bogu, da je obilaze u Stockholmu, i gostila ih u svome velikom svijetlom stanu, odmah uz kanal, po kojemu su plovile patke, plovke i neke druge vodene ptice, i zagledale se kroz prozore, kao da provjeravaju ima li gostiju s dalekoga juga.

Stajao je ispred samoposluge, gledao ga i razmišljao o tome kako je moguće da ne vrijedi više od benzina do Stockholma. Toliki skuplji auti, koji se evo sad voze po Zagrebu, do Stockholma ne bi ni stigli, nego bi prokuhali na pola puta, zastali negdje usred Njemačke, raspali se nasred autoputa, a on koji bi, provjereno, mogao i sad povući do Sjevernoga pola, ne vrijedi skoro ništa. Od ljudskoga starca bezvredniji je samo automobilski starac. Eto, tako je to. Šteta što to nitko nije zapisao, mislio je profesor, u novinskome članku, a još bolje u knjizi, jer bi se ta rečenica pamtila kao gola istina, jedna od deset ili petnaest golih životnih istina.

Bio je vezan za volvo kao za posljednjeg prijatelja, ali ga se svejedno želio riješiti, jer ga je podsjećao na nešto čega se plašio, a čemu i nije znao ime. One 1975, kada je na zaprepaštenje cijele zbornice kupio novi novcijati volvo, kakav tada nije vozio ni centarfor Dinama, ni onaj kipar koji je gradio Titine spomenike, Karlo Adum imao je trideset četiri godine. Za novac kojim ga je platio, u to vrijeme mogla se kupiti kuća u Šestinama ili dvije vikendice na Hvaru, ali nije ga bilo briga, bio je mlad, a dok je čovjek mlad, treba si ispuniti sve želje, njegova je, eto, bio taj volvo. Sa zrelošću će doći drugi auti, jeftiniji i štedljiviji, samo neka je zdravlja i neka je glava na ramenima, navozit će se Karlo još svega i svačega, kako je počelo, ljudi će se i na Mjesecu naseliti, pa će, akobogda, voziti i mjesečeve aute...

Nije mu na um palo da će u volvu dočekati starost i da će u njemu sahraniti sve svoje. Baš se tako profesoru činilo: u volvu je sahranio majku, i majčinog brata Antuna, i Ivanku. Imao je fiksideju, besmislenu kao i svaka

fiksidgeja, ali jednako tako neotklonjivu, da bi njegov život mogao ponovo dobiti neki smisao, nije ni znao kakav, kada bi mogao prodati volvo i kupiti drugi auto. Bio bi to znak da se život nije završio kad su mu bile trideset četiri.

Ustvari, profesor je tugovao zbog nečega što bi drugoga usrećilo.

- Ehej, imati trideset godina auto koji se ne kviri! Pa, je li to Bog zaboravio na automehaničare - grohotom se smijao Poštar, kad bi profesor počeo fantazirati o novome autu i o metafizičkim nedostacima staroga.

Kasno navečer, profesor Karlo Adum sjedio je u kuhinji i čitao telegram. Nakon što ga je pročitao, vraćao se na početak, pa bi riječ po riječ, sricao tekst koji je već znao napamet, sve do imena u potpisu: dr. Jozo Sunarić, advokat. Možda je to ime nekakva zamka. Bio je jedan Jozo Sunarić kada se sastavljala prva Jugoslavija, dolazio je u Zagreb, ožujka 1918. na sastanak političara iz svih južnoslavenskih zemalja pod austrougarskom krunom. I taj je bio odvjetnik, i to iz Sarajeva. Dvadeset tri godine kasnije, kada se stvarala druga država, Pavelić ga je proglasio svojim doglavnikom, ali ga je tri mjeseca kasnije razriješio, i od tada se za Sunarića više ništa nije znalo. Je li moguće da u Sarajevu danas živi advokat istoga imena i prezimena? Ako takvoga nema, što njemu, profesoru povijesti, poručuje netko tko se tako potpisuje?

Telefonirao je od ranoga jutra. Nazvao je telefonske informacije, nakon dugo vremena javio se ženski glas, neljubazan kao socijalizam, s jakim bosanskim naglaskom. Upitao je kako se zovu dnevne novine koje izlaze u Sarajevu, postoji li još Oslobođenje? Hladno mu je odgovorila da Oslobođenje izlazi svakodnevno, i nabrojala je još tri lista, profesor nije razumio kako se zovu, ali nije se usudio ponovo pitati. Rekao je hvala i doviđenja, ona mu je odgovorila prijatno, kao konobarica u Busovači pedeset i neke, nakon što je pred njega stavila ražnjiće s lukom.

Zvao je Oslobođenje, i pitao je li u Sarajevu prije devetnaest dana sahranjen Tadija Melkior Adum. Muški glas s druge strane žice se kratko nasmijao.

- A je li, ba, odakle bi ja to mogo znat?
- Mogli biste pogledati u dokumentaciju.
- Kakvu dokumentaciju, nije ti ovo mrtvačnica.

Profesor je prekinuo vezu, pa je opet nazvao informacije, i zatražio telefonski broj mrtvačnice.

- Nema korisnika pod tim imenom - dobio je odgovor, i prije nego što je stigao postaviti novo pitanje, veza se prekinula.

Nakon što je nazvao još i hrvatsko veleposlanstvo, Katoličku bogosloviju i samostan Svetoga Ante, u poduzeću Pokop, koje se, valjda, bavilo sahranjivanjem sarajevskih katolika, javio se opet ženski glas, s istim onakvim naglaskom, jednako hladan, ali ovaj je glas, za razliku od prethodnoga, nabađao i one karakteristične hrvatske riječi, koje svugdje na svijetu, pa eto i u Sarajevu, izgovaraju ljudi koji, tko zna zbog kojega razloga, dok govore imaju na umu kako govore baš hrvatskim, i nijednim drugim jezikom.

- Mi smo obvezatni informaciju te vrste davati samo bliskim srodnicima, a vi ste, velite, sinovac, valjda nećak, onda dobro, valjda govorite istinu, vaš stric sahranjen je na groblju Vlakovo desetoga kolovoza... - govorio je glas, izgovarajući riječ kolovoz s nekim čudnim zadovoljstvom, kao da uživa jer je jezik ožarila koprivom.

Profesor se oko pola jedanaest obukao i sišao u prizemlje, da mu Poštar slučajno ne promakne. Čučnuo je uz vrata, čekao je, i milovao pitomog sivog mačka, koji se već nekoliko dana vrzmao oko nebodera. Očito je bio nečiji, ali se nije znao vratiti kući, ili ga je netko dovezao u autu s drugoga kraja grada i tu ga ostavio. Ali nije djelovao zabrinuto. Žmirkao je, dizao glavu pod Karlovim prstima, koji su ga dodirivali po vratu, dostojanstven i siguran u sebe, kao da dobro zna gdje mu je dom, pa svijet gleda pomalo s visine. To je razlika između mačaka i pasa, ili mačaka i ljudi: nisu zabrinute kad ih napuste ili kada se nađu u stranome svijetu.

Profesor se radovao što ga opet vidi. Jednom će ga ubiti, netko će ga

napucati nogom i slomiti mu kralježnicu, ili će ga zgaziti auto, nakon čega će Karla Aduma gristi savjest. Pripremao se za taj osjećaj.

Poštar je naišao oko jedanaest.

- Navratite do mene ako vam je zgodno.

- Moram još obići Meštrovićev trg i Baburičinu, trebat će mi vremena.

- Nije važno, čekat ću vas.

- Mogao bih sutra doći, neradni mi je dan.

- Možda je bolje danas, da vi, ipak, svratite danas - zbunio se profesor pred vlastitim riječima. Nikada ovako nešto ne bi rekao, a sad kao da mu je izletjelo.

- Pardon, zapravo i ne morate. Dodite samo ako stignete. Uostalom, možda bih i ja morao do grada, pa...

- Svakako ću doći. - Poštar ga je prekinuo. Zveckali su poklopci kaslića s lažnim i mrtvim prezimenima. Bio je to dan kada su stizali računi za vodu i odvoz smeća.

Odavno je već prošlo podne kada su sjeli na terasu, za niski kamperski stolić, jedan nasuprot drugoga, kao da će započeti svađu. Profesor je natočio dva staklena naprska travarice, što će to biti, neka svečanost?, pitao je Poštar, naviknut na proste okrhute čaše, koje je Adum zamjenjivao ovim malenim, kupljenim jednom davno u Firenci, u koju ga je također odnio volvo, gospođa Ivanka nije mogla ići, jer je morala biti kod tete Flore i ankl Simona, u Beču, na proslavi pedesete godišnjice braka, pa joj je u Firenci kupio šešir kakav je nosila Anna Magnani, i te čašice za rakiju, u koje bi, govorila je Ivanka, do u vrh stale suze isplakane dok se ne isjeckaju dvije manje glavice luka. Za Božić, Uskrs i Dan Republike iznosio ih je umjesto normalnih čaša, u koje puno više stane, iz čega je Poštar zaključio da su to za profesora dani posta, jer ni ne osjetiš da si nešto popio, nego ti se samo čini da si omirisao dvije-tri dalmatinske travke i već ti se čempres zanjihao nad grobom.

- Odlučio sam da idem. Što god da je na stvari, moram ići - rekao je

profesor.

- Ispravno. Taman i da nije nasljedstvo, a ja vjerujem da jest, jer tko bi se s takvim telegramima šalio, u Sarajevu vas i ne znaju, tko bi nalazio adresu, pa vam, možda, bude i koristi od tog strica.

- Ne valja od vraga iskati korist.

- Eto vas, pametan čovjek, profesor povijesti, a mudrujete kao kakva baba iz Vukovog Tršića.

- Ali nešto bih vas upitao - šaptao je profesor - imate li, možda, pištolj?

Poštar se malo povukao, pa zakašljao. Htio mu je reći da nema pištolj, ali na takav način da bude nedvosmisleno i njemu, i onome koji ovo možda sluša, i američkim satelitima, da on pištolja nema, niti ga je imao 1991, ni svih kasnijih godina, ni pištolja, ni kojeg drugog vatrenog oružja, ne daj Bože puške ili snajpera, glava se gubila ako samo netko i pomisli da bi kakav iz Tršića, iz Srbije, mogao imati oružje. Čak i petnaest godina kasnije, i pitanje je prijetnja.

- Nemam, odakle poštaru pištolj - glasno se nasmijao, da ga čuju i američki sateliti.

- A možete li ga nabaviti?

- Kako da ne, u pošti. Dijele pištolje tko kupi više od pet čestitki. Osim toga treba vam dozvola.

- Na dozvolu se čeka, a meni pištolj sutra treba.

- Što će vam?

- Nemojte se praviti ljudi.

Poštar se pokunjio, gledao je u praznu čašicu, i čekao kada će doći trenutak da može otići.

- Važno mi je, zaboga, koga ću moliti da mi pomogne ako neću vas - rekao je profesor.

Poštar je šutio, ali mu nije bilo svejedno, kao što nikome ne bi bilo svejedno kada mu se netko, pritom - ni rod ni pomozbog, tako u jednoj riječi preda na brigu.

U osam navečer profesor je imao pištolj. Crvena zastava, godina proizvodnje 1966, uščuvan i mastan. Donio ga je visoki i mrki, postariji muškarac, sijede kose i gustih crnih brkova, koji se predstavio kao Domagoj. Koliko sam dužan?, pitao je profesor. Meni ništa, odgovorio je čovjek, okrenuo se i pošao prema liftu. Ali molim vas!, viknuo je za njim, držeći pištolj u ruci. Sklanjaj to!, siknuo je čovjek, i profesor je bez pozdrava pobjegao u kuću. Valjda ga nitko nije vidio.

Natrpao je stvari u Ivankin kožni kufer. Stavio je dva odijela, sve bijele košulje koje je imao, desetak kravata, cipele za kazalište. Budu li ga na granici pretresali, neće biti sumnjiv s tolikim kravatama. Ni u Iranu, mislio je, ne bi pretresali starca koji putuje s deset kravata, a na svakoj neki znak: Univerzijada 1987, Atletsko prvenstvo u Splitu 1990, Hrvatske telekomunikacije, Rade Končar, Hrvatske Oružane Snage... Tu je vratio u ormar. Sumnjiv je starac koji putuje s HOS-ovom kravatom Natrpao je još brdo čarapa, dva ručnika - gade mu se hotelski ručnici, tko zna jesu li dobro oprani - toaletni pribor, i na kraju, za svaki slučaj, jedan debeli džemper.

Pištolj je stavio ispod kreveta, uz putovnicu i cipele, i legao je spavati.

Profesor Karlo Adum iznenadio se jer sanja. Od mladosti nije sanjao. Ili od djetinjstva. Čudio se, tako, u svome snu, dok je išao ulicama pustoga grada u kojemu nikada budan nije bio. Kao u crno-bijelom filmu fasade su nalikovale kartonskim kulisama, a svaki je prozor bio slijepi prozor. Vidi vruga, viknuo je profesor u svome snu, mogli su načiniti i poštene prozore, ako su već gradili kuće od kartona. I onda je, da pokaže kako je krhko sve to, iz sve snage udario šakom u zid.

Osjetio je oštru bol, kao da mu je pukla svaka, i najsitnija, kost u ruci, ali nije se probudio. Boljelo ga je u snu, i poželio je da se probudi, ali želja mu se nije ispunila.

- Kome su građene ove kuće slijepih prozora? - upitao je profesor.

- Ljudima, sine, kao i sve kuće - odgovorio mu je Glas. U trenutku ga nije

prepoznao. Zastao je nasred ulice, zaboravio je na bol, i sjetio se čiji je to glas.

- Gdje si? - upitao je.

- Svašta, sine, kako gdje sam, pa mene nema. Je li ti nešto slabo, boli li te u prsima? - zabrinuo se Glas.

- A ima li ovdje ikoga?

- Ima, sine, pun je svijet, ko šipak je pun, samo što se ne raspukne.

- Gdje su?

- Tu su, zar ih ne vidiš? - opet se zabrinuo glas.

Profesor nije znao što će, pa je naslonio uho uz kuću. I zaista, čuo je glasove, dječji plač, ženu i muškarca kako se svađaju, zvuk potezanja vode u zahodu, klokotanje u radijatorima, Poštara kako se dovikuje s gospodom Naumovski, javlja li vam se sestra iz Kičeva, šta kaže kakve će ove godine biti paprike roge, hoće li biti ajvara?

- Kako unutra žive bez prozora? - upitao je, ali više nije bilo Glasa da mu odgovori, nego se čuo odjek praznoga i širokog svijeta, grada u kojemu više nitko ne živi, livada i šuma koje se nastavljaju na predgrađa, i mora koje se negdje daleko pretvara u ocean, po kojemu ne plovi nijedan jedrenjak, jer nema ljudi koji bi na njemu jedrili.

A onda su se čula konjska kopita kako kuckaju, kao batići za meso po kuhinjskoj dasci, a za njima nešto jezovito škripi, tako škripi, pomislio je profesor, da bi se živ čovjek iza sna probudio.

Naišla je zaprega. Dva konja, bijeli i crni, vukli su crno-lakiranu pogrebnu kočiju, jedna je osovina bila slomljena, škripao je kotač koji će se svakoga trenutka salomiti.

Konji su zastali ispred profesora, pomilovao je bijelca po sapima, i zavirio pod crni baršun. Na crnome kovčegu sjajio se srebrni križ, sa srebrnim Isusom, koji je bio tako dobro izrađen da su mu se vidjele bore oko očiju i usta. Krist se smiješio profesoru.

Svašta, pomislio je, zar da od pravoga srebra načine nešto što će trunuti u

grobu. I još na svijetu na kojem više nema živih...

Noktima je uhvatio križ sa Kristom, i pokušao ga skinuti s poklopca, ali poklopac je kliznuo s kovčega, i profesor Karlo Adum našao se licem u lice s pokojnikom. U crnom svečanom odijelu, kupljenom na kredit u Nami 1987. godine, na dan kada je trebao držati predavanje o godišnjici Titovog dolaska na čelo partije, u ispeglanoj bijeloj košulji, s crnom kravatom, na kojoj je bio isto tako crni Meštrovićev spomenik Majci Hrvata, koji mu je Ivanka donijela iz grada u ljeto 1971, onoga dana kada je Savka držala govor na Trgu Republike, sa značkom Hrvatske pošte u reveru, koju mu je prije nekoliko dana, onako šale radi, poklonio Poštar, ležao je u mrtvačkome sanduku profesor Karlo Adum, i što ga je najviše zabrinulo, dok se iznenađeno gledao - nije disao. Gledao je sebe mrtvoga, i tada je shvatio zašto više nikoga nema na ulici.

Pola deset. Skočio je iz kreveta i sljedećeg je trenutka navlačio hlače. Balansirao je na jednoj nozi i skakutao po sobi, kao vojnik kad zasniva uzbuna. Vojnik graničar, kasnoga ljeta 1968, u karauli na granici s Bugarskom. Tuli sirena, a on uzalud pokušava gurnuti nogu kroz izvrnutu nogavicu, dok zastavnik Kosta Strajinić viče da su Bugari pucali iz mitraljeza, pucali su, pizda li im materina, i ubili su psa Šarka, šta im je nesretna životinja kriva!, a radio javlja da je Baćuška jutros ušao tenkovima u Prag, ušao, jadna li nam majka, ali pokuša li u Beograd, mi smo tamo da ga zaustavimo, zato oblači se, uzbuna je, marvo vojnička, uzbuna, ubiše nam Bugari psa...

Profesor se želio probuditi u šest, da je već u pola sedam na autocesti, ali san ga je prevario. Dok se obukao, umio i obrijao, a zatim i presvukao košulju koju je umrljao kremom za brijanje, već je bilo deset. Pola sata kasnije bio je kod naplatnih kućica. Tada se sjetio da je pod krevetom zaboravio putovnicu i pištolj. Okrenuo se nasred ceste, i pokraj začuđenih policajaca i kolone koja je čekala na cestarinu, vratio se prema Zagrebu.

Parkirao se ispred nebodera. Ponedjeljak je, ljudi su na poslu, puno je mjesta za parkiranje, nema nikoga, samo golubovi i koker španijel susjeda

Poparića, umirovljenog sudskog istražitelja, naganja ptice, laje i pravi se važan. Profesor je požurio prema neboderu, da ne sretne Poparića, i da mu ne mora objašnjavati kamo ide.

Bio je lijep dan, kao što su lijepi dani kada čovjek negdje ide, a volio bi ostati. Ispred susjednog nebodera bila su parkirana kola hitne pomoći, na haustoru je vonjalo zagorjelo mlijeko, na ogledalu u liftu cijedila se pljuvačka. Tko god se ogleda, vidjet će se upljuvan. Na zidu pokraj ogledala bila je naljepnica s fotografijom Majke Božje Bistričke, i natpis: „Bog neka blagoslovi ovaj dom.”

Uzeo je pištolj i putovnicu, i dok je zaključavao vrata za sobom, prvi put je pomislio da se više nikad neće vratiti. To je u redu, normalno je da takve stvari padaju na pamet čovjeku koji nosi pištolj, tješio se profesor.

Spremio ga je, zajedno s putovnicom, u pretinac za rukavice. Učinio je to bez razmišljanja, onako kako se to radi u filmovima. Možda tada još nije sebi priznao, ali profesor Karlo Adum osjećao se nekako važnijim. I bio je barem desetak godina mlađi. Preskakao je stepenice dok je izlazio iz nebodera, što nije činio barem dvadeset godina, ali nije ništa brže vozio - do izlaza iz grada šezdeset, na autocesti sto deset, jer ako on jutros i jest bio mlađi, stari dobri volvo bio je jednako star. Zbog njega je i pošao na ovaj put. Ili se profesoru samo činilo da je to zbog njega.

Na pumpi kod skretanja za Ivanić natočio je benzin. Dok je išao prema blagajni, kroz glavu mu je prošlo da nije zaključao auto. Nije se plašio da će ga netko ukrasti, ali mogao bi otvoriti pretinac za rukavice, često tu ljudi drže dragocjenosti, sunčane naočale, mobitele, novčanike, i unutra pronaći pištolj. I onda ga prijaviti policiji. Profesor Adum je sasvim ozbiljno pomislio da bi ga lopov, koji bi mu, dok plaća benzin, provalio u volvo, mogao prijaviti zbog pištolja. Kasnije je, misleći o tome, i sam shvatio da je glupo, i da kriminalci ljude ne prijavljuju policiji, kao i to da kriminalcima baš i nije tako neobično kada netko sa sobom u autu nosi pištolj. A tko zna kako u lopovskome svijetu

kotira Crvena zastava iz 1966, možda je to neko dobro i vrijedno oružje, samokres za prave šmekere, za ljude poput pokojnoga Tonija Glowatzkog, ili za Relju Bašića.

Dok je debelome postarijem muškarcu u masnome radničkom kombinezonu s natpisom INA pružao Diners karticu, a tip je mrzovoljno uzdahnuo, jer bi bio sretniji da radi s gotovinom, profesor se zamišljao u liku Relje Bašića, kako iz unutrašnjeg džepa vadi pištolj umjesto novčanika, i kako onim smirenim glasom, kao s gramofonske ploče iz kakvoga iličkoga antikvarijata, progovara - ovo je pljačka, prosim vas lepo da svu gotovinu položite na pult! Ili kak bi se šmekerski reklo - keš na son, gospon dragi!

Dok je profesor tako zamišljao, pumpadžija je nastavio uzdisati i dahtati, jer stroj nikako nije uspijevaao iščitati karticu, a njemu je zbog nečega bilo silno stalo da starac koji je stajao pred njim primijeti njegovo dahtanje, da mu prigovori zbog neljubaznosti, ili da kaže svejedno šta, pa da on konačno podivlja, i da se napokon na nekoga čestito izurla. Teška su i opasna vremena, moraš paziti na koga vičeš, ili je kriminalac, pa će te zatući, ili je neka faca, pa će se žaliti, u svakom slučaju, najebao si ako nešto prigovoriš. A ovaj sitni i jadni penzioner, u volvu iz sedamdeset i neke, niti je kriminalac, niti je faca. Skoro je pa ništa, mogao bi ga otpuhnuti, sve što radi, on radi posljednji put, već se negdje kopa grob u koji će on leći.

Debeli je bacio karticu niz pult, samo što nije odletjela preko ruba na pod, a profesor Adum se jasno vidio kako puca u čovjeka, ovaj uzdignutih ruku pada natraške kroz staklo, dok on lagano, korak pred korak, s licem Relje Bašića i džepova punih novca, odlazi prema volvu.

- Doviđenja.

- Doviđenja i sretan put - odgovarao je po automatizmu radnik. Minut ili dva kasnije više se neće sjećati starca s Diners karticom.

S obje strane ceste promicali su telegrafski stupovi, polja zasijana kukuruzom i hmeljom, cestarske kućice na kojima je, davno prije rata, bila

ispisana reklama Ei Niš, tako da su se još uvijek nazirala slova subverzivnoga i neprijateljskog natpisa, profesor Adum je blizu svake kućice usporavao na devedeset, čitao, sricao slova, i čudio se kako nitko osim njega ne primjećuje reklamu za tvornicu koja više ne postoji, i televizora koji su svi, već odavno, pregorjeli; uz cestu su ustajali visoki dimnjaci na sivim halama razbijenih prozora, beskrajne ledine nepokošene trave, trula strništa, koja samo što ne planu na kasnome ljetnom suncu, pa stupovi dalekovoda, na kojima su iscrtane crvene munje, koje podsjećaju na SS oficire u dokumentarnome filmu BBC-a, a onda opet telegrafski stupovi, jedan za drugim, ili su, možda, i to dalekovodi, mislio je profesor, samo neki predratni, starinski, jer kome danas treba telegraf i tko je uopće čuo da se netko služi telegrafom. Na parkiralištu uz autoput parkirana su tri kamiona s prikolicama, s natpisima na ceradi i velikim crvenim polumjesecima. Profesor se stresao od nelagode. Pomislio je na ljude koji, vjerojatno, spavaju u kabinama, neobrijani i oznojeni, masnih crnih kosa, laki na snu, bude se na svaki sušanj, jer su navikli da tako spavaju i putuju, da bi prehranili ženu i sedmero djece u onome svom Istanbulu, Ankari ili Izmiru.

Dok je zamišljao te usnule Turke, profesor Karlo Adum prvi je puta toga dana pomislio kamo sam, zapravo, putuje. Od te mu se pomisli blago zamantalo, malo mu se podigao želudac. Progutao je slinu i odlučio misliti o nečemu drugome.

Sjećao se kako je 1948, bilo je to u svibnju, još se pri vrhovima planina nije otopio snijeg, putovao autobusom prema moru. Autobus je bio maslinaste boje, s obje strane ispisan crnom goticom, natpisi su bili prebojeni običnim krečem, kroz koji su probijala koplja njemačkih slova, ružna i prijeteća. Rasplakao se kad ga je majka dovela pred baš taj autobus. Molio je da ga stavi u neki drugi, na polurazrušenom je kolodvoru stajalo još pet autobusa, i u svih pet su se ukrcavala djeca koju su doveli roditelji, ali uzaludne su bile njegove suze i preklinjanja. Nemoj mi praviti probleme! - grubo ga je povukla za sobom, prema vratima, a njemu se krv mrznula od pogleda na ona slova. Bio je siguran

da zna kamo ga samo može odvesti jedan takav autobus. Posjela ga je negdje pri dnu vozila, daleko od vrata, da slučajno ne pokuša bježati za njom, a onda ga je ovlaš i suho poljubila u obraz i otišla. Njegova mama Cica, Josipa Adum, rođena Stambolija, šnajderica i modistica, salon Mona Grazia, Aleksandrova 54. Tako ga je naučila da kaže ako se izgubi. A onda bi ga na riječ modistica i na salon Mona Grazia pljuskala i govorila mu da je tokmak, da nikada ništa neće naučiti i da će svi zbog njega završiti u zatvoru. Bio je mali, sasvim, sasvim mali, još uvijek se pucalo po okolnim brdima i čuo se odjek engleskih bombardiranja, a on nije shvaćao zašto najednom više ne smije reći modistica, i zašto ga mama pljuska na Mona Grazia. Prije samo nekoliko dana, ili mjeseci, skoro do jučer, do one nedjelje kada je na pokladnu nedjelju biskup Ivan Evandelist djeci dijelio bombone umotane u sjajne papiriće s poglavnikovim likom, ljubila ga je kad u jednome dahu izgovorio sve od mama Cica do Mona Grazia, i govorila mu: „Tko je mamin ponos, tko je mamin mali Duce, mamin anđeo čuvar, mamin Führer.” Dok su po parketu koji je vonjao na petrolej špancirale muške noge u visokim crnim čizmama i čuo se zvonak smijeh njemačkoga jezika, mama im je mjerila širinu ramena i dužinu nogu, i govorila s tugom u glasu: kad odete nazad u Zagreb, dragi moj pukovniče Spitzer, dragi generale Mrkonjić, mein lieber Freudenreich, sjetite se jedne puste Mone Grazije, izgubljene u ovoj tavnoj orijentalnoj provinciji. Ta su vremena za Karla imala okus čokolade i miris petroleja.

I baš kada je bio dovoljno velik da se čokolade prestane sjećati, i kad je postao toliko pametan da mu se u niz riječi - mama Cica, Josipa Adum, rođena Stambolija, šnajderica, Narodne rukotvorine, Titova 54 - nikada, čak ni u snu, ne udjenu i umetnu riječi od koji se strada i iza kojih ostaje iznenadni metalni okus u ustima, baš tada, sjećao se profesor Adum, dok je volvo plovio niz panonske ravnice a Zagreb ostajao negdje iza, u podnevnome sjaju i zaboravu, probudila ga je mama jutrom prije zore i povelala ga na autobusni kolodvor, pred taj stari i ružni, maslinasti autobus, ispisan goticom, koja je bila jedva sakrivena

ispucalim slojem kreča.

Sjedio je, čela naslonjenog na prozorsko staklo, i tiho je cvilio. S druge strane stakla stajale su mame, ali ne i mama Cica. Ona je otišla, i nije ga ni pogledala. Mame su mahale svojoj djeci, njega nisu ni primjećivale, ili je svaka mislila da je on sin od one druge. Skoro šezdeset godina kasnije shvatio je da je, možda, bilo baš tako, da ga nisu namjerno ignorirale. Tada mu se činilo da sve one dobro znaju da je on ostao sam, njegova je mama otišla i više se neće vratiti, a one su tu, i ostat će tu do kraja, da sinovima mašu na ispraćaju, isto onako kako su Hrvatice majke obaju vjerozakona na željezničkome kolodvoru, uz Ivana Evandelistu i trojicu hodža, mahale vitezovima koji su išli da pod Staljingradom obrane Europu od azijske pošasti. Ostat će majke, ponosne na svoje sinove.

Autobus ispisan goticom odvozi one koji moraju da umru.

I sada se naježi od misli koja ga je pratila desetak sati po ulasku u autobus, u najgorim trenucima njegovoga života, kada je s navršenih sedam godina, u toj staroj njemačkoj krtiji, ratnome plijenu predanom na korištenje dječjem odjeljenju Narodne bolnice, vjerovao da je osuđenik na smrt.

Oko njega u autobusu bili su samo dječaci, uglavnom mlađi od njega, golemih vodenih, do kože ošišanih glava, i nezdravo rumene boje lica. Sličili su jedni na druge, izgledali su kao braća, praznih pogleda i poluotvorenih usta, kosooki poput pijanih kitajskih mandarina s ilustracija na slikovnici o Opijumskome ratu, Zagreb 1944, koju mu je mama davala da lista kada bi dobio visoku temperaturu i kada bi ona kasno navečer izlazila iz kuće, jer više nije mogla slušati tatu kako psuje i proklinje i krvavim prstima struže po zidu. Neki dječaci počeli su glasno tuliti kada je blijedi plavokosi mladić, s naočalama okruglih okvira, tek malo viši od patuljka, pokrenuo autobus i dva-triput zatrubio u znak pozdrava. Drugi su se zavukli u razderane i prljave kožne sjedalice, i pokrili se preko lica prljavim žutim zastorima, nadajući se, valjda, da će i sami iščeznuti ako ne budu vidjeli svijet oko sebe. A bilo je i onih koji su

počeli ispuštati neke posve neljudske krikove, s kojima neće prestati sve do kraja puta, ali ti krikovi odgojitelja i odgojiteljicu nisu niti najmanje uznemiravali. Tek ako bi neki preglasno zaurao, ili ako bi se učinilo da će se dići sa svoga mjesta, odgojitelj bi zamahnuo tankim i sjajnim kožnim remenom, nekom vrstom improviziranog biča, koji bi prasnuo po golim natkoljenicama, točno ispod ruba kratkih hlačica, nakon čega bi neko vrijeme drekavac tulio od iznenadnog bola, ali više nije bio tako glasan.

Jedan je takav sjedio tik do Karla. Imao je oči nekoga tko je na svašta spreman. Kada ne bi urlao, Karlo se plašio da će ga udariti. A bio je krupniji i deblji od njega, iako ne i stariji. Odgojitelj ga je već dvaput udario remenom po golim nogama, svaki put zamalo promašivši Karla. Gledao je kako dječaku po koži izbijaju dvije crvene zmije, jedna je pri vrhu krvava, i kako oko njih izbijaju modre žilice i ispucali kapilari. Zmije će u narednih nekoliko sati rasti i pokretati se niz dječakove noge, i od ružičasto-crvene dobivati neku zastrašujuću tamnoljubičastu boju, kao trake i obrubi na ogrtaču velečasnog Sabola.

Pomislio je, ako vrisne, i on će tako dobiti po nogama.

I nekoliko je puta udahnuo da će vrisnuti, ali nijednom se nije usudio. Gledao je svoje mršave natkoljenice, prljave i oznojene od dlanova koje je o njih brisao, i zamišljao je, s jezom, kako se u trenutku bljeska i bola sve mijenja.

A sada dok vozi, s pištoljem u pretincu za rukavice, može vrištati koliko ga je volja. Nestalo je autobusa, nema dječaka koji su se u njemu vozili, ni dvoje odgojitelja i plavokosog vozača, visokoga kao sedmogodišnji dječak, koji se zvao Serjoža, i niz duboke i strašne kanjone zelene rijeke, duž zavoja i kroz tunele kroz koje autobus jedva prolazi, pjevao je nadglasavajući dječje krike:

- O Marijana, slatka mala Marijana...

Stresao se profesor Karlo Adum, i pritisnuo gas. Na devedesetom kilometru od Zagreba uvijek je, i usred ljeta, čak i u podne, malo magle i vlage. Blizu je skretanje za Novsku, tu je Jasenovac, nekoliko kilometara od autoputa

nalazi se sivo-bijeli kameni cvijet, i staza do njega, sačinjena od željezničkih pragova. Tu je prije šezdeset pet godina utemeljen koncentracijski logor. Kada se Karlo rodio, već su bile sagrađene barake. Imat će četiri godine, znat će izgovoriti: mama Cica, Josipa Adum, rođena Stambolija, šnajderica i modistica, salon Mona Grazia, Aleksandrova 54, i znat će da na pitanje: kako molim, Aleksandrova?, treba kazati doktora Ante Pavelića 54, i ispruženom desnicom kao sabljom sijevnuti kroz zrak, već će biti mudar i velik, a svakoga dana njegovoga života u tom će logoru biti ubijani ljudi. Nijedan dan, sve do Karlovog četvrtog rođendana, nije prošao a da nije ubijen barem jedan čovjek. Mali je život, dan po dan, otkupljiv njegovim smrtima. Mama je za to vrijeme vrijedno šivala, tata se svađao, gorko se svađao sa samim sobom, i grebao je po zidu s ona četiri prsta desne ruke, i ništa nije radio. Mama je Karlu bila sašila malu crnu uniformu, navukla mu crne čizme, i on je stupao po Moni Graziji, dok je mirisao petrolej i iz oficirskih džepova ispadala čokolada, pa je pjevao na sav glas pjesme o viteštvu i junaštvu. A nije, jadan, baš lijepo pjevao. Da je bolje pjevao, više bi dobio čokolade.

Jasno se sjećao te svoje male uniforme, zbog koje je mamin salon radio bolje nego onaj preko puta, koji je nekada pripadao Judi, onome koji je izdao Krista, učila ga je, a danas pripada sestri satnika Sabrihafizovića, koju mama nikako nije voljela, i za nju je govorila da je Turkinja a ne Hrvatica, jer Hrvatice nemaju tako crnu kosu, debele usne i kose oči. O kako bi ovaj svijet bio lijep i kako bismo svi bili sretni, samo da preko puta nema Sabrihafizoviće, zbog koje se mama mršti i ljuti, tako da ju nijedna recitacija više ne može razveseliti, ni to kada Karlo stupa pred colonellom Luigijem, a Talijan se smije, pa ga tapše po guzi, tako ga tapše da Karlo osjeća dragost i milinu u tijelu, u rukama i u nogama, draži ga između nogu, pa stupa i misli kako će colonellu reći, samo dok nauči talijanski, da Sabrihafizoviću treba kao i Judu, jer je sigurno i ona izdala Krista, i jer je uzrujala mamu Cicu.

Mislio je tako, i nije ni primijetio da se upiškiio od colonellovog tapšanja

po guzi.

Ali nema više ni colonella ni Mone Grazie i onih sjajnih vremena kada je život bio tako jednostavan, jer se svodio na stupanje po parketu koji je vonjao na petrolej, i na salutiranje u maloj crnoj uniformi i čizmama koje mu je načinio šuster Tucan. Došla su mračna vremena, i on je završio u autobusu, među pedeset jednakih glava, pedesetero ružne slinave braće, od kojih većina ne zna ni kako se zove, nego im oko vrata vise kartoni s imenima, jedni plaču, drugi urlaju, i svako malo čuje se prasak remena po natkoljenicama, evo, njegov je susjed dobio i treći put, još dvije zmijske uvijaju se po dječakovim nogama, pucaju kapilari, pod kožom se razlijeva modra i ljubičasta krv, dok glavonja cvili i jeca, i svaki put se zagrcne, hriplje u suzama, i čini se da će se udaviti, s krvavim i modrim zmijskama, koje se grizu za repove, u džungli Radjarda Kiplinga, nad kvrgavim koljenima idiota, koji nimalo pameti nema, ali ga boli kao i svakoga.

U početku mu se činilo da autobus vonja kao Mona Grazia, na petrolej, i sviđao mu se taj miris, uživao je u njemu, dok je zamišljao kako i njega udara odgojiteljev remen. Odgojitelj je zamahivao kratko, ne gledajući gdje će i kako udariti, a odgojiteljica bi prišla, strogo naredila - kloni ruke, peksine!, pa bi se malo savila u kukovima i udarala zamahujući iz zgloba, pa bi znatiželjno čekala trenutak u kojem dječakovo tijelo u času poskoči i ukoči se, kao da je priključen na struju, i tek zatim počinje tuliti od bola. Udarala je jače nego odgojitelj, čuo bi se glasniji prasak, i zmijske su bile deblje i krvavije. Nje se Karlo plašio, tih riječi - kloni ruke, peksine!, za koje nije znao što znače, ali zapamtit će ih za cijeli život.

A onda autobus više nije vonjao na petrolej, boljela je Karla glava, i više mu se nije sviđao taj miris, nego mu se od njega dizao želudac, baš ovako kao sad, dok se volvom vozi pokraj Jasenovca, i svi trube dok ga pretječu, jer je usporio, vuče se kao puž, jedva pedeset na sat, i čini mu se da nikada nije ovako jasno vidio sve što se tog dana događalo u autobusu, koji je iz Sarajeva prema

moru vozio bolesnu djecu. Sjećao se baš svakoga detalja, oblika i mirisa. Prepoznavao je miris nafte i zastrašujući miris dječjeg znoja, kroz koji je, šezdesetak godina kasnije, izbijala glad, pljesnivi kruh i ajnpren čorba s dva krumpira na pedesetero njih, znoja koji je zračio tupošću tih oštećenih ljudskih mladunaca, koji bi već bili po pravdi Božjoj pojedeni da su mladunci lava, tigra ili koze, jer bi se nad takvima matere njihove sažalile, a kako su od ljudske vrste, tako nema sažaljenja, nego ih čim vrisnu mlate remenima od kože veselih svinja, i socijalistička ih zajednica šalje na more, da slučajno ne bi umrli od neke boljke usred snijega, smoga i magle, jer oni moraju biti zdravi da i dalje vrište, i da, po ljudskoj pravdi i zakonu, budu plaćeni oni koji će ih do smrti mlatiti takve.

Kada su izbili pred široku modru površinu, a Serjoža je zapjevao novu pjesmu - o more duboko, sva moja žalosti! - Karlo više nije mogao izdržati, pa je povratio, i to za vrat dječaku koji je sjedio ispred njega, na što je taj počeo vrištati iz petnih žila. Tako je vrištao da su se svi uplašili i zašutili. Za razliku od drugih, on nije vrištao kao dijete, njegov je vrisak bio vrisak starca kojemu su glavu držali pod vodom, i sad se oslobodio. U njegovome glasu čula se sva jeza osuđenika na smrt. Iako je bio idiot, niz bradu su mu se sve vrijeme slijevale bale, i bio je obmotan pelenama, kao dojenče, jer nije kontrolirao nuždu, vrištao je kao da je iza njega život, i kao da se svega sjeća.

Dotrčao je odgojitelj, hvala Bogu, pomislio je Karlo, prije nego što mu je bljesnulo pred očima, i učinilo mu se da mu se koža razdvaja na dvije obale, hvala Bogu da nije ona!, a ona, odgojiteljica, stajala je pred idiotom, vikala:

- Kloni ruke, peksine! Kloni ruke, peksine!

Kloni ruke, peksine!,

i udarala je, jer on nije prestajao vrištati, niti bi sklonio ruke, nego se pokušavao braniti od biča koji je sve jače udarao.

- Pusti, bona, vidiš da je tokmak, da te ne čuje! - smirivao ju je odgojitelj.

Naredne tri noći Karlo je spavao u velikoj ledenoj prostoriji, usred vile

starih dubrovačkih gospara, okružen mentalno retardiranom djecom koja su bolovala od bronhitisa i koja su, kao i u autobusu, uglavnom plakala ili urlala. Četvrtoga dana mlada plavokosa doktorica, koja se zvala Klara Stein, pitala ga je kako se zove.

- Karlo Adum - odgovorio je.

- Kako ti se zovu roditelji?

- Tata Ilija, mama Cica, Josipa.

- A prezime? - zbunila se doktorica.

- Pa, Adum, kao i ja. Mama se nekada prezivala Stambolija, ali onda se udala za tatu. Baka Marica se i danas preziva Stambolija, zato što se ona nekada preživljava Ilijašević. Tako je to uvijek kad si žensko: jedno prezime imaš, a sasvim drugo ćeš dobiti kad se udaš. Jesi li ti udata?

- Nisam - odgovorila je Klara.

- Je li zato što ne bi mogla zapamtiti drugo prezime? Nije to teško, samo trebaš uvijek misliti da to nisi ti, nego je tvoj muž, pa onda lako zapamtiš - poučio je Karlo doktoricu.

Te večeri više nije spavao s mentalno zaostalom djecom. Doktorica ga je odvela sa sobom u grad, šetala je s njime po Stradunu, ispitala ga o tati i mami, a onda zamišljeno gledala u stranu. Onda ga je odvela na sladoled, pa u drugu vilu dubrovačkih gospara, koja je isto bila puna djece, ali ta djeca nisu ni plakala ni vrištala. Dječaci su se tukli, a bilo je i djevojčica koje su pravile kolače od pijeska. Nije bilo odgojitelja i odgojiteljica, koji udaraju s kožnim remenima. U tri tjedna samo je jedan dječak, zvao se Savo Mesarević, dobio šamar od odgojiteljice jer je loptom razbio prozor.

Karlo nikada nije saznao zašto ga je mama Cica uvela u autobus s njemačkim slovima, u kojemu su se vozila mutava djeca. Tek kada je odrastao i ostario, shvatio je da je to bila neka greška, da mami Cici nitko nije rekao da se tim autobusom voze mentalno zaostali dječaci. Nije mama provjeravala je li i on idiot, imbecil, kreten, mongoloid, kao što je nekada mislio, nije ga mama

kažnjavala što tako dugo iz glave nije mogao izbiti modistica i Mona Grazia, i što nije zaboravljao kako je bio sretan dok je nosio crnu uniformu sa šest svečanih časničkih puceta, i stupao kao jurišna garda Isukrstova, pred polazak na odsudni megdan s azijskom vojskom Josifa Staljina i njegovijeh židovskih jatacih.

Pomislio je profesor Karlo Adum na to da se nakon više od pola stoljeća vraća u Sarajevo, pa je još malo usporio. Dok je tako milio autocestom, nije mu nijednom na um palo da bi se mogao predomisliti i vratiti. Bio je to kraj, činilo mu se, već odavno je bio kraj, otkako je otišao u mirovinu i otkako je umrla njegova Ivanka, i život mu se pretvorio u čekanje smrti i u ništa. E, pa kad već nije umro, onda bi mu mogao promijeniti život taj telegram, čudni i nevjerovatni telegram, u kojemu doktor Jozo Sunarić obavještava trojicu nasljednika (imena navedena u zagradi) „da je, blago u Kristu, u Sarajevu preminuo Tadija Melkior Adum, penzioner, i da je, po oporuci koju je ostavio nižepotpisanomu, i ovjerio pri Općinskome sudu, nazočnost čitanju posljednje volje ujedno i preduvjet raspodjeli nenaznačene ostavine. Dan otvaranja oporuke odredit će nižepotpisani, a prema posebnomu dogovoru s g. Adumom, priloženom uz oporuku, i ovjerenom, također pri istomu sudu, a nakon što trojica nasljednika doputuju u Sarajevo, ili koji usmenom ili pisanom riječju potvrdi da neće doći i da se tako odriče ostavine, ili se u razumnome roku ne prijavi brzoglasom ili kako drukčije nižepotpisanomu, pa ovaj po osnovi toga zaključi da se odriče ostavine.”

Ako se radi o prevari, mislio je profesor Adum, tada neće previše žaliti, ali neće jeftino prodati kožu, nego će se, budu li ga u Sarajevu pokušali opljačkati, braniti koliko bude mogao. Ako, pak, nije prevara, i ako je Tadija Melkior Adum, njegov stric i obiteljski vrug, doista živio više od stotinu godina pa mu je sada nešto ostavio, tada nasljedstvo ne može biti malo. Bio je okrutan i nije zažalio zbog bratova prsta, pa mu se, pred odlazak Bogu na istinu, učinilo da bi se mogao iskupiti, a to se ne čini s tisuću-dvije kuna, nego s iznosima

puno većim, mislio je profesor. Doteći će, nadao se, do novoga auta, pa da se oslobodi staroga dobrog volva, koji ga je, koliko god mu bio drag, jer dražega na ovome svijetu od tog auta više niti nema, podsjećao na vlastitu naivnost i proćerdanu mladost. Zarobio ga je kao tridesetpetogodišnjeg profesora povijesti u vremenu iz kojega bi, kao i svi drugi ljudi, svi Hrvati i katolici, trebao i on izaći, osloboditi se i prodisati. Pa makar već sutra umro, ali kao slobodan čovjek.

Jedino čega se istinski plašio dok se vozio pokraj izlaza za Novu Gradišku bilo je to što nije znao kako izgleda Sarajevo, kakvo je, zapravo, to mjesto, hoće li ga, možda, netko prepoznati po prezimenu, pa mu se osvećivati, ništa o Sarajevu nije znao, iako je taj grad viđao po novinskim fotografijama i na televiziji, pogotovo u vrijeme rata, iako je njegovo ime izgovarao kad god bi ga šalterska službenica ili policajac upitali za mjesto rođenja, ali ni tada profesor nije pomišljao da je to stvarno Sarajevo, stvarni bosanski grad, nego mu se ta riječ činila kao šifra ili lozinka, bez sadržaja i značenja, koju treba izgovoriti da bi dokazao kako je to baš on, Karlo Adum, profesor povijesti, s obranjenim magistarskim radom na temu George Washington i njegova spominjanja u hrvatskim spisima devetnaestoga stoljeća; riječ Sarajevo izgovarao je kao što glas na aerodromskome razglasu izgovara imena stotina gradova, izvježbano i hladno, ne pomišljajući da ikome takve riječi mogu nešto značiti.

Plašila ga je pomisao da je Sarajevo drukčije i da će uskoro biti suočen s načinima takvoga postojanja. Eto, baš tako, i ništa mu više nije bilo na umu. Kod izlaza za Novu Gradišku Sarajevo je bilo poput straha od smrti.

Zaustavio se ispred ekspres restorana na benzinskoj pumpi. Parkirao je auto tako da ga vidi kroz izlog pa se malo premišljao, i ipak strpao pištolj u džep. Jednog su ljeta, moglo je to biti 1981. ili 1982, svakako nakon Titove smrti, Ivanka i on ljetovali u Trpnju, na Pelješcu. Volvo je bio parkiran ispred kuće u kojoj su unajmili sobu, privatni smještaj, zimmer frei, camera obscura, s

pogledom na miniranu stijenu, u kojoj je trebao biti sagrađen zahod, pa se barba Miho razbolio, i sve je otišlo kvragu, ej, živote, živote, jadan li si... I tako su se sedam dana, svakoga jutra, budili s pogledom na tu miniranu stijenu, umjesto na more, kao što je obećavao oglas u Večernjaku, da bi ih osmoga jutra gazdarica probudila panično lupajući na vrata: Gospe blažena, ajme meni, pakla žeženoga..., vikala je sve same besmislice, Karlo je ustao iz postelje, i u gaćama istrčao iz sobe, gazdarica je odskočila u stranu, izgovorila nekoliko prigodnih molitvi, a on je već bio na dvoru, pokraj volva na kojem je bilo razbijeno staklo, a na suvozačevom je sjedalu bilo uredno savijeno i sklupčano ljudsko govno. Lopov se, bit će, naljutio jer nije našao ništa za ukrasti. Istoga dana vratili su se u Zagreb. Volvo je vonjao mirisom tropskoga voća, iz bočice sa sprejem, a Ivanka je bez prestanka plakala.

- Zamisli kako je onim nesretnicima u Kambodži - pokušavao ju je tješiti - njih su istjerali, i ništa im nisu dozvolili ponijeti. A u tim su kućicama živjeli po dvjesto-tristo godina.

- Zar tako dugo? - nasmijala se kroz suze Ivanka.

Izbjeglica iz Kambodže poslije će se sjetiti kad god im bude teško.

Dakle, uzeo je profesor Karlo Adum pištolj i sjeo u restoran, kraj vrata, gdje su bila četiri stola za one koji nisu htjeli jesti. Prišla je konobarica, visoka crna žena, s groznicom na gornjoj usni - koja se ispravno zove herpes, ali profesoru je bilo draže groznica - i rekla mu da je ovo samoposluživanje i da uzalud tu sjedi, može sjediti sto godina, ali nikada neće biti poslužen.

- A tko će mi čuvati mjesto ako se dignem? - upitao je.

- Ovdje se ne čuvaju mjesta! - odgovorila je ljutito, a on je gledao u groznicu koja je naočigled bubrila, i činilo se kako će svakoga časa prsnuti.

- Komarac me ubo - rekla je - jutros, rano, prije zore. Ne vjeruješ?

- Vjerujem

- Ne vjeruješ, ne vjeruješ, znam ja to - nasmijala se.

- Zašto ne bih vjerovao?

- Zato što izgleda ko sida, je li tako? Baš kao sida.
- Ništa vam ja o tome ne znam
- Znaš, kako ne bi znao. Svi vi znate, samo se pravite. Ajde, reci šta ćeš popiti. Ja ću ti donijeti, iako mi to nije posao.
- Kavu, dužu. I kiselu.
- Ma nemoj! I kiselu! Fino sam ti rekla da mi to nije posao, nego ti samo radim uslugu.
- Dobro, onda bez kisele.
- Ja sam Kata - rekla je kada se vratila s kavom i mineralnom - toliko, samo da znaš tko ti je učinio uslugu, da ne zaboraviš. Kata, jesi li upamtio?
- Jesam, Kato.

Pokraj dugih staklenih vitrina, u kojima su se parili hrvatski nacionalni specijaliteta izvađeni iz kazana, krematorija i mikrovalnih pećnica, promicala je s plavim i žutim tacnama u rukama kolona poljskih turista. Dva autobusa s krakovskim registracijama bila su parkirana na izlazu s benzinske pumpe, vozači su ostali pokraj njih, pušiti i stražariti. Na sebi su imali zelene uniforme, kao oficiri neke bivše vojske. Vidjelo se da imaju vremena, čekat će koliko god bude trebalo, nigdje im se ne žuri, daleko je Poljska. A putnici su otvarali staklene poklopce i grabili bečke šnicle, sarme, pašticadu, musaku, grenadirmarš, ćevape u ustajalom stvrdnutom ulju, koje je podsjećalo na smrznute sjeverne rijeke u zimu 1940, pa kalju od slatkoga kupusa, kuhane štrukle i pečene štrukle, zagrebački odrezak i štrudlu od višanja. Uzimali su od svega pomalo, i redali po tanjurima, bilo ih je koji su na tacnu stavili dva i tri tanjura, jer na jedan ne bi moglo stati sve ono hrvatsko što se Poljacima u protekla tri tjedna provedena u Vodicama ili u Rogoznici toliko svidjelo da su, nakon izleta u Međugorje, Mostar i Sarajevo, kojim su odgađali povratak u domovinu, sada čeznutljivo grabili još ono malo Hrvatske što im se nudilo za pišljivih četrdeset kuna po osobi, u ovome restoranu na putu prema Krakovu i Varšavi, na putu prema intimnome paklu još jedne zime koju valja preživjeti i

tokom koje treba dobro zaraditi, da bi se i nagodinu opet moglo na more, u Hrvatsku, ah lijepu našu Hrvatsku, gdje topli Južni Slaveni ranim jutrom vade komade svojih mrtvih, kuhanih i pečenih, svinja i goveda, pa ih po sedmi-osmi put podgrijavaju na vreloj pari, ili u mikrovalnim pećnicama, u užeglome ulju, ili u tavama, na svinjskoj masti, pa ih nude svojim sjevernim gostima kao ono jedino što o sebi znaju i što se uopće i da ponuditi kao nekakav supstrat hrvatstva. A Sjeverni Slaveni, Bogu hvala, žderu, kao što žderu i Nijemci ili Francuzi, jer oni svojim domaćinima bezrezervno vjeruju, pa čak i onda kada ih od glave do pete pokrije koprivnjača, kao posljedica užegloga ulja ili macerirane svinjetine, koja kao da je izvađena iz kakve obližnje masovne grobnice, one u koju su Srbi bacali Hrvate, ili one u koju su Hrvati bacali Srbe, to je ionako turistima svejedno, jer tko bi pri susretu s Jadranskim morem, najljepšom i najrazvedenijom obalom na svijetu, tim rajem na zemlji, uopće i razmišljao o tome je li za posljednjega kolinja više Srbin klaao Hrvata, ili Hrvat Srbina. Koliko god bili neobaviješteni, bez stvarnoga interesa za naše povijesne teme, gosti dobro znaju da je Južnim Slavenima u prirodi da jedni drugima nikada ne ostanu dužni, pa će se današnji dugovi u krvi vratiti za pedeset godina, kao što su se oni od prije pedeset vraćali jučer. A kako krv ne može biti u ravnoteži, tako našem južnoslavenskome klanju, kao ni podgrijevanju mrtvih svinja i goveda u hrvatskim nacionalnim specijalitetima, nikada neće biti kraja. Nikada se, u dugoj i junačkoj hrvatskoj povijesti, nije dogodilo da je bečka šnicla bačena u smeće.

Gledao je tako profesor Karlo Adum beskrajnu kolonu Poljaka i Poljakinja, izgorjele oguljene noge u kratkim hlačicama i šarenim suknjama, plavokosu krastavu djecu, izbodenu i izubijanu od ljetovanja u Dalmaciji, gledao ih je kako prolaze, sretni i zadovoljni, i pune svoje tanjure, pa kad napune jedan, na tacnu stavljaju drugi i treći, uvjereni da će imati vremena da sve to pojedu, vječito optimistični Poljaci, sjetni Chopinov rod, u redu hrvatskoga ekspres restorana, nasred puta Zagreb - Beograd, usred povijesnih

okolnosti koje su njima posve nepoznate, prolaze ispred njega i ne primjećuju ga, ne znaju da mu je u džepu pištolj, i u pištolju šest metaka, i još dvjesto u kutiji sakrivenoj u duplome dnu Ivankinog kufera, promiču disciplinirano Poljaci, naviknuti da njihovi životi previše ne vrijede, i da s malim treba biti zadovoljan, idu oni i pune tacne, nasmijani, s pogledima uprtim u sretniju budućnost, koračaju oni, sretni jer im nitko ništa ne brani, nitko ih ne tuče i ne psuje, kao što su šezdesetak godina ranije išli i njihovi djedovi, sa sapunima u rukama i ručnicima preko ramena, da se nakon duge vožnje u stočnim vagonima pošteno okupaju u najmodernijim njemačkim kupaonicama. Gledao ih je, profesor, posve opčinjen tom urednošću, gledao ih je, i nije mogao vjerovati da tako lako ti Poljaci nasjedaju na posve naivne podvale, i to po drugi, treći, po stoti puta u jednome stoljeću. I eno ih, već sretno i zadovoljno žvaću hrvatske bečke šnicle i žderu hrvatske sarme, dok ih domaćini iz prikrajka očarani gledaju, i misle kako bi se njihova, hrvatska, djeca otrovala od tih, petnaest dana odstajalih, i petnaest puta podgrianih bečkih šnicli, a vidiš, mali ih Poljačići jedu, i ništa im nije. Da im je nešto, ne bi ih roditelji sljedeće godine doveli, a dovode ih, bogme, i dovođit će ih opet, iz godine u godinu, sretni jer je pao komunizam, pa svake godine mogu u pohode svojoj južnoj braći i njihovim nacionalnim specijalitetima, ćevapima i musakama, u kojima je, kao poljstvo u Chopinu i Sienkiewiczzu, sadržano i ovaploćeno općenito sve naše hrvatstvo. Ono po čemu mislimo da smo Hrvati, na što smo najviše ponosni i zveknuli bismo onoga koji nam u to dirne, zapravo nas čini nepismenom austrijskom sirotinjom i turskim divljacima, istodobno. Zna to profesor Karlo Adum, ali nikad mu nije na um palo da kaže. Jer što bi on da su ga čuli kako tako govori, kako bi objasnio tko je i što je kad o Hrvatima i o hrvatstvu tako misli. Nije važno što to misli samo kada je riječ o sarmi i o štruklama, tom najogavnijem od svih naših specijaliteta, splaćini od tijesta i lošega i nedovršenog kravljeg sira, specijalitetu koji podrijetlo vuče ne iz koje hrvatske pokrajine, nego iz hotela Esplanade, jer je, općenito, naš identitet sobarski i recepcionerski, u

povijesnome smislu smo konobari koji žude samo za dobrim tringelom, bakšišom, napojnicom - vidite tri riječi za tu stvar imamo, pa smo i državu vazda prihvaćali kao darovani bakšiš, najprije od Hitlera, a potom, u još grotesknijoj varijanti, od Franje Tuđmana. Hrvati su oko Vukovara i u bosanskoj Posavini ginuli s Tuđmanovim imenom na usnama i s konobarskom zahvalnošću u srcu, mislio je profesor Adum, ali je šutio kao zaliven. Znao je koliko ga skupo može koštati krivo izgovorena riječ. Osjećao je njihovu osjetljivost, što opet znači da je i sam bio pravi Hrvat. Hrvatima je u prirodi da su osjetljivi i da šute da ne bi povrijedili druge Hrvate. Njihova obzirnost nema granica, pa zato profesor nikada ne bi na glas rekao da je sarma turska i srpska, da je bečka šnicla austrijska, da su grenadirmarš i musaka oblici hrvatskoga kulturnoga i civilizacijskoga transformiranja i miješanja, ali da u sebi nemaju ama baš ništa izvorno hrvatsko, i da je, napokon, malo toga na ovome svijetu čisto hrvatsko, osim što su, recimo, čisto hrvatski - ustaše.

Marširao je niz parket Mone Grazije i pjevao borbenu pjesmu Poglavnikovih sokolića, a mama Cica radosno je u ritmu pljeskala...

Dopio je kavu, i još malo posjedio, sve dok se Poljaci nisu digli od svojih stolova i pošli, svi u isto vrijeme, prema autobusima. Gledao je za njima i mislio o njihovim želucima. Mislio je kako nije lako biti Poljak, jer tada u svemu sudjeluješ i na stvari ne gledaš sa strane, kao dječak u maloj crnoj uniformi.

Upalio je auto, a zatim spremio pištolj u pretinac.

Koliko god sporo vozio, Slavonski Brod bio je sve bliže, a s njime i granica koju mora preći. Nije razumio svoj strah, zapravo nije više znao čega se sve plaši, ali morao je ići, nije bilo mogućnosti za povratak, jer iza sebe ništa nije ostavljao, sve je bilo mrtvo, ili je bilo u prošlosti, u nekoj sitnoj prevari, koju je samome sebi namijenio, kada se jednom davno nešto nije usudio, i zato je sad morao prijeći tu granicu, svejedno što bi taj prelazak mogao značiti.

Novi i sasvim konkretan strah uhvatio ga je kada je pomislio da bi mu bosanski carinici ili policajci mogli pronaći pištolj. Sjetio se nekog američkoga

filma o turistu kojega su u Turskoj uhvatili s komadićem hašiša u džepu. Je li to bio igrani ili dokumentarni film, toga se nije sjećao, niti toga odakle tom Amerikancu hašiš - budući da je profesor od onih ljudi koje biste teško uvjerali da pošten i normalan čovjek uopće i zna što je zapravo hašiš - ali je dobro upamtio vlastiti užas, i najdublje suživljavanje sa čovjekom koji je završio u zatvoru u Turskoj, među turskim ubojicama, silovateljima i pederastima, među gubavcima i sifilitičarima, usred stranoga jezika, bez ijedne riječi koju bi razumio, upamtio je profesor užas čovjeka koji je tako, među tisućama stranih ljudi, osjetio samoću koja je neusporediva s Robinsonovom, i pakao koji je gori od onoga sumpornog i ognjenog, kojega je Bog odredio grešnicima. Iz profesorove je perspektive pakao Turaka gori od smrti.

Ako mu nadu pištolj, on se mora na licu mjesta ubiti. Ali kako će se ubiti ako mu oduzmu pištolj? Obljevao ga je hladan znoj, vozio je po autoputu jedva pedeset na sat, okolo su trubili i mahali uzrujanjani reli vozači, pretjecali su ga, uz parobrodske trublje, uzrujanjani turski šoferi, na sve je strane vrio i gorio kasnojletni Babilon, umilni su i smjerni samo vozači beogradskih i novosadskih registracija, oni ne trube i ne bune se, nego pokušavaju biti što nevidljiviji, i što prije se dokopati svoje granice, nakon koje će opet postati Srbi, svoji na svome, barabe koje smrde na rakiju i luk, i trube kome im se trubi. O kako su samo uškopljeni ti Srbi kada se nađu na hrvatskoj zemlji! Ali nije njih profesor više primjećivao. On je razmišljao kako će se ubiti, kako će ugrabiti pištolj, oteti ga iz carinikovih ruku, i pucati si u usta. Zamišljao je pokrete kojima to treba učiniti, brzinu i snagu, i činilo mu se već kako bi, možda, i mogao, pogotovu ako carinik nije neki previše jak Bosanac.

A onda mu je, malo zatim, bilo smiješno. I dalje se plašio, obljevao ga je ledeni znoj, ali smijao se situaciji u kojoj neki carinik krene u pretres trideset godina staroga auta, i starca koji ga vozi. I malo je ubrzao dok se tako smijao.

Zaustavio se ispred naplatne kućice na izlazu Slavonski Brod. U Njemačkoj, na beskonačno dugoj autocesti koju je sagradio Hitler, prije nego

što je krenuo s masovnim uništavanjem Židova, dok su ga Britanci i Amerikanci smatrali prijateljem koji će ih zaštititi od komunizma i semitskoga bankarskog lihvarstva, na toj njegovoj autocesti, urednim tipskim slovima, na jednako prebojenim i jednako starim tablama, piše Ausgang. Svako skretanje s autoceste jedan je Ausgang, njemačka riječ koja ne znači drugo nego izlaz, ali u njezinom zvuku je sadržano nešto što tako odgovara ritmu putovanja autoputom da je pomislio kako bi i tu, umjesto Izlaz Slavonski Brod, trebalo pisati Ausgang Slavonski Brod. Tada bi vozači bolje razumjeli smisao autoputa, te ravne i duge staze pokraj koje se ne vidi život, koju ne pretrčavaju životinje i nema po njoj zgaženih mačaka i pasa, nego je čista, siva i bezbojna, kao zen i kao koan, pa je svako putovanje autoputom neka vrsta mentalne vježbe, meditacije i uživanja u iskustvo Svjetskoga duha, usred kojega je čovjek sitan i skoro zanemariv trun, koji, istina je, u slučaju nesreće, za sobom ostavlja pogolemu krvavu mrlju. Zbog tog je Svjetskog duha Hitler gradio tolike autoceste, da svaki Nijemac što prije shvati koliko je beznačajan pred beskrajem sveukupnoga nijemstva, i da mu, kad se jednom spusti niz Ausgang, ostane na umu kako je stvarno i važno samo ono što se događa na anonimnosti i neprisutnosti duž autoceste, dok je sve drugo, šarenilo prizora i bol pojedinačnih životnih iskustava, nevažno i prolazno. Prošlo je i prije nego što se dogodilo.

Ispred kućice se stvorila kolona od dvadesetak automobila. Kao da smo usred turističke sezone, ljutio se profesor Adum. Kako li je, Bože dragi, bilo u julu i početkom augusta, koliko li se onda čekalo? Vidiš ti, što ti je i jezik jedno čudo, nastavio je u sebi mudrovati, valjda još ponesen Ausgangom i izlazom: kada su ti na umu ljetne vrućine, govoriš, ali i misliš, riječi srpanj i kolovoz, ali kada je riječ o turističkoj sezoni, ili o kolonama automobila na ljetnim hrvatskim granicama, tada srpanj i kolovoz postaju jul i august. Jezik je uman sam po sebi, divio se svome otkriću profesor, on zna da uz brektanje automobilskih motora nekako točnije idu jul i august, dok su prirodi i ekologiji bliži srpanj i kolovoz.

Na početku kolone stajao je kamion s prikolicom, i nikako se nije micao. Kroz prozor bi izvirila vozačeva glava, mahao je nešto prema čovjeku u naplatnoj kućici, pružao mu novčanice koje ovaj ne bi uzeo, a odmah zatim i druge, očito se radilo o nekakvom nesporazumu, ili o svađi, zanimalo ga je što je na stvari, tako rado bi izašao iz auta da vidi što se to događa, ali čim izađe, znao je to, kolona će se pokrenuti. Neki su već počeli trubiti, pa je i profesor dvaput zatrubio. Volvova sirena zvučala je pomalo starinski, glasnija od ostalih, imala je u sebi nešto od tona onih blistavih limenih puhača u simfonijama Gustava Mahlera. U njegovoj sireni zvučalo je neko bolje i po svemu solidnije vrijeme, koje je, prema profesorovom mišljenju, počelo s Belle Epoque i estetikom bečkih kavana na prijelazu stoljeća, a završilo se s pobunom studentarije, u ljeto 1968. Nakon tog ljeta filharmonije su počele falširati, a europska je automobilska industrija počela proizvoditi konfekcijske automobile.

Još je za štošta profesoru bila kriva studentarija!

Pokušao je on one godine kad mu je u životu krenulo, ili mu se samo učinilo da je krenulo, one 1975. kada je kupio volvo, da se zaposli na Filozofskom fakultetu, Odsjek za povijest. Krenuo bi kao asistent kod profesora Ivkova, na Katedri za suvremenu historiju, a kako je ranije već bio magistrirao, moglo je to ići dosta brzo. Očas bi stigla docentura, pa profesura, a Ivkov je već bio star i načet, jetra mu se raspadala, trebao je nekom pouzdanom ostaviti katedru. Tog trenutka, ujesen 1975, tek koju godinu nakon Maspoka, nitko nije mogao biti tako pouzdan kao on. Član Saveza od pedeset osme, omladinske radne akcije na izgradnji autoputa Beograd - Niš, pa melioracija u Makedoniji, ispravno se postavio šezdeset osme i sedamdeset prve, drug Šušnjar lično ga je predložio u Idejnu komisiju CeKa, izabran s najviše glasova... U to vrijeme imao je biografiju kakve u Zagrebu i u Hrvatskoj nije bilo, a stari ga je Ivkov htio za svoga nasljednika.

Kada bez obrazloženja nije izabran, i kada su bježali i izbjegavali ga svi kojima bi na fakultetu pokucao na vrata, profesor Adum otišao je osobno drugu

Šušnjaru, koji je u to vrijeme vodio SIZ za kulturu i obrazovanje, da se kod njega raspita, da mu drug Šušnjar otvoreno, kao drug drugu, i kao kolega kolegi - jer je bio profesor na sociologiji, objasni što se to dogodilo.

Zatekao ga je u sobi u kojoj su bile spuštene rolete i upaljena stolna svjetiljka. Vani je bio lijep sunčan dan, jedan od onih jesenjih dana kada bi Zagreb znao zablistati onim svojim sjajem, od baroka, secesije i stakla, koji je, kao žarulja noćne leptire i smrdibube, privlačio naše provincijalce, koji bi zatim, zaslijepljeni Zagrebom, ginuli za hrvatsku nacionalnu stvar. Ali eto, premda je drug Šušnjar i sam provincijalac, iz Imotskog - ili preko granice - iz Gruda, to se nikada nije znalo, njemu danje zagrebačko svjetlo baš i nije prijalo. Sjedio je onako crvenook, golemih podočnjaka i obješena lica, nalik na buldoga, s istaknutom i mlohavom donjom usnom, koja je u profesorovoj imaginaciji ukazivala na osobu podrijetlom iz krajeva koji su bili pod Otomanskom imperijom, sjedio je u crnoj izrezbarenj drvenj stolicj, koju je za svoju stražnjicu dao načiniti Isidor Kršnjavi, ali kako je Šušnjareva stražnjica očito bila sitnija nego u Kršnjavog, i sav je bio nekako manji, tako ga je ta stolica naočigled žuljala, ali on se nije micao, niti je tražio ugodniji položaj, nego je odlučno sjedio tako kako sjedi, valjda uvjeren da bi mu jednoga dana, nakon što bude dovoljno dugo sjedio, mogla postati mekša, jer će se prilagoditi njegovome obliku tijela. Drug Šušnjar bio je i po tome savršen ministar kulture.

Laktovi su mu bili naslonjeni na stol, sagrađen kad i stolica, koji mu je bio malo previsok, pa bi mu se ramena podignula skoro do ravnine ušiju, i činilo bi se da ima grbu.

Ali nije ga gledao s prezirom ili s visine, kao sitnoga srednjoškolskog nastavnika. I Aduma je, kao i sve druge ljude, on vidio sebi ravnima, i u tome je bio dosljedan komunist. Sa Šušnjarem se vazda otvoreno razgovaralo, i nikada nije zloupotrebjavao ono što bi čuo. Nikoga nije hapsio, a mogao je, mnoge je uhapšene spašavao dugogodišnjih robija, dok bi one koji s takvih robija izađu redovito zapošljavao u gradskim knjižnicama, galerijama ili kazalištima.

Jednoga koji je pričao viceve na račun kilograma Jovanke Broz, pa je izgubio posao nastavnika marksizma, drug je Šušnjar zaposlio kao šaptača u kazalištu. Taj slučaj se sa smijehom prepričavao. Bit će da ga je zato i zaposlio baš kao šaptača. Drug Šušnjar bio je duhovit čovjek, ali mu je iznad svega još bilo stalo da ga svi smatraju duhovitim i da se i neprijatelji smiju njegovim šalama.

Nije se digao kada je Adum ušao u kancelariju. Imao je vodu u koljenu.

-Daje bunar iskopati, ne bi se u njemu takva žila našla kao u mom koljenu. Žila vode. Znaš li ti uopće da se to naziva žilom? Bit će da ne znaš, ti si gradski dečko.

- Znam, kako ne bi znao, kao i zlatna žila.

- Čitaš Laso romane, znači?

- Ajde, ne zajebavaj, ne govori se o zlatnim žilama samo u Laso romanima.

- Eto ga na, prosvjetni radnik, pa psuje. I još bi htio na visokoškolsku ustanovu, na univerzitet. Morat ćeš pripaziti na jezik, nije Zagrebačko sveučilište seoska krčma pa da se je i be tako sastavljaju.

- Nisu me izabrali. Zato sam i došao, da mi kažeš zašto nisu.

- Ja da ti kažem! - začudio se Šušnjar, donja usna mu se još više objesila, kao da će mu iz usta procuriti med - pa nisam te ja birao, majka mu stara, da bih ti onda mogao reći zašto te nisam izabrao. A ne bih ti ni tada rekao. Zar ne znaš za diskreciono pravo, za autonomiju sveučilišta da bira koga hoće? Nema ti, dragoviću moj, ni komiteta, ni politbiroa, ni Maršala glavom, kada se bira u nastavnička zvanja.

- Znam sve to, ali mogao bi barem naslutiti zašto nisam izabran.

- Veliš - naslutiti! Pjesnički ti je to, pjesnički.

- Svejedno, samo mi reci.

- Znaš li odakle dolazi tvoje prezime? - naglo se uozbiljio Šušnjar.

- Odnekud iz Bosne.

- Iz Travnika, točnije, iz Dolca kod Travnika, odakle je i onaj beogradski

unjkavac Ivo Andrić, ali ne pitam te to, nego znaš li ti, Adume jedan, od koje riječi je nastalo tvoje prezime?

- Boga mi ne znam - bivao je sve pomirljiviji, jer ako se Šušnjaru u nešto nije smjelo dirati, to je onda bilo njegovo znanje o prezimenima i njihovome podrijetlu. Taj je za svakoga Hrvata i Srbina po prezimenu znao iz kojega je kraja, ali i na kojoj mu je strani bila familija u prošlome ratu.

- Nisi ti Adum, nego si Hadum, ali h ti se, eto, izgubilo, kao što se Srbima, ali i Hrvatima koji previše počnu nalikovati na Srbe, dakle bosanskim Hrvatima, h uvijek i izgubi. Tko zna što Srbi imaju toliko protiv h. Ali, pustimo sad to, bit ostaje ista, bio ti Adum ili Hadum, dragi moj Karlo, ti si zapravo evnuh ili uškopljenik. Takvo je značenje tvoga prezimena, a ako me već pitaš, mislim da je to razlog što te nisu izabrali. Rekli su mi da te studenti nisu htjeli. Ti si u povijesti Sveučilišta prvi koji nije izabran jer ga studenti nisu htjeli. Eto, toliko ti ja mogu reći, kad već navaljuješ.

Dok je Šušnjar govorio, Adumu se zavrtjela soba. Plesala su mu oko glave Murtićeva ulja i Radauševe skulpture, zelene rolete kroz koje su, sitno poput zrna riže, probijale zrake sunca, crni stol, zlatna tintarnica i pero u njoj, Zorin komplet Krležinih djela, savijena beogradska Politika, zataknutu u džep mantila, koji je visio na vješalici, sagrađenoj, kao i sve drugo, po zamisli i zapovijedi Ise Kršnjavog.

Često je mislio, i razbijao glavu onim što mu je drug Šušnjar tada rekao. Bila je to uvreda, izgovorena u obliku šale. A zbilja nije znao da je hadum ustvari evnuh. Provjerio je kasnije u nekakvom rječniku turcizama, objavljenom u Sarajevu, i stvarno je tamo pisalo evnuh ili uškopljenik. Baš istim redosljedom kako je Šušnjar rekao. Razmišljao je o tome što je to u njemu, ili na njemu, da ga je studentarija prekrižila, da mu se stari Ivkov više nije htio ni javiti i da ga je Šušnjar u tom smislu nazvao evnuhom. Ali razmišljao je i o nečemu što mu se u smislu uvrede činilo većim i važnijim: dobro je drug Šušnjar znao da Ivanka i on nemaju djece, a ipak ga je, eto, bez imalo straha i

srama nazvao evnuhom.

To je nešto što će ga mučiti sve do 1990, i nekoliko puta će mu biti navrh jezika da upita Šušnjara je li mu poslije bilo krivo i je li se pokajao što mu je tako nasjeo na muku, ali nije se usudio, od straha da bi mu ovaj mogao odgovoriti novim cinizmom. Kasnije ga je, kad bi se sreli na ulici, prestao pozdravljati, nego bi svaki put samo pljunuo u stranu, jer je Šušnjar u vrijeme pada Vukovara javno izjavljivao kako u tom ratu ima i hrvatske krivnje te je tako svojim bivšim drugovima, uključujući i njega, omogućio dobru i sigurnu odstupnicu. Javno ga prezirući, mogli su ustvrditi kako, zapravo, nikada ništa nisu s njime ni imali. Kada je 1996. Šušnjar umro, srušio se nasred ulice, pogođen infarktom, profesor Adum je prvi puta nekome ispričao događaj iz 1975. Samo što je zaboravio, ili je namjerno krivotvorio stvari, pa je ispalo da mu je Šušnjar rekao da nije izabran na fakultet jer su ga drugovi smatrali evnuhom. Prezime nije ni spominjao. Oni koji su ga te 1996. slušali, bili su užasnuti, pa je profesora Aduma ponijelo i na sve je strane prepričavao Šušnjarevu gadost, ali ipak dobro pazeći da priča na dođe do Ivanke. Nju je i tada zaštitio od vlastitoga karaktera.

Stajao je, dakle, u redu za naplatnu kućicu, iza kamiona s prikolicom koji je stvorio zastoj, trubio je i divio se čistoći tona volvove sirene. Kao u Titanskoj, prvoj simfoniji, ili još bolje, kao u Simfoniji uskrsnuća, mahlerovski burno i glasno, bez vlastitoga umijeća, ali sa slušateljskim divljenjem, trubio je uz otvoren prozor profesor Karlo Adum i uživao je kako se njegove trublje jasno razlikuju od ružnih bakelitnih piskova, od jadne cvileži skupih i nesavršenih bastarda postmoderne automobilske industrije, u kojoj je sve citat i sve je replika, ali su detalj, pojedinost i osobnost u tolikom citiranju i eklekticiranju neprepoznatljiviji kao na smotri Kineske armije.

I dok je tako trubio, otvorio je vrata svoga auta jedan visoki, s konjskim smješljivim licem Ruuda van Nistelrooya, prišao je volvu i opsovao profesora nekom teškom i slabo razumljivom zagrebačkom psovkom, od koje je shvatio

samo:

- ...bum ti te cvikse steral u oči ak ne prestaneš!

Zamišljao je kako Nistelrooy zamahuje kopitom prema njegovome licu, i kako mu stakla naočala pršte u oči. Dragovoljac, garant! pomislio je, oni smiju što ih je volja, ili poduzetnik u narastanju, takvi su puni samopouzdanja.

Ali ostao je miran, i uskoro je ponovo zatrubio, ovoga puta dugo, da ga Nistelrooy prepozna, i da ga slučajno ne pomiješa s nekim, ali ovaj nije više izlazio iz auta. Rekao je što je imao, uvrijedio je čovjeka, a sada je ponovo bio miroljubiv. I to hrvatski miroljubiv!, hvatao je profesora bijes.

A što bi bilo da izvadi pištolj i odšeta se do njegovog auta, pa mu kucne kundakom po staklu i upita ga kaj su mu zapravo cvikse. Jesu li to naočale, ili nešto drugo. Ako su naočale, zar doista misli kako je primjereno starcu prijetiti da će mu razbiti naočale, i staklo sasuti u oči?

Pa da vidimo onda što bi veliki Ruud van Nistelrooy na to imao reći! I da li bi mu se svidio pištolj.

Naravno, nije to učinio, nego je samo tako zamišljao, i uživao je u onome što zamišlja, i već mu je nekoliko puta na um palo kako je šteta da je proživio život, a da nije ni znao razliku između čovjeka s pištoljem i čovjeka bez pištolja. Razliku o kojoj bi se, sada je znao, mogle napisati knjige. Ustvari, sve što je ikada napisano, pa i sve povijesne knjige, valjalo bi pisati otpočetak, za ljude koji uza se imaju pištolj, skriven od tuđih očiju, pištolj koji nikada ne mora opaliti, ne mora ni biti izvađen, važno je da je tu, u džepu, i pruža sigurnost svakoj prosudbi, umiruje osjećaje i čini čovjeka melankoličnim kao Hoelderlinov stih.

Uto se kamion napokon pokrenuo, kolona je ravnomjerno i sigurno počela kapati na drugu stranu brklje, cijedila se poput infuzije, i kada je na njega došao red, skoro da ga je sasvim prošao strah od granice. Znao je da ga neće pretresati, vidio je svoje lice u zrcalu retrovizora, vjerovao je da je zaštićen od ljudi u uniformama, jer će se sažaliti pred njegovim godinama. Ako bi ostao

ozbiljan, izgledao je kao sedamdesetogodišnjak, dobrodržeći, ali ipak sedamdesetogodišnjak. Još dok je predavao, zadnje dvije-tri školske godine, bilo je roditelja koji nisu vjerovali da po zakonu ne mora u mirovinu, i bunili bi se što im senilni starac djeci dijeli jedinice. Ali čim bi se nasmijao, profesor Adum izgledao je barem deset godina starije. Samome je sebi tako nasmijan nalikovao na onoga peruanskoga ili bolivijskoga starca stogodišnjaka, kojega je, kao najstarijega stanovnika na Zemlji, otkrila ekipa BBC-a.

Pred granicom lice mu se razvuklo u osmijeh, kao da gleda dirljivu scenu u nekoj romantičnoj komediji, pa nije siguran hoće li se rasplakati ili bi se, ipak, glasno nasmijao.

Ljepooka i rumena granična policajka, slavonski curetak od jedva osamnaest, trudila se da izgleda strogo, ali kao da joj nije išlo. Zapanjeno je gledala u starca, i nije mu vraćala pasoš, nego ga je držala u ruci, kao da se pokušava sjetiti pitanja koje će sljedeće postaviti. Profesor se nije niti najmanje uznemirio, niti je mijenjao izraz lica, nego se nastavio smijati tim svojim bezglasnim metuzalemskim smijehom, sve dok mu nije pružila modru knjižicu, i mucajući izgovorila:

- Pazite, brzo će mrak...

Tko zna što je, nesretnici, bilo na pameti kad mu je to rekla, možda ju je podsjetio na njezinoga djeda, ili nekog starca iz sela, koji se noću kasno okolo skitao, pa je pao u jarak i smrznuo se, jer je bila zima. Svakako, nešto slično granična policajka nikome neće reći. Tako se činilo.

Vozio se preko mosta. Ispod je tekla Sava, ista Sava koja dijeli Zagreb na stari i novi grad, i koju je godinama prelazio kada bi iz Zapruđa išao na posao u školu. Jednom će se, mislio je tada, preseliti u stari dio grada, tamo gdje žive sveučilišni profesori, političari, rođeni Zagrepčani, tamo gdje, sve u svemu, žive svi uspješni ljudi. I o tome je mislio, kada je u jesen 1975. pokušao postati Ivkovljev asistent. Ali eto, nije mu se dalo, pa je ostao živjeti u getu neuspješnih, tamo gdje žive doseljenici, oni koji ne idu kod rođaka na nedjeljne

ručkovu, niti na kazališne matineje, tamo gdje žive ljudi koji svoja uvjerenja moraju dokazivati i sebi, kad navečer legnu spavati, tamo gdje žive ljudi koji su u vrijeme Jugoslavije bili nedovršeni Jugoslaveni, a sad su jednako nedovršeni Hrvati, jer žive u Zagrebu koji je s druge strane Save, onome Zagrebu koji je ustvari Jugoslavija u malome. Novi Zagreb je poput groblja za kopilad, koje je izvan ograde unutar koje su pokopane krštene duše.

Ali ovdje je Sava izgledala drukčije, opasnije, dublje i prljavije. S druge strane, tamo kamo je on išao, vidjele su se prljave sive višekratnice, ruševine iz kojih je raslo drveće, prljavi neuredni keji sa zahrđalim kandelabrima, porazbijanih svjetiljki, očito tu posađenih još u vrijeme socijalizma. To je, dakle, Bosna. Prošla ga je jeza od tog prizora, ali ništa strašno, ni krvavo - što bi rekao pjesnik. Bio je pomiren s tim da prelazi rijeku, zajedno s jedinom vrijednom stvari koju još u životu ima, koje se, eto, želi osloboditi, pa je zato i krenuo na ovakvo putovanje. Sažalio se na čas nad volvom, koji je prvi puta u svojih trideset godina išao u Bosnu, onu zemlju iz koje ga je majka odvela kada je imao trinaest godina, nekoliko dana pošto mu je umro otac, i vjerovao je, sve do prije tri dana, da se više nikada neće vratiti i nikada je neće, makar i nakratko, posjetiti, neće o njoj misliti, neće se Bosne sjećati, izbrisat će iz sjećanja sve što se bude moglo brisati, rano djetinjstvo, i ono malo kasnije, sve što ga je podsjećalo na patnju i nesreću, na glad i na dječje bolesti, zaušnjake, difteriju, šarlah, veliki kašalj, ospice, pljuslavice, na Sarajevo duboko u kotlini rijeke i na riječi iz kojih su se razbježali samoglasnici, pa muklo pršte kao djelići eksplodirane bombe, i kao prijetnja. Sažalio se profesor nad mrtvim strojem svoga starog auta, jer je, eto, morao pred kraj svoga automobilskoga vijeka proći zemljom iz koje je on bježao.

Bosanski carinik izgledao je poput Ukrajinca na granici s Mađarskom, koji ga je zaustavio prije desetak godina, kada je vozio prema Kijevu, na skup hrvatsko-ukrajinskog prijateljstva. Gledao ga je taj Ukrajinac s hladnom mržnjom administratora iz Gulaga, koja se samo povećala kad mu je profesor

Adum na svome njegovanom ruskom spomenuo hrvatsko-ukrajinsko prijateljstvo. Svi policajci u nesretnim i siromašnim zemljama, u diktaturama i u korumpiranim oligarhijama, postaju nervozni na riječi kakva je prijateljstvo. Maršnuo ga je taj Ukrajinac tada, kao zadnju džukelu, a ovaj ga je Bosanac upitao:

- Za prijaviti? Odredište? Razlog putovanja? - vješto izbjegavajući riječi u kojima bi se morao odrediti prema osobi sugovornika, da se ne bi ponizio pred vlastitom administrativnom superiornošću tako što će jednome starcu reći - vi i gospodine.

Mahnuo je rukom, kao da tjera muhu zunzaru, i tako se Karlo Adum našao u Bosni.

Blatnjav i ispucali asfaltni put vodio je kroz grad. Ispred kioska, sklepanih od nekoliko zidarski dasaka, prodavali su se diskovi s muzikom i filmovima. Trgovci su mu mahali da stane, pokretima ruku opisivali su ono što nude na svojim štandovima. Imitirali su gitariste s nevidljivim gitarama, opisivali su ženske grudi, mnogo veće od najvećih, a jedan je starac, vidno stariji od profesora, prstom pokazivao plakat Anne Nicole Smith, pričvršćen čavlima na zid kioska, pa sklapao ruke kao u molitvi i pogled upirao k nebu. Izgledao je kao da upravo umire, nakon što je sve svoje imanje, kućicu od blata u ovoj pustari na kraju svijeta, i trulo kukuruzište zasijano protupješadijskim minama, ostavio toj ubojici muškaraca treće dobi, čija vulva djeluje poput savršenoga stroja za eutanaziju. Anna Nicole Smith stiže kao zamjena za lapot: nekoć su, za zlog vakta, na Balkanu onemoćale starce sinovi odvodili u šumu, pa bi ih, kad ne očekuju, s leda snažno udarali specijalnim drvenim čekićem u zatiljak, a danas, eto, iz Amerike stižu digitalizirane erotske snimke te žene, koje, provjereno, djeluju bolje od lapota, ubijaju čišće i bezbolnije.

Osvrnuo se profesor za čičom koji se molio ispred plakata Anne Nicole Smith. Takvoga nije godinama vidio. Nosio je one duge brkove, iz vremena Vuka Karadžića, sitan i krivonog, u maslinastim čakširama i sa šajkačom na

glavi, kao da se jučer vratio sa Solunskoga fronta, pa sad stoji u crkvi u rodnome selu, pred ikonom Trojeručice, i zahvaljuje joj, Bogomajci, što ga je spasila od bolesti i od švapskoga metka. Kad bolje razmisli, takvih fizionomija i prilika nije bilo ni prije rata. Jugoslavija je bila bogata zemlja, u kojoj je i sirotinja već izgledala poput sirotinje na Zapadu, u gradskim, a ne u seljačkim prnjama. Starci sa šajkačama mogli su se vidjeti u monografiji Zejtinlika, srpskoga vojnog groblja kod Soluna, ili na smotrama folkloru u Guči.

Gledao je oko sebe, i osjećao se zaštićenim, kao češki turist trenutak nakon što je preko granice prošvercao stotinu konzervi jetrenih pašteta.

Ubrzo je nestalo grada i kioska s diskovima. S desne strane ceste uzdizali su se zahrđali dimnjaci rafinerije nafte. Prometni znak je, u skladu s teorijom i praksom opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, upozoravao da je fotografiranje dimnjaka strogo zabranjeno.

U sivoj i neprobojnoj šikari, u prašumi nastaloj od korova, na svakih pedesetak metara bili su raspoređeni znakovi s mrtvačkim glavama, koji su upozoravali na to da je teren miniran. Naš svijet ima osobito poštovanje prema simbolu mrtvačke glave. Kod drugih, to je samo znak smrtne opasnosti, amblem gusara, morskih bezdomnika koji su se odrekli svake zastave, ili tek znak pubertetske neprilagođenosti, na školskim tekama prištavih dječaka, koji u nekoj Alabami, New Mexicu ili Teksasu, crtaju mrtvačke glave i trude se biti primijećeni, a kad im to ne uspije, ukradu očevu automatsku pušku, kojom je ovaj preko vikenda lovio meksičke imigrante, medvjede ili divlje svinje, pa u školskome dvorištu ustrijele petnaestak dječaka i djevojčica, sve dok im, naravno u samoobrani, policijski specijalac dum dum metkom ne raznese pametnu i svojeglavu glavicu. Kasnije te njihove mrtvačke glave iscrtane na kajdanki ili na Katekizmu Katoličke crkve, proučavaju i vještače najuzorniji dječji psiholozi, i onda, u pravilu, za degeneraciju dječje mašte optužuju kompjutorske igre, Clintu Eastwooda ili Osamu bin Ladenu, premda se radilo samo o tome da je dječak bio frustriran što mu nikada nitko nije rekao kako

lijepo crta.

Ali u nas mrtvačke glave imaju puno dublja značenja. Tu se taj simbol poštuje kao znak odabranosti u žrtvi, odmetništva u ime Boga, svjesnoga pristajanja na pakao. Kad bi prigustilo, u Drugom svjetskom ratu mrtvačkom bi se glavom jednako zakitili četnici i ustaše, pa bi preko svake mjere klali i ubijali, i plašili svoje neprijatelje simbolom na kapi ili na zastavi. Ne ubija te, dragi moj, tvoj ubojica, nego mrtvačka glava na njegovome živom ljudskom čelu, ona te ubija, i na njoj je sva odgovornost.

Sada su se, eto, polja uz cestu zakitila tim simbolom. Onaj koji ih je postavljao imao je na umu da upozori ljude što bi im se moglo dogoditi ako zagaze u tu šikaru. Ali on je, pred očima svojih zemljaka, i odlikovao zemlju na kojoj žive, označivši je tim najljudskijim simbolom naših ubojica. Zemlja je oživila, uljudila se i očovječila, pa ubija onako kako ubijaju vitezovi i heroji.

Profesoru Adumu se pripisalo. To je već uvjetni refleks. Uvijek mu se pripiša kada uz put ugleda znakove da je minirano. Prije nego što je dovršena autocesta Zagreb - Split, počelo bi mu se pisati već nakon što prođu Plitvice. Jeza ga je hvatala od pomisli da bi se mogao parkirati pokraj puta, pa otići par koraka dalje, u grmlje, među znakove s mrtvačkim glavama.

Kada bi stao na minu, pomislio je, i ona eksplodirala, da li bi mu, u djeliću sekunde, popustio mjehur i da li bi se, mrtav, upišao u gaće.

Trpio je i zahvaljivao Bogu što ima zdravu prostatu.

Cesta je vijugala kroz nigdinu, sa svih je strana bila ravnica, nigdje nikakvoga brda, a iz te je ravnice, do neba visoka, rasla trava. Na svakih kilometar ili dva stajali su putokazi, ispisani ćirilicom. Profesor Adum dobro je znao ćirilicu. Jebeš povjesničara koji ne zna ćirilicu, znao bi to reći i onda kada se nije smjelo. Pola važnih knjiga o Dubrovniku objavljeno je ćirilicom, a drugo pola još nije ni napisano. Eto, tako vam je to gospodine i družo Đerek! - vikao je Adum poprilično pijan, nasred zbornice, pred novu 1992. godinu. A Đerek je zinuo kao peš, kao pjesnik Galović, kada ga je u rovu u Mačvi 1914. metak

pogodio posred čela, zinuo je kolega Đerek, što od iznenađenja a što jer mu se, nenadano, ukazala prilika da dohaka Adumu, prijavi ga zbog veličanja velikosrpskih historičara i njihovih posezanja za Dubrovnikom, radovao se Đerek, sretan je bio do neba, toliko se radovao da ni vilice nije stigao sklopiti, nego mu je, urlajući, Adum pijuckao komadiće kiselih krastavaca i gavrilovičke ravno u usta, ali radost mu je bila kratkog vijeka, jer neće proći ni sedam dana, a Đerek će, zabavljen svojom mukom, zaboraviti da se najavio ravnateljici s prijavom nedoličnoga ponašanja kolege Aduma, i vozit će svoga stojadina stotinu na sat, preko trnja i kamenja, negdje u zadarskome zaleđu, dok po njemu iz puškomitraljeza budu pucali vikend četnici, neka fina beogradska djeca, pristigla na dan-dva u odbranu vasceloga srpstva. Vidio ih je tada Đerek, vidio im je lica, nije mitraljesko gnijezdo bilo ni pedeset metara od druma kojim je nagonio stojadina, i nikako mu nije bilo jasno, nije shvaćao, kako su tako neprecizni. Jebemu, da su jednom samo pušku držali u rukama, već bi ga pogodili u zjenicu oka, i njega, i mater, i ćaću na zadnjem sjedištu.

- Bogami, prođosmo živi! - vikao je. Ali vidiš belaja, nitko mu nije odgovorio. Devedesetogodišnji Jozo Đerek i njegova dvadeset godina mlađa žena Spasenija, Đerekovi otac i mater, bili su mrtvi, kao što je mrtvo sjedište pod njima, kao što je mrtav narančasti lim u kojem se voze, izbušeni s pedeset sedam metaka, patolog u Zadru je izbrojao. Nisu se, jadni, puno mučili...

A Karlo Adum došao im je u Zadar na sahranu. Zagrljio je kolegu Đereka, čvrsto kao Hrvat Hrvata, i šapnuo mu - brate, znam kako ti je!, na što je, ako mu je još ostalo imalo pameti, Đerek tome svom bratu hrvatskome trebao namah odgristi uho, iz kojega su izvirivale tri potpuno crne dlačice, navrh kojih se žutio medeni usni vosak, jer mu se u protekle dvije godine, otkako je nastala naša Hrvatska, Adum živome krvi napio, a sve zbog matere Spasenije, koja je slavila srpske slave, i koja nije htjela poći iz sela u kojemu su živjeli, nego je tvrdoglavo ostajala i onda kada su planule sve hrvatske kuće, osim njihove, i onda kada se po Zadru, pa sve do Zagreba, pričalo da je Jozo Đerek po ženi

postao četnik.

I taman kad ga je mogao prijaviti da pijan nasred zbornice širi velikosrpske ideje, dogodilo se to da mu Adum nuđa svoju najdublju hrvatsku i katoličku sućut, i baca grumen zemlje na sanduke u kojima leže njegova Spasa i njegov Jozo, i križa se punom rukom, zamahujući pritom kao ruski gimnastičar, dok fratar zaziva kugu, rat i propast na ubojice i sav njihov narod. Nije, jadan Đerek, odgrizao Adumu uho, nego je nekoliko dana kasnije završio na psihijatriji, izgubljen u nekome svom mraku koji više nitko nikad ne osvjetli.

Jebeš, dakle, povjesničara koji ne zna ćirilicu, ali jebeš i putokaze s imenima sela koja ne postoje.

Ćirilicom su, s obje strane ceste, bila označena sela od kojih su danas ostale ruševine, zidovi bez krovova, koji su se od onih u Pompejima ili u Grčkoj razlikovali samo po tome što se vidi da su bili građeni i od betona, a ne samo od opeke, i što su po njima, još uvijek vidljivi, stajali grafiti iz vremena rušenja. I oni su, uglavnom, bili ispisani ćirilicom, osim ponekog, nabrzinu naranog i ukrašenog slova U, koje su prije povlačenja ostavljali oni kojima je bila dužnost braniti ta sela, od kojih su, eto, ostala čitava samo imena. U tim je imenima bila sadržana i sva njihova povijest i prošlost, jer u knjigama ništa drugo o selima od desetak kuća niti ne piše. Neko vrijeme profesor Adum zabavljao se pokušavajući, na osnovu imena sela, rekonstruirati kako su se zvali ljudi koji su tu živjeli. Na primjer, u selu Kotorškome sigurno su živjeli nekakvi Kotorani.

Na kraju, kako tu više nitko ne živi, čini se da je rat vođen zato da bi latinično pismo kojim su do 1991. bila ispisana imena sela, bilo zamijenjeno ćirilicnim. Ćirilica je pismo smrti i minskih polja. Bio je zadovoljan tom rečenicom. Mora je zapamtiti, pa kada se vrati u Zagreb, napisat će je u pismu čitalaca Večernjemu listu.

Ćirilica je prokleta, ljutio se profesor Karlo Adum, i nije ni primijetio da se spušta mrak. Tek kad su iz suprotnog pravca počeli nailaziti auti s upaljenim dugim svjetlima i zasljepljivati ga, shvatio je da se u nedoba, kao stranac,

zatekao u tuđoj zemlji, na cesti omeđenoj minskim poljima. Naglo je postao svjestan grba sa šahovnicom na svojoj registarskoj tablici, uhvatio ga je strah i počeo je brže voziti. Nije pogledao na kartu, niti se raspitao kod Poštara, koliko se još mora voziti kroz srpski dio Bosne, ili - štoosovskim arhaizmom rečeno, kroz Republiku Srpsku, jer ga je hvatala jeza od pomisli da bi mogao zanoćiti među četnicima. Po mraku sve je bivalo stvarno. Sjetio se kako ga je 1944, kad ne bi mogao zaspati, mama Cica plašila da će, ako ne zatvori oči, prugom od Višegrada i Goražda stići strašni bradati četnici i da će mu, kao malom zeki, prerezati vrat. Oni vide kad mala djeca kasno noću otvaraju oči, i onda sjedaju u voz, dobro nalože lokomotivu, i eto ih začas u Sarajevu, na Bistriku, pa nožem cap tko ne spava... I dok bi on sleđen ležao u postelji i pravio se kao da ne diše, tata je sa svoja četiri prsta grebao po zidu i proklinjao brata, a mama je preko taraba i kroz bašče silazila u grad, bježeći usred redarstvenoga sata od njih dvojice, negdje daleko, na slobodu. Vratila bi se tek ujutro, on bi je čuo kako otvara vrata, i bio je sretan što više nije mrak, svanulo je, i četnici više ne vrebaju od Višegrada i Goražda.

Čudno je kako se noću čovjek vrati svojim djetinjim strahovima, pokušavao se ohrabriti profesor Adum, misleći o sebi kao o nekome drugom. U tom je trenutku brzinomjer pokazivao sto dvadeset na sat, ali on to nije primjećivao. Žurilo mu se da nekamo stigne.

Sve dok se nasred ceste nije pojavio policajac. Mahao je svjetlećim znakom, i pomicao se duž nevidljive linije, poput golmana koji se sprema obraniti jedanaesterac. Samo što nije vlastitim tijelom zaustavljao loptu, nego automobil. Teški volvo, iz vremena kada se skandinavska automobilska industrija natjecala s tehničkim dostignućima Zapada i tenkovskim performansama sovjetskih volgi i zilova.

Gledao ga je kako maše i svijetli, skakuće poput Dragana Pantelića na Svjetskom prvenstvu u Španjolskoj 1982, orangutanska srpska figura spremna na sve, i znao je da mu ne može pobjeći, ne može ga mimoići jer je taj golman

spreman baciti se među kotače. Može ga punom brzinom počistiti sa ceste, i ne bi mu srce zbog toga brže zakucalo, niti bi ga grizla savjest. O drugome se, a ne o savjesti, tu radi. Ako nije u smrtnoj opasnosti, naprosto nema smisla da gazi policajca.

Zaustavio se, uz filmsku škripu kočnica, i skrenuo na proširenje nekadašnjega autobusnog stajališta, pa stao iza policijskoga golfa.

- Nešto vam se žuri - golman je stao uz prozor. Iza njega je, dva metra dalje, stajao drugi policajac. Golman je bio postariji, očito predratni milicioner, i pravio se važan pred balavcem s kojim je dijelio smjenu. Obrijane glave, širokog bikovskog vrata, onih istih epskih uzvinutih brkova i neobično svijetlih plavih očiju, nalikovao je na Franju Bučara, zagrebačkog gombačkoga i športskog prosvjetitelj a i pustolova.

- Nešto ste se zamislili - nastavio je, kad profesor nije odgovorio.

- Zna li kolika je kazna za ovakvu vožnju?

- Velika - konačno je nešto, uz onaj svoj metuzalemski osmijeh, uspio reći.

- E, bogme, nije, nego je mala! Šta je pedeset maraka prema živoj glavi. Kazna je, gospodine moj, preventiva. Koliki bi, da je nisu platili, već pet minuta kasnije poginuli. Jeste li kad o tome mislili?

- Nisam

- Znam da niste, zato sam vas i pitao. Ali ubuduće mislite i o tome.

- Dobro, hoću, mislit ću - krenuo je rukom da će izvaditi novčanik, na što ga je golman zaustavio onim pokretom kojim gazda u seoskoj krčmi kani doktora ili popa ceremonijalno izvijestiti da sve jelo i pilo ide na račun lokala:

- Bogme, nećeš platiti ništa, večeras si imao sreće, večeras ne naplaćujemo kazne, nego dvjesto metara niže kamion je pokupio neke konje. Eno ih leže na cesti, pa da ne naletiš na njih i ne stradaš. Zato, polako! - salutirao je golman na pozdrav.

Profesor je pokrenuo auto i, kada je bio siguran da ga policajci više ne

vide, izvadio je pištolj iz pretinca i gurnuo ga u džep sakoa. Već se sasvim smrklo, profesor Karlo Adum vjerovao je da mu je postavljena zasjeda, i bio je spreman pucati, ali ne kao on, nego kao netko drugi. Pištolj je tako djelovao na njega. Čim bi ga imao uza se, ili čim bi se uspio suživjeti s mišlju da je naoružan čovjek, počinjao bi na sebe gledati nekako sa strane. Samome sebi tada je bio književni lik, Kamilo Emerički iz Zastava, ili James Bond, zavisno od toga kako bi mu tog trenutka pištolj pristajao.

Zaustavio se dvadesetak metara prije onoga što je bilo na cesti.

A u prvi mah se zapravo i nije razaznavalo što je to. Pokraj prvoga konja, bijeloga, s crnom mrljom na čelu, u obliku slova M, koji je ležao izvaljen u lokvi krvi i prosutih crijeva, sjedila je nasred ceste, i naricala, mlađa žena. Držala je konjsku glavu u krilu, dok je životinja izdisala. Kada je profesor prišao, bijelac je još bio živ.

Žmirnulo je na nepoznatog veliko tamno oko, i najednom se zaustavilo i ukočilo, gubeći u času sjaj, od čega su profesora Aduma prošli trnci. U jednome se treptaju ugasilo konjsko oko. Bog mu je, lahko kao djetetu, uzeo dušu.

Žena se ljuljala u ritmu naricaljke, tačnom i pravilnom, neumoljivom desetercu, koji se prepoznavao među tisuću riječi, rečenica i stihova, u kojem nije bilo opkoračenja, i činilo se da bi svaki slog viška tu djelovao kao uvreda tom tužnom umrlom konjstvu i iskrenoj ženskoj žalosti.

Prošao je pokraj nje.

Koji korak dalje pojavile su se naranče. Jednu je slučajno šutnuo, pa se uplašio, misleći da udara živog stvora, ili kakav izutrobljeni konjski organ, mjehur, jetru ili srce. A onda je vidio da je to samo krupna rascopana naranča, pa puno naranača, toliko da više nije bilo asfalta na koji bi stao, nego je vukao stopala i razmicao naranče, da ne stane na koju.

Pa opet lokva masne klizave krvi, i u njoj vranac, crn kao noć, polomljenih nogu, iz kojih su se bjelasale kosti. Bio je mrtav, ugašenog oka, izokrenute glave. S kraja gubice izbijala mu je krvava pjena, mjehurić za

mjhurićem, kao kad se u kadi dijete igra sa šamponom.

S lijeve strane ceste, prevaljen na brdo iznad puta, ležao je kamion, šleper slovenske registracije, iz kojega su se rasule naranče. Sve je bilo narančasto od njih, svijetlile su kao neko ugašeno sunce. Uz kamion je, razbijene glave, čučao čovjek. Plakao je i držao glavu među rukama. Čelo mu je bilo razbijeno, lice krvavo, ali to kao da i nije bilo važno. Profesor je došao do njega i spustio mu ruku na rame.

- Ne plači, sine, sve će biti dobro.

- Nemoj me, molim te, nema šta biti dobro. Gotovo je.

Profesor se iznenadio. Nije to bio Slovenac. Zbog nečega mu se i to učinilo važnim, i pomislio je da ga nije trebao dodirnuti. Tješio ga je kao stranac stranca, a evo, čovjek nije stranac, nego govori onim jakim bosanskim naglaskom, kojim je nekad govorila samo sirotinja koja je u Zagrebu tražila posao oko Glavnoga kolodvora. Mahinalno se uhvatio za džep, pištolj je bio na svome mjestu.

Pošao je dalje, do mjesta gdje je nasred ceste ležala ogromna šarena kobila, polomljenih nogu i razmrskane glave. Rikala je, tulila, ispuštala glasove koji nisu od konjskoga, ni od ljudskoga svijeta, i ne bi se moglo reći ni da nose bol, ni neki drugi osjećaj. Bili su to samo jako glasni znaci njezine prisutnosti, nastojanja da bude živa još tih nekoliko trenutaka. Iza kobile je, s rukama do lakata zavučenim u nju, klečao mladić, pokušavajući nekako izvući ždrijebe.

- Ne daj se, mila moja, ne daj se, dušo! - vikao je da ju nadglasa.

Što li će mu ždrijebe, ledio se profesor, kad ne može preživjeti bez matere.

Mladić ga je ugledao.

- Može li se pomoći? - upitao je profesor.

- Nikako - prostenjao je, i nastavio - ne daj se, mila moja, ne daj se, dušo!

- a kobila mu je odgovorila onim svojim polomljenim glasom, i ritual je nastavljen.

- Nemojte se više mučiti.

- Mani me se čovječe, pođi svojim putem - uzvratio mu je mladić - ništa ti ne razumiješ!

Vratio se do vozača - da te povezem do bolnice - ponudio mu je, a vozač je odmahnuo rukom i rekao da ne može bježati, što god se dalje događalo, on ne može pobjeći, pobio je ljudima konje, i mora ostati tu dok se ne vidi što će biti.

- Što se tu još ima vidjeti? - ljutio se profesor, onom ljutnjom kojom se liječnici ljute na smrtno bolesne kada odbijaju piti lijekove, jer im štode probavi.

- Neću, Boga mi moga, nigdje ja ne idem, nije Hasan takav čovjek da bježi - uzvratio mu je.

Žena je i dalje naricala uz bijelčevu glavu. Pričala je priču tužnoga konjskog života, odabranoga, kojeg je trebao jahati odabrani. Bio je ždrijebac, dvanaest mjeseci star, i trebali su ga u subotu prevesti do Banje Luke, u gospodske konjušnice. Tamo bi ga čuvali, navikavali ga na sedlo i na jahača, a blage je čudi nesretnik bio, pa bi se lako naviknuo, sve za dan kada bi ga na paradi uzjahao, pa kroz cijelu Srpsku na njemu kao vijor projahao predsjednik Milorad Dodik. Zato je bijelac i imao na čelu mrlju u obliku slova M. To slovo bilo je prst sudbine, znak kome je konj namijenjen.

Sve dok nije naišao kamion s narančama.

Poslušao je još malo ženu, koja ga i dalje nije primjećivala, nego se obraćala nekome tko nije tu, Bogu kako ga je zamišljala, koji, očito je, u njezinoj imaginaciji priznaje samo tužbalicu sročenu u pravilnim stihovima. Bog nema uho za prozne rečenice.

A onda mu je bilo dosta, nakon što je već treći puta spomenula predsjednika Dodik Milorada, i više nije dijelio njezinu tugu. O tom Dodik Miloradu ništa nije znao, uporno je, već pedeset godina, izbjegavao vijesti o bosanskim vladarima, sekretarima i harambašama, koje god vjere bili. Jedva da im je, još od vremena Rodoljuba Čolakovića, znao čak i imena. Profesor Karlo

Adum ponosio se umijećem da ne zna i ne pamti ništa od onoga što ga ne zanima. Hvalio se njime i pred učenicima u razredu, i zbilja je vjerovao da može ne znati što ga ne zanima, zaboravljati što ne želi pamtit, i ne biti ono što jest, ako mu to što jest nije po volji.

Naročito mu je bilo stalo do ovoga zadnjeg.

Sjeo je u volvo pa je, zaobilazeći konje i gazeći krv i naranče, polako nastavio put. Zamišljao je da mu pod kotačima ostaje nešto što izgleda kao sok od crvenih naranača. Teško da će ga nakon ovoga ikada piti, koliko god vjerovao u svoj zaborav. Vratio je pištolj u pretinac.

Uskoro mu se prispavalo.

Put je bio monoton, nad njim se već sasvim spustilo nebo bez ijedne zvijezde, tek rijetko bi, kroz granje i šikaru, izbilo svjetlo nečijega živog prozora. Profesor Adum je zijevao, pa su mu od zijevanja zasuzile oči, glasno je zapjevao pjesmu Lea Martina Odiseja, s nekoga Beogradskog proljeća s početka sedamdesetih, drao se iz petnih žila, da rastjera san, a iz suprotnog su smjera u koloni nailazili kamioni s međunarodnim vojnim tablicama. Jedan za drugim će stići na mjesto nesreće, što li će, Bože, pomisliti kad ugledaju mladića s rukama u kobilu. I kad čuju - ne daj se, mila moja, ne daj se, dušo!

Osjetio je sram zbog onoga što će se iza njegovih leđa događati. I to ga je rasanilo. Sramio se, jer strani vojnici neće razumjeti ono što budu vidjeli. Iskasapljene konje nasred ceste, ženu koja nariče s glavom paradnoga bijelca u krilu, mladića koji pokušava poroditi kobilu, spasiti ždrijebe kojem umire majka, Slovenca Hasana koji je prevezio naranče, i sad plače razbijene glave, i ne želi u bolnicu.

Neće oni to shvatiti, mislio je profesor. Da je malo mlađi, ili luđi, da još vjeruje kako se ljudima nešto može objasniti, okrenuo bi se nasred ceste i vratio se na mjesto pred kojim sad stoji kolona vojnih kamiona. Održao bi im predavanje o historiji ovih krajeva, ili bi ih naprosto zamolio da budu tihi, da pričekaju, da poslušaju, ako išta razumiju, jer ovako nešto u životu nisu

doživjeli. A sigurno niti neće.

Ovo je, draga gospodo vojnici, jedna od onih scena u čovjekovoj povijesti usred koje se pišu svete knjige. Ova tu žena, čiji ritam, crnče moj američki, zvuči kao ritam Eminema, ili kako se taj mladić već zove, izgovara nenapisane dijelove Biblije, i to u pravoslavnoj redakтури. Slušaj je, dragi, jer njoj se upravo događa nešto što se čovječanstvu događalo prije pet ili deset tisuća godina. A ovaj tu čovjek, vjerojatno njezin muž, on kobili govori najnježnije riječi za koje zna, i koje nikada nije rekao vlastitoj ženi, pokušavajući je održati živom dok na svijet ne donese ždrijebe. Ako uquine kobila, uginut će i ždrijebe. Razumijete li vi to?

Držao je u sebi govor, sve dok mu se nije učinilo da ga vojnici ne bi slušali, svejedno na kojem im jeziku govorio, a profesor Adum jedva da je natučao njemački i francuski, ali savršeno se smijao i nazdravljao na ruskome. Takva su bila vremena, nije imao prilike da ode na pola godine u Pariz ili Berlin, da ga pošalje Partija, kao što je neke druge slala, nego je godinama pohađao večernje tečajeve u Varšavskoj, najprije ruskoga, dok je sanjao o tome da piše doktorat o Jurju Križaniću i njegovoj anabazi, zatim francuskoga, u vrijeme kada je trebalo čitati Braudela, i njemački kada se, nakon što je propao plan da pređe na fakultet, kandidirao za nastavnika u Frankfurtu, na školi za djecu naših radnika na privremenom radu u inozemstvu. A kada je dobio odbijenicu, odustao je i od njemačkoga, jer ga je taj jezik podsjećao na još jedno poniženje. Na sigurnosnoj provjeri u Saveznome sekretarijatu za inozemne poslove u Beogradu pitali su ga što je radio za vrijeme rata. Odgovorio je kako je imao četiri godine kada je završen rat. A oni su, kao da nisu ni čuli, upitali je li nosio kakvu uniformu u ratu. Karlo Adum se tada zbunio i zacrvenio, pa je počeo zaplitati jezikom kao da je upravo uhvaćen u laži, ili kao da je pijan. Smirite se, družo! - nasmijala mu se u brk jedna podebela mlađa Srpkinetina, crnokosa, s madežom na lijevom obrazu, iz kojega su rasle tri crne dlačice, čvrste kao armatura koja je izvirivala iz budućega nebodera u Novom Beogradu.

Uvijek bi se uzrujao kad bi se nje sjetio, pa bi mu svakakve riječi izletjele iz usta.

Srpkinjetina? - začudio se jednom nastavnik tjelesnoga Hasanbegović, dok mu je Adum prepričavao to kako je bio odbijen nakon sigurnosne provjere. Poslije noćima nije mogao zaspati, jer se plašio da bi ga Tefko Hasanbegović mogao prijaviti zbog nacionalizma. A bila je to 1979, teška i mutna godina, malo pred samit Nesvrstanih u Havani, kada su se zatvori činili sablasno praznima, i trebalo ih je napuniti unutrašnjim neprijateljima.

Ali nije ga Hasanbegović prijavio, ubogi dobri Tefko, koji se čudio grubim riječima, nego je njega, čisto iz preventive, Adum zamrzio. Nije ta mržnja prestajala niti kada je već postalo jasno da ga neće prijaviti, ni nakon što su već prošle godine, pa je postalo nevažno što se u kavani Medulić pričalo početkom rujna 1979. Upravo suprotno, rasla je Adumova mržnja, koristio je svaku priliku da ga kritizira na Nastavničkom vijeću, i bio je među onima koji su inzistirali da se istraži slučaj učenice sedmoga razreda Mirjam Mortigjija, čiji je otac Venko optužio Hasanbegovića da mu je kćer dirao po grudima, dok joj je pomagao da preskoči kozlića.

A mala je imala grudi, o kako ih je, mili Bože, samo imala - milina je i dvadeset pet godina kasnije hvatala profesora Aduma - i već je pred očima imao malu Mirjam, rano propupalu i bujnu kao majka Zemlja, kako stoji ispod zemljopisne karte Jugoslavije, na kojoj pokušava naći rijeku Neretvu, na kojoj je drug Tito spasio ranjenike, i traži je, Neretvu, negdje oko Niša i Vranja.

- Moramo biti obzirni - govorio je na partijskome sastanku na kojem se odlučivalo o Hasanbegovićevoj sudbini - jer što će biti, pitam ja vas, ako roditelji nakon ovoga više ne budu puštali djecu u školu? Zato predlažem da se druga Hasanbegovića na neko vrijeme isključi iz nastavnoga procesa, recimo na godinu ili dvije, ili dok se ne zaboravi. Znam ja da on nije učinio ono za što ga se optužuje, pa drug Tefko je i sam otac, njegova Sabina je, ako se ne varam, godište Mirjam Mortigjija, čovjek je, nije životinja. Zato, neka ga se isključi iz

obzira prema roditeljima. To je moj prijedlog.

Dok je Adum tako govorio, Hasanbegović je plakao pri začelju dugoga zborničkoga stola, lice je pokrio dlanovima, i ništa nije razumio. Dirnule su ga kolegine riječi, očito je njegov prijedlog doživio kao vrhunac velikodušnosti, i poslije mu je mjesecima zahvaljivao. Ti si moj brat, jer druge braće nemam, govorio mu je i grlio ga po školskom hodniku, a Karlo Adum se crvenio, što od srama, a što od bijesa.

Kada je Venko Mortigjija tužio školu, jer ništa nije poduzela protiv nastavnika tjelesnoga, nije mu izrečena ni partijska opomena, Karlo Adum je govorio pred sudom, u ime Nastavničkog vijeća. Rekao je da je Mirjam krasna djevojčica, uvijek pažljiva i dobra učenica, jedno od najbolje naše djece. Sve su to naša djeca, dizao je kažiprst u zrak i puštao da mu se oči napune suzama, pa se nekome tko gleda sa strane, i tko zna kakav je zapravo nastavnički poziv, svašta moglo učiniti. Pa se tako i drugu Mortigjiji moglo štošta pričiniti. Ako mu se, drugovi, pričinilo! Jer, dopustimo i takvu mogućnost, ne mora se nužno raditi o roditeljskoj brizi, koja nikada nije pretjerana, niti o očinskoj ljubavi, koja nikada ne može biti prevelika! Dopustimo i to da je sumnjičenje jednoga nastavnika možda sumnjičenje cijele naše škole i našega školskog sistema, društva u kojem živimo, njegovih najvećih svetinja. Drug Mortigjija sumnja u nastavnika svoje kćeri, a ja bih, molit ću lijepo, možda, posumnjao u druga Mortigjiju, koji je u ljeto 1973, točnije 23. srpnja te godine, pritvoren, a zatim i osuđen na tri mjeseca zatvora...

Usred Adumovog govora Mortigjija je skočio sa stolice i krenuo prema njemu, rušio je stolice pred sobom, i vjerojatno bi profesora uhvatio za vrat da ga milicioneri nisu šćepali, a zatim mu ruke sputali lisičinama, jer se nikako nije smirivao.

Taj je događaj sutradan opisan u svim dnevnim novinama, a Hasanbegović je bio izvan sebe od sreće i zahvalnosti. Poklonio mu je knjigu pjesama Pabla Nerude, i napisao posvetu koju Adum nikada nije pročitao, jer je,

uzrujan, iskinuo stranicu iz knjige, čim je došao kući. Ivanka ju je izvadila iz smeća i pročitala je, na što je pobjesnio kao nikada u životu.

- Ti ništa ne razumiješ! - vikao je. - I nikada nisi mogla ništa razumjeti!

Nazivao ju je tada raznim životinjskim imenima, zbog čega mu je poslije bilo žao, mjesecima mu je bilo žao kad god bi se sjetio, i svaki put bi ga preplavila mržnja prema Hasanbegoviću, čovjeku čija ga je sjena progonila, i kojem je činio zlo, a on je mislio da mu čini dobro.

Sve je, dakle, počelo jer je tu ženu iz Saveznoga sekretarijata nazvao Srpkinjetinom, a Hasanbegović se začudio zbog takve riječi. Eto, što čuđenje može učiniti.

Odlutao je tako profesor Karlo Adum od onoga što bi rekao vojnicima iz kamiona, kada bi se vratio da im objasni pokolj konja na cesti. Već je zaboravio na njih, i opet ga je, s mislima o događajima od prije dvadeset pet godina, počeo hvatati drijemež.

Pred pločom na kojoj je ćirilicom, prokletom ćirilicom, pisalo „Dobro došli u grad Derventa”, profesor je odlučio potražiti prenoćište, recimo gradski hotel. Ima pištolj uza se, nema se čega plašiti.

Skrenuo je prema gradu, vozio se pokraj kuća koje nisu imale krovove, i iz kojih su rasla stabla, topole i divlji slavenski jaseni, koji tužno zaudaraju ujesen i na proljeće, zaudaraju na memlu i smrt, i jedino dobro od njih je što su nekada davali imena kćerima onih očeva, koji bi, za njihovo dobro, svojoj djeci htjeli imenom sakriti vjeru i naciju. Rađale su se tako šezdesetih i sedamdesetih Jasenke, više iz opreza nego iz straha, rađale su se u ovakvim varošima, u derventama, više nego na selima, više nego u Zagrebu, jer su i sela i veliki gradovi bili mjesta gdje nacija nije bila sramota i nešto što treba skrivati. Hrvati su uživali u svome hrvatstvu, Srbi su srbovali, ostali su ih, manje-više, u tome pratili, cvali su po selima i po metropolama svi naši narodi i narodnosti, a u Derventi su, oprezne i plahe, Jasenke nosile imena po jasenovima koji će jednoga dana nicati iz njihovih mrtvih domova.

Potom su, kako se vozio prema nečemu za što je mislio da je centar grada, zaredale kuće s krovovima i čitavim prozorima, ali iza kojih nije bilo svjetla, pa stambene zgrade iz socijalističkih vremena, trgovine u čijim su izlozima žmirkale rijetke žarulje, nešto što je izgledalo kao zgrada općine, s pročeljem sred kojega se vijorila golema srpska zastava, na kojoj je zlatovezom bio izvezen kraljevski grb. Što je više zlata na zastavi, to je ona krvavija. I nigdje nije bilo žive duše, upaljenog svjetla, niti automobila u pokretu.

Takva je bila Derventa.

Cijeloga je života znao za tu riječ. Uvijek je netko bio rodom iz Dervente, ili bi se Derventa spominjala u radijskim izvještajima iz općinskih centara, zatvorenik o kojem je televizija prikazivala dokumentarac bio je iz Dervente, pa jedan narodni heroj i nekoliko istaknutih ustaških glavara, čija su se imena spominjala u izdanjima Instituta za povijest radničkog pokreta, koja su, povremeno, Adumu slali na recenziju. Iz Dervente je bio Nogometni klub Tekstilac, koji se jedne godine, moglo je to biti sredinom sedamdesetih, plasirao u osminu finala nogometnoga Kupa maršala Tita, i to je onda bila senzacija. U Derventi se, pamtio je i to, rodio Kemal Šljoka, half zeničkoga Čelika, u generaciji u kojoj su igrali Mato Gavran i Mehmed Buza, a koju je trenirao Marcel Zigante. Riječi koje se često ponavljaju, s kojima živimo, čije značenje donekle poznajemo, ali ne i njihov puni smisao i sadržaj, riječi o kojima nikada ne mislimo, i za koje se ne zainteresiramo, imaju svoju veličinu, koja raste razmjerno njihovome ponavljanju. Takva je fizika, mehanika, dinamika riječi. Riječ Derventa bila je velika, pa ga je iznenadilo koliko je malo mjesto koje se tom riječju zove.

Kako je u Derventu ušao, tako je i izišao iz nje. I nikakvoga hotela nije vidio.

Vozio je dalje, oči su mu se sklapale, uzalud je tražio misao koja bi ga rasanila. Nakon što je dvatriput već skoro zaspao, i trzao se svaki put kad mu se, usred treptaja, ne otvore oči, nego ostanu pokrivena kapcima, kao što je njega

njegova Ivanka pokrivala i ušuškavala debelom slavonskom perinom kada bi se kasno noću vraćao s puta, nakon što je volan u njegovim rukama već postao dalek kao Australija, i cesta pred njim daleka, i jedva vidljiva isprekidana crta na njoj također daleka, daleka kao Dicmo i deveti mart 1953, dan Staljinove smrti, profesor Adum shvatio je da je vrag odnio šalu i da se mora zaustaviti prije nego što zaspe. Skrenuo je na prvom proširenju na cesti, ugasio svjetla i motor, izvadio pištolj iz pretinca, da mu bude pri ruci, promišljao se koji čas, i gurnuo ga sebi u njedra. Iznenadio se kako je leden, i već je spavao.

Spavao je starac na spuštenome sjedištu staroga volva, zagrebačke registracije.

Onaj koji bi naslonio uho na prozorsko staklo, mogao je čuti zvuk koji nema ime.

I koji nije hrkanje. A nije tek ni disanje.

Taj zvuk čuju, u noćima nesanice ili kad zakasne u san, samo one koje su ih voljele, s kojima su oni proveli živote.

I vazda, u noćima bez sna, one misle, bijesne i rasanjene, da samo njihovi muževi, i nijedni drugi, tako glasno i škriputavo dišu, i kako bi ih trebalo probuditi da prestanu.

A zatim umru žene, umrje Ivanka, i spava starac na spuštenome sjedištu staroga volva, zagrebačke registracije...

Odavno je svanulo, pokraj Aduma je tekao promet. Proširenje na kojem se parkirao zapravo i nije bilo proširenje, nego skretanje na sporedni put. Zaustavljali su se neki ljudi, kuckali mu ključem po prozoru, on bi otvorio oči i krenuo da se maši za pištolj, ali već bi opet spavao, misleći da samo sanja kako mu nepoznati ljudi kuckaju na prozor, i kako stalno tone iz sna u san. Pamtio ih je: kratko ošišani mladić u gradskome odijelu, postariji fratar u smeđem habitu, i još jedan, nešto mlađi, također u habitu, zatim trojica fratara odjednom...

Koji čudan san, mislio se profesor Karlo Adum u svome snu: tako jasno vidi te ljude, na svakoga je u strahu pokušao povući pištolj, i onda ga više ne bi

bilo, jer je potonuo niže, u sljedeći san.

I zašto toliko fratara?

Uplašio se kako možda umire. Božji službenici ispraćaju ga na drugi svijet, nešto bi mu htjeli reći, ali on ih rastjeruje pištoljem.

Uplašio se i probudio.

Bilo je tačno onako kako mu se i pričinilo u snu:

Bio je starac, koji je spavao na spuštenome sjedištu staroga volva, zagrebačke registracije, parkiranog usred skretanja na sporedni put, pokraj ploče na kojoj je pisalo Plehan. U času dok mu je srce ludo udaralo pokraj njega provlačio se kamiončić koji je skretao prema Plehanu. Iz kabine je izvirivalo začuđeno lice postarijeg čovjeka. Niti je psovao, niti je trubio, jer se profesor parkirao malne posred ceste, nego se samo čudio.

Podigao je sjedište, pištolj mu je kroz košulju kliznuo sve do trbuha, topao kao živi stvor. Vratio ga je u pretinac, upalio auto i nastavio putovanje. I dalje je bio zabrinut zbog svoga sna. Što bi trebalo značiti da su mu toliki ljudi kuckali na prozor? I zašto su većina njih bili svećenici, redovnici?

Kažu, što je čovjek stariji, barem u našim krajevima, to biva sve bliži Bogu i Crkvi. Počne mu se vraćati vjera, ako ju je prethodno ikada i imao, odlazi na nedjeljne mise, moči prste u svetoj vodici, pa se križa, kleca i posrće, kao kakva baba u crnini. Mlađi se tome, naravno, rugaju, ali i oni će, ako jednom ostare, otkriti vjeru, kao što ju na Balkanu, evo već šezdesetak godina, a možda i više, možda i čitavo stoljeće, ljudi pred smrt otkrivaju. I profesora kao da je u posljednje vrijeme počela hvatati ta groznica. Šetkao bi oko crkve u Sigetu i gledao žene iz provincije u crnini, s ogrlicama od lažnih bisera i zlatnim broševima usred kojih je narisana djevica Marija, kako dovode djecu, musave dečke, krastave od kopanja nosa, i njihove tihe i uredne sestre, uzore katoličkoga ženstva, da pri svetoj misi okrijepe i pročiste dušu, i zavidio im je, nesretni profesor Adum, jer nije dio njihovoga svijeta. Mogao je ući u tu crkvu, ionako ga nitko ne bi prepoznao, a znao je, barem poprilično, kada treba ustati,

kleknuti, sjesti, kada se prekrižiti, ispružiti jezik, na njega primiti tijelo Kristovo, tako da nije imao stvarnoga razloga za strah da bi mogao, makar i u nečijem pogledu, biti potjeran ili izopćen kao tuđinac. Ali svejedno, bilo ga je sram baš kao tuđinca, i nije mogao pripadati onima za čijim je zajedništvom žudio.

Strašno je biti tuđinac, pomišljao je dok ih je svake nedjelje gledao pred sigetskom crkvom, strašno je ne moći prekoračiti prag koji prelaze svi drugi, strašno je, strašno je, strašno je, mantrao bi, i lupkao metalnim vrškom svoga planinarskog štapa po asfaltu, i tako bi na još sedam dana odgađao svoj prvi ulazak u crkvu.

S ranoga proljeća 1945, dok su po stablima i kandelabrima visjeli komunistički sumnjivci, po kojim se nahvatala prva jutarnja rosa, mama Cica vodila ga je na zornicu. Iako je trajao redarstveni sat, i naokolo išle ophodnje, dvojica po dvojica, što regularnih ustaša a što crnaca, ona se uparadila u svoj najbolji svileni komplet, preko kojega je prebacila pelerinu, a preko nje još i mrtvu lisicu, pa je tako išla, držeći ga za ruku, i lovila po sebi, po svojim grudima, kosama i nogama, bojovničke poglede, kao što biljka mesožderka lovi mušice i kukce. U lakiranoj torbici, jedva većoj od kutije cigareta, nosila je propusnicu, potpisanu od pukovnika Wenera Weissemana, kojemu je to, općenito, bio posljednji potpis prije nego što je sjeo u crni mercedes i zaputio se na neizvjesno putovanje prema Hamburgu, gdje ga je čekala, ah tugo moja, njegova Margarita. Ziza, kako ju je on zvao, dvije godine podsjećala ga je na njegovu Margaritu, a Karlo, mali Karlo u crnoj uniformi, podsjećao ga je na Horsta, Margaritinoga malog nećaka, kojemu je iz Sarajeva nosio sablju, pravu tursku sablju, kojom su, tako je pisao Horstu, časni turski oficiri sjekli glave razbojnicima. A onda je sve, gotovo u času, propalo, nestalo, srušilo se, i Werner je kretao na svoje posljednje, beznadno putovanje, svjestan da živ neće stići do Hamburga. Nije upitao Zizu što će joj propusnica za noćno kretanje, i to baš sad kada su ustaše sasvim izgubile glavu, pa ih se treba i po danu čuvati,

nego je džentlmenski stavio svoj potpis, kao ružu za lijepo sjećanje.

Upitao je mamu Cicu što to visi po drveću. Lišće, rekla mu je. Šuti, beštijo nijedna, rekla mu je. To po drveću vise oni koji su mrzili našega Poglavnika, rekla mu je, a on više nije postavljao pitanja, nego je s jezom mislio ima li među obješenima i takvih koje su drugi objedili, kao kad te objede da si loptom razbio prozor, iako su oni voljeli Poglavnika, a prozor je razbio netko drugi. Mislio je o takvima, i silno se uplašio da se i on ne nađe među njima.

Zavirivao je prema njihovim licima, s kojih su se tako smiješno bečile začuđene oči, a iz usta izvirivali krumpirasti jezici, jezici onih koji su izdali Krista, da se u jednom trenutku Karlo nasmijao.

Čemu se smiješ, upitala ga je. Smijem se kako je hladno, slagao je prvo što mu je na pamet palo, a mama Cica je uzdahnula, tako duboko je uzdahnula, da je njezin uzdah odjeknuo niz prazne pločnike, i jedini se tog jutra čuo glasnije od potplata ustaških ophodnji.

I nitko mamu Cicu nije upitao za propusnicu. A Karlu je bilo malo žao, jer bi volio da netko vidi kako im se pukovnik Werner osobno potpisao. Čemu takva čast, ako im nitko ne zatraži propusnicu.

U crkvi, na zornici, bilo je još troje ljudi.

Starac s kanilom u grlu, čije je šuštavo disanje zvučalo poput parne lokomotive na vlakiću koji mu je colonello donio iz Torina. Starca su zvali don Anđelko, a on bi se samo klanjao na sve četiri strane, jer ga se još netko sjeća. Nekad davno, još u prošlom stoljeću, bio je sarajevski župnik, doveo ga je Stadler iz Zagreba, i o njegovoj su se pobožnosti govorila čuda. Nikada u svojim osamdeset godina don Anđelko nije propustio zornicu, ni sada kada je u crkvu dolazio iz bolnice na Koševu, s plućnoga odjeljenja na kojemu svi šište kao lokomotiva na colonellovom vlakiću.

U prvome se redu molila časna sestra Edita, don Antunova spremačica i kuharica, mršava Slovenka kukastoga nosa, za koju se govorkalo da je Židovka. Možda jest, možda nije, to bi znao samo nadbiskup Ivan Evandelist, odgovarala

je na to mama Cica. A Karlo bi čučao pod stolom, slušao kako se iz nedjelje u nedjelju, od ručka do ručka, ponavlja priča o tome je li sestra Edita Židovka ili nije Židovka, ali se nije usuđivao predložiti da upitaju nadbiskupa Ivana Evandelistu, kad za Uskrs ponovo bude dijelio bombone u svilenim papirićima i male zelene zečeve, načinjene od tijesta.

Iza časne Edite je, kao njezina sjena, sjedio mutavi Kamilo, koji nije znao izgovoriti riječi u kojima su bili r, l, ž i š, i nikada nije išao u školu, ali je dobro gađao iz pračke, i bio je vrlo pobožan. Mumlao je molitve, u pravo vrijeme činio sve molitvene pokrete, i spavao je na otiraču za cipele, ispred župnoga dvora, a kada bi zahladilo, don Antun bi ga puštao unutra, da spava u podrumu.

Razočarala se mama Cica, o kako se silno razočarala, kada je vidjela da jutros u crkvi nema nikoga osim njih troje!

Mislila je da će doći, pa se osvrtala prema ulazu, sve dok se nije pojavio don Antun, i pozvao braću i sestre da se pomole. Na to se mama Cica rezignirano prekrížila, i to u nevrijeme, kad križanju nije bio red, a don Antun ju je ljutito pogledao.

Nasmijao se Karlo. Zvonko, kao da se kristal prosuo niz ledenu crkvu.

Uto je žurno, škriputava koraka u novim i sjajnim čizmama, ušao u crkvu general Drinjanin.

Eno ga, otelo se mami Cici. Osvrnuo se i ugledao je generala u času u kojem je ovaj klecnuo, poput kakve princeze u bajkama, poput Pepeljuge, koja stiže na zornicu da se očisti od grijeha noći.

Hrabri general Drinjanin, koji odabire, prepoznaje i po stablima vješa one koji ne vole Poglavnika.

Ostao je u dnu crkve, duboko u sjeni stupa, između dvojice ustaša, od kojih je jedan na glavi imao fes, crni fes, kakve su nekada davno, u turska vremena, nosili kršćani. Karlo nije prestajao gledati prema njima, a mama Cica se usred mise počela vrzmati, osvrtati se, i gledati da se nekako premjeste. Uzalud se don Antun nakašljavao, pa je podizao glas, i kretao kao da će se

sjuriti niz crkvenu lađu i uhvatiti za uho nemirnu Božju ovčicu, nju nije za to bila briga, nego je, čim se svećenik ponovo okrenuo prema oltaru, zgrabila dijete za ruku, i odvukla ga do reda u kojemu je bio general Drinjanin.

- Vidjet ćeš ti još svoga boga! - rekla mu je, jer nije potrčao.

Tiho, ali sasvim razgovijetno izgovarao je general molitvene formule. Znao je svaku riječ, i svaku bi izrekao u istome času kad i don Antun. Njegovom je tenoru, skoro već i sopranu, karakterističnome za popove tog vremena, general pružao muževnu podlogu bas-baritona. Don Antun je kliktao poput galeba, Drinjanin je brundao poput tenka, i bila je to, barem za Karlovo uho, savršena zornica. Svi oratoriji i simfonije, rekvijemi i pasije, sve glazbene muke i uskrsnuća, kojih se naslušao kao odrastao čovjek, nisu se mogli mjeriti s dojmom koji je ostavljao taj jednostavni sklad dva muška glasa, ispod obješenika po kojima se nahvatala jutarnja rosa, dok su se miješali slatkasti miris tamjana i slatkasti miris raspadajućih ljudskih tijela.

General je napustio crkvu prije kraja mise.

Njih dvoje morali su se pomaknuti da izađe van. Njegovi pratitelji nisu izašli, nego su bezobrazno i posve otvoreno gledali mamu Cicu, kako joj se ispod sjajne i glatke crne svile ocrtavaju još uvijek mlade i jedre grudi, s bradavicama koje su iskazale hvalevrijednu hrvatsku spremnost, dok je general Drinjanin prolazio pokraj nje, i vjerojatno se opasačem očešao o njezinu intimu. Usrdno se mama Cica molila Bogu pod pogledima te dvojice, a oni su se, dodatno uzbuđeni time što ih gleda njezino dijete, izivljavali na njoj, činili joj sve što im je na um palo, obeščastili joj tijelo i dušu, dok je tužna i nezadovoljna plovila metafizičkim sferama.

Tada su posljednji put vidjeli generala Drinjanina, i tada je Karlo posljednji put bio u crkvi. Jedva petnaestak dana kasnije stigla je sloboda, partizani u prašnjavim kundurama i opancima, prljavi i oznojeni, donijeli su vonj luka i lizola, praška protiv buha i stjenica, i ustajalih govana. Mama Cica ih se prvih nekoliko dana gadila, siktala je protiv njih, i tukla Karla jer nikako

nije mogao naučiti formulu u kojoj se nije spominjala Mona Grazia i modistica, a onda se naviknula i na njih, pa se, dok je prolazila Aleksandrovom, koja se sada zvala Titovom, a još jučer Pavelićevom, privijala uz njihova tijela i njihove mitraljeze i ubrzano se privikavala na mirise komunizma.

A tata, nevidljivi tata, koji će tako lako iščeznuti iz svakog sjećanja, i neće živjeti u profesoru Karlu Adumu ni koliko Winston Churchill ili Aldo Moro, tata je i pod komunistima samo sjedio, proklinjao rođenoga brata, i strugao s četiri svoja nokta po kuhinjskome zidu, sve dok se ne onesvijesti od bola. Pokraj crkve se moralo proći kao pokraj privida, sna iz prošlosti, pokraj aveti preležanih zaušnjaka. Dok su s nedjeljne mise izlazili ljudi koje je poznavala, rođaci tate Ilije, prvi susjedi, muškarci s kojima se još prije rata gledala, i oni koji su je vidjeli dok se u ratu gledala s njemačkim i talijanskim oficirima, ona se pravila da ih ne vidi. Pozdravljali su je, ali mama Cica je gledala kroz njih, lijepa, mlada i nasmiješena, vidjela je kroz njihova tijela i glave bolju budućnost u punom njezinom sadržaju. Vidjela je komunizam i uvjerala se da on nije puka tlapnja, nego nešto čemu treba težiti, čemu se treba radovati i za što treba položiti svoje još uvijek mlado i privlačno žensko tijelo.

Karlo je shvatio da se tako, s vremena na vrijeme, počinje živjeti ispočetka, i da se život sastoji od nekoliko manjih života, u kojima čovjek promijeni različita lica. Sve do onoga posljednjega, s kojim staje sam pred Boga.

Da li baš pred Boga?

Kao i toliki drugi starci, profesor Karlo Adum plašio se odgovora na to pitanje. Lani je navršio šezdeset petu, uskoro će biti još godinu stariji, sahranio je sve svoje, jasno je osjećao gravitaciju groba, i pouzdano je znao kako pred njim stoji samo praznina, i ništa drugo. Strah od nje mogao je odgoditi samo da je pobijedio svoj sram i jedne nedjelje prešao prag crkve u Sigtetu.

Sad kada je bio daleko od Zagreba, činilo mu se, kao i uvijek u takvim prilikama, da su za njega otvorene sve crkve ovoga svijeta, pa i ona sigetska, i

da će, kada se vrati kući, ući u nju, i zahvaliti Bogu što ga je čuvao na putu.

Kada je u ljeto 2001, u bolnici u Varaždinskim Toplicama, umirala mama Cica, on joj je već godinu dana, svakoga vikenda, odlazio u posjetu. Nekada bi s njime išla i Ivanka, ali češće je odlazio sam. Rekli su mu da je mama Cica oboljela od Alzheimerove bolesti, da njezin odlazak može potrajati, i da za njega može biti bolan, iako je njoj manje-više svejedno. Sva njezina patnja staje u kratku popodnevnu uznemirenost, izazvanu promjenom vremena, a na liječnicima je da joj pomognu da i to izbjegne. Mama Cica odlazila je u raj, zaboravljajući sve ono što ovaj svijet razlikuje od raja.

Upitao je doktoricu Jambrešić kako to njega može zaboljeti majčina bolest. Ona ga je iznenađeno pogledala, i rekla mu:

- Možda nikako, ako ostanete hladni.

Bila je to uvreda, još jedna u onom nizu koji je započeo drug Šušnjar, kada mu je objašnjavao etimologiju njegovoga prezimena. Pamtila ga je Jambrešićka iz tih vremena, bila je ona tada partijska sekretarica na Rebru, pa su je 1990. potjerali.

- Nisam ti ja kriv! - viknuo je za njom niz bolnički hodnik.

- Gospodine, molim vas da se suzdržite, ovdje borave bolesnici - odgovorila mu je.

Mislio je, dakle, da ga Štefa Jambrešić potkubava - kak bi se to kod njezinih reklo - i nije više razmišljao o tome kako bi ga mogla zaboljeti majčina bolest.

Tog ljeta rano su počele vrućine. Ivanka je tri puta tjedno kupovala Plavi oglasnik, bilježila brojeve telefona onih koji prodaju kuće na Hvaru, Korčuli i Braču. Govorila mu je kako je posljednji čas da kupe kuću, jer cijene će uskoro biti tako visoke da će kuće na otocima kupovati samo Englezi i Rusi. Hrvati su hulje, podržavao ju je, govna su Hrvati: dižu cijene, prodaju kao ljudi, a nadaju se da će sve to opet biti njihovo, kao prošli put kada su prodavali Srbima, pa su devedesetih u bescjenje, ili besplatno, te kuće uzeli natrag. Ali nisu Englezi

Srbi, nisu Rusi Srbi, što se sad proda, zauvijek se prodalo. Sutra će Hrvati u Dalmaciji biti samo policajci, sobarice i kurve za stare debele Engleze. I muške, i ženske. Neće Dalmatincu biti mrsko za dobre pare leći pod starog Georgea, a George će ga slatko taslačiti dok mu oči ne ispadnu i dok mu njegovo hrvatstvo na nos ne izađe. Ali i tada, ostat će mu tiha nada da će opet doći neka 1991, i da će srpske vikendice opet biti naše vikendice.

Tako je Ivanki govorio, ona se grozila, prijetila mu da šuti, jer bi ga netko mogao čuti, molila ga da ne prostači, a on je bio sve gori i gori. Htio je da joj nekako ubije volju za tom vikendicom, užasavala ga je njezina ideja da kupuju kuću na nenamjenski kredit, ali joj to nije mogao otvoreno reći, nego je sve zornije i anatomske preciznije opisivao dalmatinske sobarice, koje oralno zadovoljavaju mlade i nervozne ruske mafijaše, dok ovi telefoniraju i naručuju ubojstva po Moskvi, i dalmatinske galebove, koji liježu pod melankolične i pjesnički raspoložene umirovljene londonske obućare.

A onda ga jedne subote mama Cica prvi puta nije prepoznala.

- Tko ste uostalom vi, družo, da me uznemiravate dok se pripremam za doček druga Rate Dugonjića? Zna li vi tko je Rato Dugonjić? Bježite odavde, jer nađe li vas tu, završit ćete u bajbokani.

- Majko, ne ludi, to sam ja, tvoj sin Karlo.

Na to se mama Cica smijala kao luda. Umalo se udavila vlastitim smijehom, sestra ju je morala udarati dlanom po leđima i vratu, ne bi li iskašljala zrak, jer mama Cica je smatrala kako je silno duhovito da taj starac tvrdi da je njezin sin. Pa gdje to ima, i kada je to bilo, da je sin trostruko stariji od majke? Ona je, naime, bila mlada sarajevska krojačica, predsjednica Narodnoga odbora u Starome gradu i visoka dužnosnica Crvenoga križa, i nije imala vremena za gubljenje. Vikendom je, zajedno sa svojom brigadom, odlazila na gradnju stadiona na Koševu, koji će jednoga dana biti mjesto na kojem će omladina dočekivati druga Tita. Ona drugu Rati Dugonjiću treba predati raport o tome dokle je stigla izgradnja, a ovaj čiča je gnjavi. Kaže da joj

je sin, a stariji je od onoga ustaškog zločinca Ademage Mešića.

Profesor Adum bio je potresen time što je mama Cica u tako kratkom vremenu izgubila dodir sa stvarnošću. Još prošloga je tjedna prilično normalno s njime razgovarala. Zato je u nedjelju, rano izjutra, ovoga puta s Ivankom, ponovo otišao u Varaždinske Toplice. Vodio ju je da mu bude lakše kad ga mama Cica ne prepozna. Pustio ju je da uđe prva u sobu.

- Eh, eh, eh, evo meni moje snahe - obradovala se mama Cica - dugo te, dušo, nije bilo, bit će skoro mjesec dana, znam, znam, nije tebi lako na ovakav put ići. Da mi je netko pričao, ne bih mu vjerovala: odraslome da se pod stare dane javi muka u autu, e za takvu bolest ni ovi doktori nisu čuli, pitala sam ih. Ali neka si ti meni došla, dušo moja... - raspričala se s Ivankom, a njemu sve otresa mrvica s revera, pa mu zateže kravatu:

- Vidi ga, starac je već, a nikada nije naučio vezati kravatu kako treba!

Sljedeće je subote opet sam krenuo u Varaždinske Toplice. Mama Cica sjedila je u svojoj fotelji, i nije se micala. Gledala ga je tupo, kao da su joj oči načinjene od drveta, i samo ih je dobro obojila i našminkala neka Baba Penavuša. Ruke je bezvoljno držala u krilu, svaki joj je nokat bio obojen drugom bojom, jedan zelen, drugi žut, treći smeđ. Bili su to flomasteri, koje su starci dobivali u vrijeme jutarnje školice: da crtaju svoje kuće, radna mjesta, vikendice, Dubrovnike svojih mladosti i duboke slavonske šume. Akademik Flis, naš najveći jezikoslovac, koji je svojedobno Tuđmana pokušao učiti razumijevanju jezika, a kad ga Tuđman nije htio slušati, Flis ga je poslao vrit, crtao je kućicu s dva prozora i vratima, i iznad nje golemo nasmijano sunce s brkovima.

- Zakaj sunce ima brkove? - upitala ga je doktorica Jambrešić.

- Da bu lepše, i da ga se deca ne plaše! - odgovorio je veselo akademik Flis.

A mama Cica samo je grabila flomastere po stolu, i potajice si prebojavala nokte. Sestre su joj to branile, oduzimale su joj bojice, a ona bi se

tada, pokunjeno kao pokisla kuja, zavljučila iza ormara, i tamo tiho cvilila. Nitko je ne bi ni vidio kad bi opet izašla i grabila novi flomaster. Nakon što preboji nokte na rukama, mama Cica skidala je papuče i čarape, i bojala nokte na nogama.

Svakoga je ponedjeljka i petka sestrinski zbor organizirao veliko čišćenje mame Cice. Počinjalo bi izjutra, klistiranjem - koje je mami Cici silno imponiralo, pa bi tokom tih rituala o sebi govorila kao o George Eliot, Almi Mahler ili Sarah Bernhardt. Čišćenje se nastavljalo, zajedno s drugim bolesnicama, pranjem kose i kupanjem, a onda bi, sve do večeri, acetonom, kozmetičkim kremama i preparatima s mame Cice skidani brojni ostaci njezine šminke. Najduže je, naravno, trajalo čišćenje noktiju.

Tada bi bila jako tužna. Dok su joj skidali šminku, uživljavala bi se u ulogu skojevke, koja je kažnjena jer se predavala buržoaskim užicima, šminki, čipki i grudnjacima.

- Samo me nemojte šišati do gola! - molila je.

Karlo je stajao pred njom, opustošen, sam, i na rubu plača.

Ona ga je gledala kao što se gleda u zid.

- Tko sam ja? - upitao je.

Trgnula se, probudila poput indijskoga monaha iz šestomjesečne meditacije, vratio joj se sjaj u oči, pogledala ga je:

- Nitko. Nitko. Nitko - vedro je ponavljala.

- Kako nitko, čuješ me da govorim?

- Lijepo - smijala se - ti si nitko, moja sreća, i sad me kušaj.

- Cico, ja sam ti sin.

- Ne daj Bože, mogao si biti. Ali nisi, nego si nitko.

- Sin sam ti.

- Malo je nedostajalo da budeš. Zanimjela sam ja s onim trotlom. Bila je zima, minus dvadeset, a kraj marta, 1940, kad sam ostala trudna. Još je on imao deset prstiju na rukama, ali znala sam dobro kakav je.

- Eto, sve si tačno rekla, 27. oktobra 1940. ja sam se rodio.

- Nisi! - smijala se mama Cica i pljeskala rukama - nisi, srećo moja, jer sam uzela sve novce iz ladice, kupila voznu kartu, i otišla gospođi generalici Vinogradovoj Nataliji, u Beograd, preko puta Bajlonove pijace, i ona ti je probola srce pletaćom iglom. Iskrvarila sam te, dušo, i to je najpametnije što sam u životu napravila.

- Nemoj to govoriti.

- I sad si mi došao kao nitko, da me na to podsjetiš.

- Majko, ti si bolesna.

- Tako je, bolesna sam. Još više od toga – umirem. Svaki put kad sestra Slavka promijeni posteljinu, mislim da mi je zadnja, pa njuškam svježu plahtu. Lavanda, srećo, miriše plahta na lavandu, na Hvar, zadnji put, a meni drago. Nikada nisam bila sretnija nego sad.

- I zaboravila si da si me rodila. To je Alzheimerova bolest, senilna si, ishlapila, izvjetrila kao kisela voda.

- Ili kao coca cola, fanta i sprite! Umrje naš papa Ivan Pavao, Bog mu dao najljepšu svoju odaju, a on je, dragi, pio taj sprite. Meni se, znaš, ne sviđa. Nekako je kao da pijem gazirani parfem. A njemu se, mučeniku, eto sviđao. Zato nedjeljom, poslije mise, i ja tražim da mi donesu sprite, da se njega sjetim. I nikad mi ne daju sprite, misle luda baba, šuplja glava, pa mi daju razrijeđeni malinovac. Pijem ja, i pravim se da je to sprite. Neka im bude kada ih veseli. Kažeš Alzheimerova bolest? Papa je bolovao od Parkinsonove. To je nešto drugo, a opet je slično. Odumiru stanice u mozgu. Ako ih veseli, neka im bude Alzheimerova bolest. Meni ni u džep, ni iz džepa.

- Mene bi veselilo da opet budeš moja mama Cica.

- A je li - smijala se - e, pa žalim slučaj, ali ne mogu te uveseljavati kad ne postojiš, nema te, hvala Bogu, proboden iglom gospođe Natalije, iglom kojom je svome unuku Serjoži plela džempere. A Serjoža je umro mlad, moglo je to biti 1963, srce ga prekinulo dok se sunčao u Zaostrogu. Tada sam, vidiš,

prvi puta pomislila kako je dobro što te nemam. Da je gospoda Natalija Serjoži na vrijeme probola srce, ne bi bilo tolike tuge. Ubilo ju je, nesretnicu, kad su joj rekli da je umro. Nisu ga živog dovezli do Ploča. Više se nikada jadnica nije oporavila.

- Eto, tako, a sad idi, i opet mi dođi da me usrećiš - još je rekla, a profesor Adum, stari profesor, stajao je još dugo nasred sobe, dok su mu se niz obraze slijevale suze. Poslije su ga sestre odvele do ambulante, doktorica Jambrešić dala mu je neki koktel za smirenje.

Tako mu je, stara partijašica, zabola iglu od injekcije, da ga je ruka dva tjedna boljela.

Odspavao je malo na otomanu, a onda su ga kolima hitne pomoći prevezli u Zagreb. Ivanka je sutradan išla u Toplice po volvo. Naravno, svratila je kod mame Cice.

- Je li te poznala? - upitao ju je.

- Jest - Ivanka nije mogla slagati.

Namučila ga je tog ljeta, tako da je njezinu smrt dočekao kao olakšanje. Prepoznavala bi ga samo kada je bio s Ivankom, a kada je dolazio sam, ili je bio netko nepoznat ili je bio nitko. Jednom ju je uspio uzrujati svojim zapitkivanjima, pa je počela vikati neka joj kaže što je ako već tvrdi da je nešto. Čovjek? Nije dovoljno. Svaki je čovjek još nešto. Profesor historije? Ama, molim te, to bi za sebe mogla reći i neka mrtva knjiga, i kompjutor bi za sebe mogao reći da je profesor, i to baš historije. Čovjek je, za razliku od knjige i kompjutora, još nešto. Što još?

- Onaj tko to ne zna, taj je ništa! - radovala se na kraju kao malo dijete.

A s Ivankom bi pričala kao žena s drugom ženom, i voljela ju je tog ljeta, kao što nije nikada ranije.

- Čuvaj mi ovu moju nesreću - govorila je i pokazivala na Karla - on ništa ne bi znao bez tebe.

Onoga posljednjeg dana, bila je srijeda, zvonio je telefon u zbornici,

ravnateljica je došla po njega usred sata.

- Je li mi umrla mati? Recite, očekujem da se to dogodi, nemojte me zavlačiti.

- Nije umrla, ali morate odmah krenuti k njoj.

S druge strane žice bila je Jambrešićka. Hladno mu je rekla da ga majka želi vidjeti, i da uskoro više neće imati priliku da joj ispunjava želje.

Ivanka je htjela ići s njim, ali nije joj dopustio. Navaljivala je, pa je počeo vikati.

- Ovo je zadnji čas da ostanem sam s njom, i da joj kažem sve što imam!

Pustila ga je, ali pod uvjetom da ga netko odveze. Poštar je rekao da može on. Do Varaždinskih Toplica nisu progovorili riječi. Ostao je da ga čeka u kafiću pokraj parkirališta. Profesor Adum vratio se oko ponoći.

- Kako je? - pružao mu je Poštar ruke.

- Gotovo - odgovorio je, dok su mu se ruke mrtvo ljuljale, kao dva suha bakalara pokraj ulaza u samoposlugu.

Nikome nije ispričao što se unutra događalo.

Mama Cica ga je prepoznala. Bila je strašno uplašena, pokušavala je zagrliti zrak oko sebe, tražeći njegove ruke. Sinoć je naglo bila oslijepila. Vjerojatno atipično krvarenje u mozgu, rekla je Jambrešićka. On se izmicao, bježao je od ruku koje ga, zapravo, nikada nisu zagrlile na način na koji, barem kako je on zamišljao, majke grle svoju djecu, a mama Cica je plakala, molila ga da ju drži, da ju ne da, da ju čuva.

Kada se malo smirila, rekla mu je kako zna da odlazi, i kako joj je žao što ga više ne može vidjeti. On je samo šutio. Hvatao ga je bijes, i toga se plašio. Mislio je da će ju udariti. Pokušavao je da pronađe tačku u kojoj bi se mogao sažaliti, tačku u kojoj će se prelomiti i pasti joj u zagrljaj. Znao je da će žaliti što je nije zagrlio.

Ali nije se prelomio. Ni tada, ni nekoliko sati kasnije, kad ga je molila da joj dovede svećenika.

- Polako, doći će - govorio joj je. A kada ga je sestra na hodniku pitala da li da zove svećenika, odgovorio je neka joj to ne pada na pamet. Ni njoj, ni ludoj Jambrašićki.

- Noćas ovdje neće biti popova! - zaurao je.

Poslije je došao neki fratar, duge bijele brade, a profesor Adum ga je poslao u vražju mater. S druge strane vrata mama Cica molila je neka pusti fratra.

- Samo preko moga leša - vikao je - život ste mi upropastili!

Fratar ga je gledao, nije znao što da čini, ovakav mu se slučaj još nije dogodio. Pola sata kasnije mama Cica prestala je disati. Kao u riječi, naprosto je - izdahnula. Profesor Adum se okrenuo, i bez riječi je izišao van.

- Kako je? - pružao mu je Poštar ruke.

- Gotovo - odgovorio je.

Poslije mu je, na putu prema Zagrebu, ispričao kakvih je problema imao neki Meursault kada mu je umrla majka. Pa to je strašno, zgranuo se Poštar. Uzalud ga je profesor Adum pokušavao uvjeriti kako to nije strašno. Što je s njime bilo na kraju, pitao je Poštar. Osudili su ga na smrt, rekao mu je profesor. Ispravno, zaključio je Poštar. I tako su se, pomalo u smijehu i vicu, dovezli do Zagreba. Sprovod na Mirogoju bio je kao da sahranjuju vrapca. Malen i tužan. Profesor je bio raznježen time što su na ispraćaj mame Cice došla dva starca, gospodin Mirzet Fetahagić, rođeni Zagrepčanec od svojih devedeset i pet, i gospodin Petar Srzentić, visoki snažni Bokelj, petnaestak godina mlađi, pa su se s dvije strane rake ljutito gledali, u onome živom muškom neprijateljstvu, koje muškarce čini najsličnijim lavovima ili tigrovima, i koje je, općenito govoreći, najplemenitije neprijateljstvo koje postoji među ljudima. Srcu je blisko ratovati zbog žene, a ne zbog državnih, vjerskih ili političkih razloga.

Osim te dvojice bila je još samo Ivanka.

Četvorica grobara spustili su kovčeg, nitko se nije čudio što nema svećenika, jer se pokojničine vjere nisu ni sjećali.

Karlo se osvetio mami Cici tako što joj je sakrio Boga kad ga je prvi puta u životu zatrebala.

Vozio je i dalje kroz pustaru, pokraj ruševina i minskih polja, kroz zemlju Posavinu, u kojoj su, za čudo, uređena samo katolička groblja. Oko njih očišćene su mine, posijana je engleska travica, usjajeni nadgrobnici od crnog i bijelog mramora, pozlaćeni križevi i uređena grobljanska kapelica. Na svakome groblju pokraj kojega je prošao bilo je posjetitelja. Pokraj ceste stajali su parkirani auti slavonsko-brodskih i zagrebačkih registracija. Iako je bio radni dan, izbjegli su Bosanci, oni čije su se kuće pretvorile u antičke ruševine, obavljali svoj posmrtni ritual. Naprosto su uživali u tome da usred ničega, u zemlji smeća, korova i hrđavih mina Jugoslavenske narodne armije, uređuju počivališta svojih mrtvih, i diče se pred okolnim Srbima sjajnim stanjem smrti u Hrvata. Srbima, naime, nije ni na kraj pameti da svoja groblja tako uređuju. Provezao se profesor pokraj dva-tri. Zarasla su u travuljinu, kao sva normalna groblja na svijetu, nema posjetitelja, i tek ponegdje se žuti svijeća voštanica i oči para pokoji plastični cvijetak. Tuđman je Hrvate naučio da budu ponosni na umijeće umiranja, na svoje mnogobrojne leševe, na nadgrobnike i rugobne kenotafe palim dragovoljcima, na pozlatu sa svojih grobljanskih križeva, i na to što hrvatskih sela u Posavini više nema, a hrvatska groblja cvjetaju kao nikad.

Što bi sad bilo, pomislio je, kada bi izišao iz auta, i prišao spomeniku na kojem kleči žena u crnini, pa joj ispalio metak u potiljak?

I dalje su ga iskreno uzbuđivale te pištoljske misli. Otkad je krenuo iz Zagreba, sigurno je u mislima ubio barem dvadesetak ljudi. Tako se, dakle, postaje masovni ubojica na američki način. Nabaviš prvo oružje, i onda shvatiš što si sve propustio dok si nenaoružan hodio svijetom.

Ploča na kojoj piše Dobož.

Nikada ni u tom gradu nije bio, ali Dobož mu se kao pojam činio još puno većim i važnijim od Dervente. Vozio se kroz neko dugo predgrađe, ustvari kroz ružnu selendru, punu vulkanizerskih radnji, autootpada i autopraonica, birtija s

ćiriličnim natpisima, djece koja pretrčavaju cestu i pregaženih pasa i mačaka, koje bi poskočile nakon udara auta, pa bi pet-šest puta skakale visoko po cesti, kao delfini iz mora, ostavljajući za sobom krvave tragove, sve dok se ne smire i ne pregaze ih kotači sljedećeg automobila. Profesoru se činilo da ovdje namjerno gaze mačke po drumovima. Ljudima je dosadno, ništa se ne događa, već dugo nema rata, međunarodne vlasti zabranile su sve ono što ljude u ovim krajevima iskreno uzbuđuje, i nije im preostalo ništa drugo, nego da gaze mačke.

Uz put su se opet pojavili kiosci, sklepani od po nekoliko dasaka, u kojima se prodaju glazbeni i filmski diskovi, i profesor Adum sjetio se filma Fanny i Alexander. Gledao ga je s Ivankom u kinu Balkan, moglo je to biti sredinom osamdesetih, bio je petak, oko podne je svratio da kupi karte za devet sati, uredili su se i uparadili kao dvoje staraca, premda su oboje imali tek četrdeset i nešto, sjedili su u prvome redu balkona, držali se za ruke, smijali se ujaku iz filma, i poslije je, na povratku kući, profesor rekao da bi odsad mogli svakoga petka ići u kino. Njoj je to bilo drago, život kao da je tog petka, pred ponoć, ponovo započinjao. I više nikada nisu otišli u kino.

Zaustavio se ispred stračare na kojoj je, iznad drvenoga izloga pisalo Butique kod Nikolsona. Uza zidove bile su naslagane na stotine diskova, a muškarac s crnom vunenom kapom na glavi, iako je barem plus dvadeset, stajao je, ruku prekrivenih na prsima, i smješкао se. Umjesto da skoči na profesora, ponudi mu po jeftinoj cijeni sve što ima, ili ga barem pozdravi, čovjek se samo smješкао.

Pogledao ga je, i palo mu je na pamet da je pištolj ostavio u autu. Neće završiti dobro ako ga stalno bude premještao iz džepa u auto, i natrag. Nije shvaćao zašto se tip tako čudno smješka, kao netko tko ga poznaje.

Krenuo je gledati diskove, fotokopirane omotnice na jeftinome papiru, Jelena Karleuša, Izvorinka Milošević, Magazin, Halid Muslimović, Nedeljko Bilkić, Parni valjak, Bijelo dugme, Ceca, Luis, Selma Bajrami, Marko Perković-

Thompson.

Tu ga je malo minula nelagoda. U Doboju, među ćirilicom i neobrijanim Srbima koji vonjaju na šljivovicu, Thompson. Doživio ga je kao nekoga svog u tuđemu svijetu, pa je, bez neke namjere, izvadio disk. Nije pamtio tu omotnicu pa ga je okrenuo, da vidi naslove pjesama. Na disku je bila samo jedna pjesma - Jasenovac i Gradiška Stara. Pokušao ga je brzo vratiti na njegovo mjesto.

- Jest jedna, ali dvadeset puta se ponavlja, da ne morate vraćati na početak ako vam plejer nema tu komandu - iza leđa mu je bio prodavač s vunenom kapom.

- Neka, samo onako gledam.

- Kupite, u Hrvatskoj ova pjesma nije objavljena.

- Ne bih, nije to muzika za mene - pravdao se.

- Ne bojte se, samo kupite. I ja to slušam, a Srbin sam, brate, od glave do pete - smiješio se Nikolson. - Dobro je kad čovjek zna ispjevati pjesmu, a taj vaš Thompson bogme zna. Najbolje mu je ono kako nas Neretva zaklane nosi. To mu je najbolje. Evo, sav se naježim - potvrđivao je.

- Nemojte vi mene s tim. Ne zanimaju mene takve svinjarije.

- Nisu vam to svinjarije, dragi gospodine - uozbiljio se Nikolson - to vam je život i to vam je pjesma. Ne volim vam ja kad pjevaju nešto što nema veze sa životom. A to što u pjesmi kolje Srbe, Bože dragi, nije strašno, sutra ćemo i mi klati Hrvate, ali nećemo znati da od toga napravimo pjesmu. Jedino da zovnemo Thompsona da za naše tržište malo prepravi ovu svoju. Šta mislite bi li to moglo? Evo, ja vam poklanjam disk, od srca je, ponesite ga sa sobom u Zagreb, i nemojte se sramiti onoga što jeste. Najgore je kada se čovjek srami jer je to što jest.

- Nisam ja to.

- Svejedno, nemojte se vi meni sramiti - rekao je Nikolson, stavio disk u najlonsku vrećicu na kojoj je ćirilicom pisalo Vuk Karadžić Ćelinac.

Profesor Adum uzeo je vrećicu, da ne provocira, i krenuo prema volvu.

Nije upitao za Fanny i Alexander. Želio je što prije pobjeći od tog čovjeka, koji je ponovo stajao na svome mjestu, prekriženih ruku, s vunenom kapom na glavi, i osmijehom.

Isti Jack Nicholson, shvatio je profesor kada je već bilo kasno, Jack Nicholson u Letu iznad kukavičjeg gnijezda. Zato mu je i trebala ta kapa.

Vozio se pokraj visokih stambenih zgrada, lijepih i skladnih, s golemim parkiralištima, na kojima je bilo malo auta. Iza tih je prozora živio svijet kojega se profesor plašio, i kojega nije poznao, jer je nekada davno, još kao dječak, odlučio da se više nikada ne vrati. Ali od tog mu je svijeta trajno ostao neobičan naglasak, čisti i tvrdi štokavski govor, kojim se govori samo na policiji i u školskoj lektiri, i nesposobnost da progovori onim lijepim, iskupljujućim i bezbrižnim zagrebačkim, da se utopi kao kamen u tamnom bunaru, i tako pruži životni smisao svome bijegu. Ali lakše bi Karlo Adum progovorio japanski, malajski ili paštunski, nego što bi naučio prirodno reći - kaj. Njegov jezik bio je kvrgav kao gomolj.

Nakon Doboja bila je granica iza koje više nije bilo ćirilice. Prešao je preko mosta, ispod kojeg je tekao neki potok, koji domaći, vjerojatno, zovu rijekom, i pojavili su se drukčiji natpisi. Odjednom su iz ravnih i zaraslih polja niknule planine, među njima sitna i raštrkana sela, i vitke bijele olovke džamija. Ne samo da je to bila neka druga zemlja, nego je i živjela u drugome vremenu. Među mrtvim posavskim selima i ušćuvanim katoličkim grobljima usred kojih je rasla vimblonska trava, pokraj beskonačnih minskih polja i šikara koje su iz njih nikle, stoljeće je bilo dvadeset i drugo. Nakon Boga, nakon ljudi i svih njihovih biblija, mrtvo i konačno. A s ove strane, ispod planina i pokraj rugobnih betonskih imitacija Priča iz tisuću i jedne noći, krčmi i noćnih klubova koji se zovu Havaji, Holivud ili Bagdad, uz smirujući i utješan pogled na mala sela u daljini i džamije pokraj njih, stoljeće je neko na prijelazu iz sedamnaestoga u dvadeset prvo.

Profesor je uživao u ulozi turista, i čudio se kako su se tako mimoišla

vremena, a onda je i na ovoj strani ugledao kiosk sklepan od dasaka, sa stotinama muzičkih i filmskih diskova. Naglo je zakočio - da se netko vozio iza volva, moglo je biti svašta - i skrenuo tačno pred dućan.

- Imate li Fanny i Alexander? - upitao je djevojčicu, nije imala više od dvanaest godina, koja je stajala iza pulta. Imala je crnu majicu na kojoj je krupnim crvenim latiničnim slovima pisalo DA SE NE ZABORAVI!!! Zagledao se u natpis.

- Šta vam je to? - pitala je.

- Film.

- Kakav film, imamo petsto filmova, i još hiljadu kad se naruči.

- Švedski film.

Djevojčica ga je iznenađeno pogledala - profesor je i dalje zurio u njezine grudi, pokušavajući dokučiti što se to ne bi smjelo zaboraviti - okrenula se i bez riječi izašla iz kioska i pošla negdje iza.

Vratila se s koštunjavim plavokosim mladićem, izgledalo je kao da joj je brat:

- Izvolite, šta trebate? - neprijateljski je nastupio.

- Film Fanny i Alexander.

- Kakav vam je to film?

- Švedski, Bergmanov.

Mladić se nasmijao, pa naglo postao ljubazan. Tek sada je profesor mogao vidjeti koliko je mladić bio ljut. I odjednom ga je prošlo.

- Znae, mi vam takve filmove ne držimo. Nema potražnje, znate kakvi su ljudi, poso, brige, familija, pa kad hoće gledat film, hoće da se i zabave. Nekulturni su, brate mili, pa im Bergman nije zabavan. Eto, tako bi ja to reko. Ali mogu vam ja nabavit Bergmana, za dan-dva može stići.

Objasnio mu je da ide u Sarajevo, i da ne zna kad će se vratiti. Ide nekim važnim poslom, ne može reći kojim, raspričao se profesor Adum, ali taj posao nosi sa sobom razne opasnosti, tako da nije siguran hoće li se uopće vratiti

svojoj kući. Ama, hoćete, kako se ne bi vratili, tješio ga je mladić, pa nema na svijetu takvoga posla nakon kojega se pošten čovjek ne bi vratio kući. Ne znate vi, mladiću, tko sam ja i kakav sam ja, niti jesam li pošten. Ne zalijećite se s takvim ocjenama, nastavljao je profesor. Imam ja oko, prekinuo ga je mladić, i te kakvo oko ja imam, i vidim tko je pošten, a tko nije.

Pa je kažiprstom povlačio donji kapak, ispod njega bljesnula je bjeloočnica, a profesor je pomislio - dragi Bože, kako je anemičan! Tko zna što ova sirotinja jede, i je li mu ikada itko rekao da je anemičan.

Djevojčica je stajala pokraj njega i šutjela, cijelih petnaest minuta nije riječi progovorila, nego je samo promatrala profesora Aduma, a njemu se činilo da je u stanju pročitati mu svaku misao. Ima ljudi koji upravo tako izgledaju, pogotovu djece, uplašiš se kad ih vidiš kako te gledaju.

- Dobro - rekao je mladić - ja ću vam spremi film, evo zapisao sam kako se zove, Ingmar Bergman, Ingmar kao Stenmark, Bergman kao Monica, i bit će film tu koliko prekосуtra, a vi kada naiđete! Volj' vam za sedam dana, volj' vam za sedam mjeseci! Samo se zaustavite kad vidite moj dućan.

- Ako sredim sve i krenem kući, sigurno ću svratiti.

- Sredit ćete vi to svoje, vidim ja.

Još jednom je pogledao DA SE NE ZABORAVI. Sigurno je to bio neki film, pomislio je, ali bilo mu je neugodno upitati.

Dok je dodavao gas, da izađe na cestu prije golemoga prašnjavog tegljača, koji je brektao kao čitava Fabrika Automobila Priboj, profesor je pomislio kako bi bilo lijepo kada bi se vratio u Zagreb s filmom Fanny i Alexander, i da u petak navečer s Ivankom sjedne ispred televizora, pa da u naredna tri sata, ušuškani u svojim foteljama, s dekičama preko nogu, ponovo gledaju film koji su gledali kada su posljednji put bili u kinu. Ta je ideja bila toliko lijepa, da ga je u času sasvim opustošila.

Zadrhtao je, maglilo mu se pred očima, uplašio se koliko je jasno mogao zamisliti to da se vraća kući s filmom, Ivanka ga drži za ruku, i nabraja tko je

sve zvao dok je on bio na putu, čita imena s papirića istrgnutog iz teke s kockicama, koja uvijek stoji pokraj telefona, a on jedva čeka da završi, jer ga i ne zanima tko je zvao, nego bi samo htio da je danas petak, i da gledaju film.

Samo što nikada, nijednoga petka, ne bi tako sretno sjedili pred televizorom, kao što to sad zamišlja. Uvijek ga je nešto žuljalo i grebalo, Ivanka je bila nervozna ili prehladena, stigao je prevelik račun za vodu i grijanje.

Više neće misliti o tome. Zašto ga je baš sad, nakon toliko vremena, uhvatila nekontrolirana tuga za Ivankom. Mjesecima se čuvao toga, nije se htio vidati s ljudima koji su ga na nju podsjećali, potjerao je od sebe rodbinu i svojtu, a prijatelja ionako nije ni bilo. Ili skoro da ih nije ni bilo. Više nije išao u istu samoposlugu po kruh i mlijeko, a tjednu kupovinu fasunga više nije obavljao u Billi, nego u Intersparu, izbjegavao je ulice po kojima bi šetao s njom, više nikada nije otišao na tržnicu u Utrinama, niti je prošao pokraj pečenjarnice i kafića Rubelj, gdje su, dok je Ivanka bila živa, svakoga jutra sjedili naš poznati pisac i njegova gospođa, pili kavu i čitali novine. Kupovali su sve novine koje bi se našle na kiosku. On je bio mrk, i nasmiješio bi se više iz nelagode nego od miline, a morao se smješkat, jer bi mu Ivanka prišla za stol, hvalila njegove knjige, koje je sve pročitala. Profesor bi joj govorio da to ne čini, čovjeku je neugodno, ne voli da mu smetaju dok pije kavu i čita novine, ali ona nije htjela ni da čuje, nego bi još ušla u razgovor s njegovom gospođom, koji bi znao potrajati i desetak minuta, a njih su se dvojica, srednjoškolski nastavnik povijesti i slavni pisac, gledali kao dva džentlmena u plesnoj dvorani Titanica, koji čekaju da dame otplešu zadnji ples s brodskim kavalirima.

Samo mu se jednom obratio: kako je mogao u svome najpoznatijem romanu Franju Josipa Prvoga, kralja i cara, nazvati Franjom Josipom Drugim. Greška, gospodine, odgovorio mu je, ali vidjelo se kako piscu nije drago to pitanje, i da će profesoru po njemu suditi. A on je samo htio da mu pokaže kako je pročitao njegovu knjigu...

Nije mogao podnijeti da ga opet sretne, i da pisac primijeti da nema

Ivanke, nije mogao podnijeti da ga blagajnica u dućanu upita za nju, da prodavač na benzinskoj pumpi u Slobostini kaže kako je dugo nije vidio.

Kada je umrla, on nije stavio obavijest u novine, niti je dao da se izrade smrtovnice. Sve je učinio da drugi ljudi, oni koji su ih samo iz viđenja poznavali, povjeruju kako je sasvim moguće da njih dvoje ovoga petka sjednu ispred ekrana, i da gledaju Fanny i Alexander. Vidi se na njima da vole takve filmove.

Od tmurnih je misli oduvijek bježao na isti način. Dobro bi se najeo. Profesor Karlo Adum nikada nije bio debeo, od gimnazije je imao istih sedamdeset pet kila, ali kad bi se na vagu stavilo koliko je za života pojeo, ispalo bi da je toga bilo za tri vrlo debela čovjeka. Toliko je bio nesretan, i toliko mu je mraka prošlo kroz glavu.

Da, ali nije od preksinoć ništa jeo. Svašta čovjeku na um pada ako ne jede. Gledao je nazive restorana pokraj puta, tražio je neki pred kojim će se zaustaviti. Na svakih stotinjak metara bilo je mjesto gdje se jede janjetina, ili jagnjetina - kako se tu kaže. To „g” mu je grebalo u uhu, i da ga nije bilo, možda bi profesor Adum i stao, jer nije imao ništa protiv janjetine s ražnja, ali u jednom je tvrdom glasu, u jednom g, bilo neke prijetnje, nekoga višeg tuđinstva, koje ga je odbijalo. Jagnjetina je srpska, prokleta ćirilična riječ, mislio je profesor, tražeći razlog da ne stane ispred restorana koji su se zvali Sultanov konak, Anadolija, Sidnej i Mithatova sofrā, i jezikoslovci bi mu sigurno dali za pravo, ali zašto se onda, mili Bože, u molitvi spominje jaganjac Božji, a ne Božje janje, ili čak janjac Božji?

Ipak će biti da mu je to „g” zasmetalo iz nekog drugog razloga. Naprosto se uplašio onih koji nisu znali kako je to „g” viška, ili onih koji su dolazili iz svijeta u kojemu g i nije viška. Kroz tu sitnu razliku u pravilima tekla je rijeka krvi. Ovo nije bio trenutak da on priloži svoju kap.

Osim restorana s jagnjetinom, ispred kojih su se na kasnome ljetnom suncu bijelili betonski labudovi i imitacije antičkih stupova, s kapitelima niz

koje se slijevala lažna pozlata i smeđa hrđa od nesolidnih armatura, pokraj puta koji je vijugao podno planine i pokraj rijeke, bilo je i manjih, neambicioznijih krčmi i zalogajnica, koje su se reklamirale čorbom, sitnim i hadžijskim ćevapom, bosanskim specijalitetima, burekom ispod sača. Tu bi se još i zaustavio, ali ga je uhvatio strah da neće znati naručiti, neku će riječ pogrešno izgovoriti, pobjeći će mu naglasak, pa će ga prepoznati kao stranca, a profesor Adum nije htio da ga ovdje prepoznaju ni kao stranca, ni kao domaćega. Htio je biti neki čovjek.

Kod putokaza koji su najavljivali Žepče, krajolik se počeo mijenjati. S desne strane ceste, pri vrhu brda, pokraj osamljene dvokatnice, stajao je golemi betonski križ. S lijeve je strane bilo selo sa džamijom, i izvješenom zelenom zastavom pri vrhu minareta. S obje strane razasute su vulkanizerske radnje, dućani s rezervnim dijelovima i autopraonice. Nigdje nije bilo mušterija. Ljudi su, uglavnom, sjedili ispred svojih dućana i pušili, zagledani u magistralu, ili su hodali okolo u zamazanim radničkim kombinezonima. Ispred automehaničarske radnje Stipo Okić, Doktor za mercedese, mlađi je muškarac držao gumeno crijevo nad rukama starijega, a ovaj je, neprirodno ubrzanim pokretima, kao da je voda jako hladna ili jako vrela, prao ruke i grabio sapun u pasti, iz velike okrugle kutije.

Usporio je, i gledao za njima. Stariji je, vjerojatno, Stipo Okić, doktor za mercedese, a mlađi je šegrt iz sela. Bit će da je doktor Stipo radio u Njemačkoj, pa se vratio u rodni kraj, i otvorio automehaničarsku radnju. Jadnik, ne zna što mu se sprema. Da je bio pametan, ostao bi u Frankfurtu ili Berlinu, kopao bi kanale, ili bi za gazdu Turčina odvezio na otpad mercedese stare jedva dvije-tri godine, narodio bi djece, dao im njemačka imena, Paul, Franz ili Ingrid, pa bi uz njih iz dana u dan zaboravljao jezik i zavičaj, sve dok jednoga dana, već pred penziju, ne prestane biti Stipo Okić od Žepča. Nikada on ne bi bio Nijemac, ali ne bi ni sad stajao pokraj ceste i prao ruke na mlazu iz crvenoga crijeva, na pustoj i ničijoj zemlji, između ružnoga betonskog križa i tuđinske zelene

zastave, krivo uvjeren da je radnja ispred koje stoji njegova, kao i kuća iza radnji i još deset dunuma zemlje, negdje gore u brdu.

Dok je tako usporavao, ne bi li dočekaao da Stipo opere kolomast s ruku, profesor je opet tako usporio da je FAP koji se vukao iza njega počeo mahnito trubiti, jer ga nikako s onom svojom prikolicom nije uspijevaao preteći. Dok je pokušavao zadržati pogled na Stipu, profesor se sve više pomicao prema sredini ceste, i s onih deset ili petnaest kilometara na sat lelujaao je i ševrdao kao kakav pijanac. Vozač FAP-a bio je tako bijesan da mu se sasvim prilijepio uz stražnji blatobran, i skoro da je zastrugao po njemu.

Ubrzao je, i uskoro, skrenuo prema restoranu Stradun.

Ispred goleme građevine, obložene betonskim pločama, koje bi trebale podsjećati na dubrovački kamen, i s gipsanom figurom svetoga Vlaha, nasadenom iznad ulaznih vrata, bilo je široko asfaltno parkiralište, s iscrtanim mjestima za aute i autobuse, te četiri žuta mjesta - za invalide. Bila je to podna grafika, kao usred Zagreba, i očito da je vlasnik bio na nju ponosan. Pred samim je ulazom, s desne strane, bio parkiran srebrni jaguar, pokraj kojega je stajao prometni znak: Rezervirano za 427-D-190. Na jaguaru su, naravno, bile registarske tablice istih brojeva.

Na ulazu ga je dočekaao konobar, odjeven u dubrovačku gradsku nošnju iz nekoga prošlog stoljeća, sa crvenom kapom na glavi. Šutke ga je sproveo do stola uz prozor, naklonio se, i šutke otišao. Zatim je došla konobarica, također u dubrovačkoj nošnji, s pladnjem na kojemu su bile tri boce s rakijom, travarica, loza i višnjevača, te pletena korpica sa suhim smokvama i bademima. Spustila je sve to pred njega, i bez riječi se udaljila. Onda je ponovo došao konobar, sa čašama i bokalom punim vode, a onda opet ona, s jelovnikom.

Tako su ga poslužili, a da ništa nisu rekli. Skoro da nije bilo ni potrebe. Svaki im je pokret bio savršeno izvježban, kao da su ga mjesecima ponavljali, sve dok se, poput baletana i balerine, nisu u taj pokret pretvorili. Nije mogao odvojiti pogleda od njih, oboje su to znali, i bilo im je drago, uživali su u tome,

nudili su i zahvaljivali gostu sitnim naklonima, koji su se, od prilike do prilike, povećavali, i postajali dublji.

Zagrizao je smokvu, i odmah susreo konobaričin pogled. Uz gluhu je pohvalu klimnuo glavom i pogledao visoko u strop, kao da gleda u nebo i zahvaljuje Bogu na njegovim darovima, a njoj kao da je pao kamen sa srca, nakon što je tu smokvu donijela s drugoga kraja svijeta, samo za njega, i život joj zavisi od toga je li smokva ukusna.

Natočio si je travaricu, i liznuo je. Mirisala je na korčulansku borovinu iz godine 1972. Namrgodio se, i odmah ga je sustiglo zbunjeno konobarevo oko. Na to je gucnuo, pa se još gore mrgodio, kao da je optuženik koji sluša presudu u Haagu, i stresao se kao pokisli pas kad uđe u kuću - što oduvijek na Balkanu znači samo jedno, da je rakija dobra i jaka.

Gledao je u jelovnik, a njih dvoje su nastavili igrati oko njega. Ona je daljinskim upravljačem regulirala klima uređaj, a on je provjeravao frižider s vinima, pokazujući profesoru, na način na koji se to činilo u starinskim opernim inscenacijama, da u restoranu Stradun imaju i specijalni frižider za vina, kakvoga nema ni u boljim zagrebačkim lokalima.

Bio je jedini gost u restoranu Stradun, volvo je, uz jaguara, bio jedini parkirani auto na najvećem restoranskom parkiralištu koje je ikada vidio. Barem dvjesto auta i pet autobusa moglo je stati unutar iscrtanih mjesta.

Nije mu ta samoća smetala, ali sve više ju je primjećivao.

Glave zaronjene u kožne korice jelovnika, koje su podsjećale na kožne korice u rukama Miroslava Čangalovića, dok bi za Dan Republike pjevao oratorij revoluciji, profesor Adum je potajice gledao okolo. Htio se, a da to ne primijete njih dvoje, upoznati s prostorom, da ga pregleda i onjuši, i tako se oslobodi nelagode kakvu čovjek osjeća kada se prvi puta zatekne na nekom mjestu. Želio je to bez njih obaviti, bez njihove igre, mimike, geste i mizanscena, ali teško je išlo, jer su neumoljivo lovili svaki njegov pogled i pokret te mu odgovarali sa savršenom uvježbanošću.

Po zidovima restorana bile su izvještene na stotine uokvirenih fotografija različite veličine, ali nijedna veća od dlana, na kojima se vidio Dubrovnik. Neke od tih slika bile su samo uokvirene razglednice, fotografirane iz onog vječito istoga kuta, iz kojega se vidio stari grad s lukom i tvrđavama, ali većina ih je, očito, bila iz privatnoga albuma. Na tim su se, uglavnom crno-bijelim, slikama vidjeli dijelovi grada, zidine i Stradun sa šetačima, s tim da je na nekima pozirala obitelj: otac, majka i mali sin. Pored profesorove glave, tik do prozora, visila je slika snimljena na Gracu. Uz fiat 1300 stoji muškarac s golemim čupavim zulufima i tamnim naočalama, u kratkim hlačama i majici na kojoj je profesor prepoznao lik Josipa Katalinskog. Do njega plavokosa, široko osmijehnuta žena, s dječakom na rukama. Dječakovo lice izobličeno je od plača. Izgleda kao jedno od one djece koje će uskoro umrijeti od teške bolesti. Iza njihovih leđa, dolje u dubini, sunča se Dubrovnik. Pri vrhu slike, kemijskom olovkom sitno piše: jul 75, Mario bi sladoled, a ne ručak.

Iznad šanka visi veliki hrvatski grb, a pokraj njega slika Franje Tuđmana u bijeloj admiralskoj uniformi, kako zagledan prema horizontu, razabire sitne Dubrovnike razasute po zidovima.

Hobotnica pod sačem, salata od hobotnice, hobotnica na tripice, gulaš od hobotnice, jastog na buzaru, škampi na buzaru, lignje na žaru, pohane lignje, lignje na mornarski, dalmatinska pržolica, kozlić iz pećnice, jagnjetina s ražnja... čitao je automatski, kao da je jelovnik ispisan na nekom stranom jeziku, latinskome ili hebrejskom, i tek se kod jagnjetine zaustavio, pribrao, i okupio oko tog neobičnog g, koje na ovome mjestu više nije zvučalo kao prijjetnja, nego kao tragični dokaz da je nemoguće pobjeći. Sve je u Stradunu tako da čovjek zaboravi kako je Stradun u Bosni, negdje kod Žepča, i sve je, do savršenstva, podređeno transformaciji i čaroliji dokazivanja kako između Žepča i Dubrovnika nema baš nikakve razlike, pa su time žepčanski Hrvati istovjetni bilo kojim drugim Hrvatima, iličkim, vlaškovuličanskim, gornjogradskim, splitskim ili stradunskim, te im se to u svakome trenutku mora priznati, jer su

oni spremni uvijek i svugdje, na posve dirljive načine, dokazivati i pokazivati svoju hrvatsku pravicu. I tako, u zemlji Bosni, postojbini autootpada, vulkanizera i betonskih labudova, na tom Balkanu, između zelenih zastava i ćirilice, postoji jedna jedina čista i derivirana vrijednost, sva zasnovana na odricanju od sebe same i od svoga zavičaja, postoje ti tužni destilirani Hrvati.

Ali svejedno, njihovoj je janjetini pridodato jedno izdajničko g. Zbog takvoga detalja, sitnoga, ali važnog u identitetu i podrijetlu, ljudi su nekada završavali u dimnjacima krematorija.

Mahnuo je konobaru.

Ovaj je, poput crnog labuda, kliznuo prema stolu, načinio piruetu oko profesorove sjedalice, i umalo što mu nije uskočio u krilo.

- Biftek, slabije pečeni, molim, s kroketima od sira, i miješanu salatu.
- Nešto za popiti?
- Hvala, imam vodu. I, možda, još malo rakije.
- Samo izvolite!

Imao je hrapav glas, kao da je svu noć lumpovao, i tvrd prijeteći naglasak švercera devizama ispred Gradske kavane u Zagrebu. Jedan ga je takav 1993. iz čista mira ošamario. Profesor Adum je zvao policiju, došla su dvojica iz Petrinjske, ali, naravno, švercera više nije bilo. Tražili su mu osobnu iskaznicu. Karlo, ime oca Ilija Baltazar, mjesto rođenja Sarajevo. A je li, gospodine, u kakvim ste vi odnosima s gospodinom koji vas je, kako velite, pljusnuo? Niste s njim u odnosima? Zanimljivo, to je jako zanimljivo, i on je rodom iz Sarajeva, a niste ni u kakvim odnosima. Odakle znam da je rodom iz Sarajeva? E, pa zato što su svi šverceri devizama Bosanci, gospodine Adum, zar bi se Hrvati dok domovina krvari bavili švercom deviza!

Tako mu je tada, te 1993, rekao policajac ispred Gradske kavane, a profesor je to upamtio, usjeklo mu se u pamet, i ostalo u uhu, da nikada, sve do smrti, ne zaboravi kako je pokunjen otišao kući, pa je šutio, ništa Ivanki nije rekao, slagao je da ga boli glava, i legao je u postelju, ona je spustila rolete da

mu ne smeta svjetlo, i spavao je sve do mraka, a onda se digao, ona ga je upitala je li mu bolje, rekao je da jest, jako mu je dobro, nikada se čovjek ne osjeća tako dobro, kao kad ga više ne boli glava.

Konobar je imao isti hrapavi glas i naglasak onog švercera.

Nije htio misliti o tome. Gledao je u fotografiju, i u sebi ponavljao: Mario bi sladoled, a ne ručak. Mario bi sladoled, a ne ručak. Mario bi sladoled, a ne ručak. S razglasa se čula tiha muzika, Buce i Srđan, pjesma o Zelencima, ispunjena sve samim visokim tonovima, čistim dječaćkim glasovima, i atmosferom s kraja sedamdesetih. Profesor je sklopio oči i uživao. Osjećao je kako ga vjetrovi diraju po licu, kao da oko njega pleše konobarica, i nestat će čim on otvori oči.

Biftek je izvana djelovao prepečeno, s pet crnih, pougljenjenih crta, pet tragova metalnih žica roštilja, ali čim ga je zarezao, iz mesa je šiknula čista crvena krv, i razlila se po tanjuru, pa zašla među krokete, natopila ih i obojila. Jeo je, a ono što jede podsjećalo ga je na rat, rov i herojsku smrt. Kad god bi jeo biftek, kroz glavu su mu prolazile velike bitke Prvog svjetskog rata, uživao je u crvenoj boji rasječenoga i poluspaljenog mesa, kao što djeca katkad uživaju u mučenju životinja. Jednom je Ivanki priznao o čemu misli dok jede biftek, a ona se zgrozila. Toliko se zgrozila da je morao lagati kako se šalio. Kasnije više nije naručivao biftek kada bi bio s njom.

Sada je potpuno sam na svijetu, u restoranu u kojem nema nikoga, između dvoje baletana koji samo plešu, a u plesu nema moralnih dvojbi, uživao u potocima krvi, koji su se razlijevali ravnica Francuske i Belgije.

Kada je otvorio drvenu kutijicu u kojoj mu je konobar donio račun, iz kutijice se čula mišja recitacija Gundulićeve pjesme slobodi. Nije mogao prepoznati glumčev glas, može biti da je bio i Šerbedžijin, jer je snimka bila jako ubrzana.

Na odlasku ga je ispratio skladni damski naklon, jedna za drugim otvarala su se izlazna vrata, konobar mu je hrapavo rekao neka dođe opet, na što ga je

profesor, ne znajući zašto, potapšao po ramenu.

Na parkiralištu i dalje nije bilo nikoga, osim jaguara i volva.

Nastavio je voziti, i prestizati kolone ljudi u crveno-plavim majicama, sa šalovima i zastavama. U početku su išli pokraj ceste, ali uskoro ih je bilo sve više koji su išli sredinom puta, sa razvijenim i razmahanim barjacima, raširenih ruku, sa sirenama i bocama piva, nisu se obazirali na automobile.

Otvorio je prozor i upitao što se to događa.

- Kvalifikacije za Prvu ligu - odgovorio mu je policajac - finale svih finala!

- Važna utakmica? - glupo je upitao.

Policajac ga je pogledao i nasmijao se:

- Kako za koga. Za vas u Zagrebu sigurno nije. A mi, ako danas ne dobijemo, više nikada nećemo imati tu šansu. Razumijete gospodine, ne da je nećemo imati deset, dvadeset, sto godina, nego nikada više. Jednom kad nas za hiljadu godina iskopaju ko piramidu u Visokom, reći će: e vidiš, ovi su u septembru 2006. igrali finale kvalifikacija za Prvu ligu. I onda će se čuti uzdah, kao na punom stadionu.

- Hoće li ovo biti zastoj?

- Ako i hoće, neće potrajati više od dvadeset minuta. Toliko im treba da napune stadion. Nije to Maksimir, to je Ivančica gumno, ali je nama ko Maksimir.

- A bi li mene pustili? - upitao je profesor, jer nije znao kako bi drukčije pokazao policajcu da ne podcjenjuje njihovu utakmicu.

- Tebe? - odmah je prešao na ti. - Pa šta ćeš tamo?

- Da vidim kako ćete proći.

- Pa šta te briga kako ćemo proći - nasmijao se policajac.

- Kako me ne bi bilo briga, sreo sam vas na svom putu.

- E, to si rekao ko kakav hodža. Ali neka, ako stvarno hoćeš na utakmicu, ja ću te uvesti na Ivančica gumno.

Na tribinama sagrađenim i sklepanim od građevinskih skela i dasaka nakrcalo se nekoliko tisuća ljudi, sa crno-crvenim zastavama, barjacima i trubama, bubnjevima, megafonom, raketama, dimnim bombama i jednom živom mečkom, kojoj je kroz nosnice bila provučena velika gvozdена alka. Na tu se alku nastavljao lanac, čiji je kraj držao brkati muškarac romske fizionomije. Djevojka je udarala ritam u def, a mečka je plesala da su se pod njom ljuljale tribine. U času kada bi zastalo navijanje publike, ili kada bi se završila navijačka pjesma, brko bi snažno povukao svoj kraj lanca, pa bi životinja bolno zauralala, kao brodska sirena na velikim utakmicama. Na to bi se začuo smijeh iz publike, kao u američkim humorističkim serijama, i narod bi se domišljao šalama na mečkin račun.

- Andā meni govori da bi i ona stavila pirsing. Ja joj kažem, e nećeš ženo dok si u mojoj kući. Sad sam se, bogme, predomislio. Sutra joj idem probiti nos, pa kad bude Liga prvaka, Liverpool - Barcelona, da je potegnem kad god onaj mali firaun Ronaldinho krene u dribling.

Nakon petnaestak minuta zabave s mečkom, kada je životinji već kapala krv iz njuške, pa ju je Cigo pustio da se svali na tribinu, i šapama pokrije bolno mjesto, iz limene montažne kućice, ustvari garaže, istrčala je domaća ekipa. Nastala je neviđena euforija, pucnjava iz svih oružja, policajac je iz džepa izvadio grozd petardi, zapalio fitilj, i bacio ih na teren.

Profesor se uhvatio za novčanik i za pištolj, da provjeri jesu li u ovoj gužvi ostali na svome mjestu.

Dok su se crveno-crni rastrčavali, i nabijali loptu u mrežu, s druge strane terena, iz manje i derutnije garaže na kojoj je ćirilicom pisalo Manjača, istrčala su jedanaestorica u žuto-plavim dresovima, kakve inače nosi reprezentacija Brazila. Sa svih strana začuli su se zvižduci, pa skandiranje Škutori, Škutori, Škutori...

- Hvala Bogu što su i na drugoj strani Hrvati, inače bi danas bilo svašta! - vikao je policajac da bi ga profesor mogao čuti.

On je malo uvukao vrat u ramena, zujalo mu je u ušima kao da mu je pokraj glave minobacačka baterija ispalila plotun, i razmišljao je o tome kako mu se moglo dogoditi da završi na ovakvom mjestu. Htio je biti simpatičan policajcu, za kojega i dalje ne zna kako se zove, htio je da čovjek ne pomisli da s podcjenjivanjem gleda na njihovu historijsku utakmicu, samo zato što je iz Zagreba. Ustvari, profesor Karlo Adum je, kao i toliko puta u životu, poželio da mu se ne sudi na osnovu registarske pločice na volvu. Neka misle kako on uopće nije Zagrepčanin, nego mu je samo auto tamo registriran.

Glupa opsesija koja u starijim godinama od čovjeka napravi budalu. Eto, o tome se radi, pomislio je profesor. Bio je bijesan na sebe, ali čim ga je policajac pogledao, on se nasmiješio.

- Naši su nešto tamnopusi - vikao je policajcu u uho.

- Brazilci, gospodine moj, platio Zirdum kornere.

Oko cijeloga igrališta, jedan uz drugi, stajali su reklamni panoi na kojima je crvenim slovima na crnoj podlozi bilo ispisano ime glavnoga sponzora, Zirdum komerca, osim što je na jednom panou tamo iza gola, blijedom od kiše i sunca, pisalo Energoinvest Sarajevo.

- Jedanaest Brazilaca! - začudio se profesor.

- Ama nije svih jedanaest - vikao je policajac - za četvoricu su ga zajebali.

Uto je počela utakmica, pa profesor nije stigao upitati tko je to, i kako, prevario Zirdum komerca za Brazilce. Golman je bio crn kao noć, s onom afrofrizuricom, kakve nije bilo još od vremena Boney M i dugonogih crnih gazela u izlozima amsterdamskih barova, koje je, bez Ivanke, obilazio u proljeće 1981, u pauzama simpozija o Ani Frank. U obrambenoj liniji stajala su četvorica mulata: dvojica stopera bili su zastrašujuće visine i širine, robijaši obrijanih glava, dok su bočna dvojica bili sitni i krivonogi, poput komaraca u ljudskome obličju, i trčkarali su bez prestanka duž aut linija, iako utakmica još nije ni počela. U veznome redu skakutala su četvorica crnaca, a u napadu jedan bijelac

i jedan mulat. Dok su se tako raspoređivali na terenu, kao da će snimati propagandni film o nogometnoj taktici, sva jedanaestorica, osim bijelca centarfora, izgledali su kao da su rođeni u istome selu. Na klupi, uz trenera i njegovoga pomoćnika, sjedila su petorica domaćih mladića. Po izrazima lica vidjelo im se da su rođeni u krugu od deset kilometara, i da su krajnje deprimirani time što im stranci otimaju igru i kruh iz ruku.

Strašno ga je zanimalo u čemu se sastoji prevara.

U protivničkoj ekipi, koja je stigla iz Hercegovine, bio je samo jedan crnac. Taj je igrao u vrhu napada, i već je u prvih petnaest minuta utakmice domaćine zavio u crno, kako bi to nekada lijepo znao reći reporter Televizije Beograd, Vladanko Stojaković. Prije nego što su došli sebi, i prije nego što je u petnaestoj minuti stadion umuknuo, da se već mogao čuti i žubor rječice, koja je tekla pokraj igrališta, i ništa više, osim medvjedićinih urlika, jer ju je Cigo ponovo mučio povlačenjem za pirsing, rezultat je već bio 3:0. Prvi gol pao je u prvoj minuti, kada se crnac s devetkom na leđima sjurio prema protivničkom голу, i prošao kroz sredinu igrališta, dok su se za njim, skoro nepomični, osvrтали domaćini, valjda da ne pokvare savršenu murinjevsku formaciju u koju ih je rasporedio trener. Obrijani stoperi niskih čela tupo su gledali kako Devetka potkopava loptu i prebacuje golmana, koji se baca kao na cirkuskoj paradi, i kao da ga ovoga trenutka preko televizijskih ekrana gleda sva rodbina u Belo Horizonte, pa da ne pomisle kako nije učinio sve da spasi ono što se nije moglo spašavati.

- Jebo majku svoju, evo ga ko Mujo Đanin iz Banovića! - uhvatio se za glavu starac koji je stajao iza profesora.

Tri minute kasnije pao je novi gol. Domaći je golman loše ispucao jednu loptu, ona je došla do krila Žutih, klinca koji je izgledao kao da nema ni osamnaest, sitan, blijed i velike glave, on ju je gurnuo daleko pred sebe, i jedva ju sustigao od kornier crte, pa centrirao, vjerojatno kao nikad u životu, Crnac je skočio i s peterca glavom zapucao loptu u same rašlje.

- Jebo majku svoju, evo ga ko Mujo Đanin iz Banovića! - ponovio je starac s nevjericom.

A treći je gol bio isti kao prvi, samo što je ovoga puta Devetka pretrčao i golmana, pa je polako, korak po korak, s onom vrstom prezira kakav je na Balkanu omiljen, a služi tome da se poraženi protivnik još i ponizi, žonglirajući loptom i prebacujući je u zraku s lijeve na desnu nogu, došao pred gol crtu, digao loptu u zrak, i glavom je zabio u mrežu.

- Jebo majku svoju, evo ga ko Mujo Đanin iz Banovića! - bilo je posljednje što se čulo, prije nego će, kao jedini zvukovi na stadionu, ostati žubor rječice i urlik medvjedice.

Igrala se sedamnaesta minuta, zlokobni muk širio se Ivančica gumnom, profesor je oznojenim prstima nervozno trljao pištolj u džepu, a policajac je gledao u prazno, u daljinu koja je iza vrba koje rastu uz rječicu, iza magistrale prema Sarajevu i brda s betonskim križem, gledao je u daljinu koja je rasla u njemu, i nabirala mu čelo, kao vojniku koji se sprema iskočiti iz rova, na odsudni juriš.

Svugdje okolo vladao je mir, jeza se širila nad tisućama muških glava, samo bi Cigo u pravilnim razmacima od po deset sekundi povlačio lanac, medvjedica je urlala sve glasnije i bolnije, niz njušku joj je tekla krv, pa bi se prevrnula na leđa, i počinjala ponovo tuliti trenutak ili dva prije nego što će je opet potegnuti. Naučila je kada će se vratiti bol, imala je štopericu u glavi, kao da je živ čovjek, pa zna.

U dvadesetoj minuti, dok su crveno-crni bezglavo trčali za loptom i napucavali je prema голу gostiju, dok su se oni poigrali i veselo trčkarali okolo, kao da igraju pred vlastitom publikom, Cigo je promijenio ritam.

Sada je mečku povlačio svakih pet sekundi. Urlala je, propinjala se, ali nije se usuđivala udariti ga. On je to znao, i mirno je sjedio na svome mjestu, dok su mu goleme šape nazubljenih kandži sijevale iznad glave. Ciganka je stajala s defom i gledala prema dvojici do pasa golih mladića s crveno-crnim

šalovima oko vrata. Njihova snažna muška tijela, na kojima se prepoznavao svaki mišić, bila su puna ožiljaka. Izgledali su kao blizanci. Čak su im i ožiljci bili jednako raspoređeni.

Mečka je urlala bez prestanka.

- Zašto ju muči? - profesor je upitao policajca.

- Tko? - trgnuo se, kao iza sna.

- Cigo mečku.

- Nije to nikakav Cigo - nasmijao se policajac - ubio bi te kad bi te čuo.

To je Spartak Mijajilović, Hrvat ko što si i ti, samo što je on pukovnik Hrvatske vojske i general HVO-a. Na Vukovaru je izgubio lijevu šaku. A mečka nam je maskota, čuješ je kako navija. Angelina Jolie se zove.

Medvjedica je tulila bez prestanka, na usta joj je izbila pjena, krv je liptala iz njuške, mahala je Spartaku Mijajiloviću oko glave, krenula bi šapom da će ga udariti, zderati mu kandžama lice s lubanje, ali bi u trenutku stala, strah bi je savladao, i bol bi se ponovila, sve jača i oštrija. Spartak je Angelini Jolie čupao pirsing, rastavljao joj kosti glave, zavlacio joj se u njezin životinjski mozak poput velike i snažne, prljave ljudske misli, zahrđalom metalnom alkom trgao je njezino medvjedstvo, moćniji od smrti, Spartak je svakih pet sekundi, tačno i neumoljivo, poput topovske baterije na prilazima Staljingradu, razarao svaki njezin živac.

Ljudi oko njih počeli su se razmicati. Praznili su se redovi oko Spartaka Mijajilovića i žene s defom, bježali su i od njega i od medvjedice, uplašeni da bi se mogla provaliti tribina pod golemom životinjom, ili da bi, nekim čudom, i sami mogli postati Spartakove žrtve.

- Lično ga je Tuđman pohvalio, lično Tuđman - pijuckao je policajac profesoru u uho - i odlikovao bi ga, ali nije stigao, jer se Spartak već bio vratio u Bosnu, da brani naše selo. Da brani ovo Ivančica gumno.

Uto je, u trideset prvoj minuti, pri vrhu kaznenog prostora Devetka izvarao dvojicu stopera, šutirao i pogodio prečku. Uzdah olakšanja širio se

publikom, ali kratko, jer je na odbijenu loptu, točno uz aut crtu, natrčao jedan od žutih, i raspalio je prema голу. Iz tisuću pokušaja takva lopta ne bi pored tolikih nogu stigla do gola, niti bi, iz još tisuću pokušaja uspjela proći golmanu kroz noge i lagano se dokotrljati u mrežu.

Bilo je 4:0, i Ivančica gumnom prolomio se urlik, kao da je svakome čovjeku u publici Spartak Mijajilović čupao alku iz nosa, boce i baklje poletjele su prema igralištu, i utakmica je prekinuta.

Na teren je istrčao debeli proćelavi muškarac u sivom odijelu, s crno-crvenom kravatom, i iz kalašnjikova osuo rafal prema nebu. Dreka nije prestajala, boce su i dalje letjele prema igralištu, ali publika barem nije utrčala u teren.

- Sveti Ilija - policajac mu je vikao na uho - Zirdum komerc. Dok je njega, ne može biti velike frke.

Deset minuta kasnije sudac je svirao kraj poluvremena, igrači su pobjegli u svoje garaže, i publika se počela smirivati.

- Jebo majku svoju, Brazilac im je isti Mujo Đanin iz Banovića.

- Nije Brazilac, nego je Kamerunac - obrecnuo se policajac na starca - a i ti si dodijo i Bogu i ljudima, ko nas je god u zadnjih trideset godina nagrdio, reko si da je ko Mujo Đanin iz Banovića. Jebo te on, da te jebo!

- Nemoj se, bolan, ljutit Stipo, nisam ja kriv što je tako...

- A tko je Mujo Đanin iz Banovića? - upita profesor Stipu policajca.

- Niko, brate, ko bi bio.

- E, nije niko - pobunio se starac - ti si niko, a ne on! Mujo Đanin najveći je centarfor što ga je Bosna vidjela. Veći i od RONALDA, i od onog vašeg Šukera.

Na spomen Šukera počeo je dlanom udarati po profesorovom ramenu, i nije prestajao sve dok nije završio s predavanjem. Adumu nije bilo jasno po čemu je starac znao da je on iz Hrvatske. Nije mu vidio auto.

- Veći je bio Mujo Đanin od svih koji su ikad zaigrali lopte, i od onih koji nisu. Među ljudima nije bilo čovjeka ko što je Mujo Đanin bio. Jebe se meni što

je bio Turčin, a meni su, Stipo ti to znaš, Turci dvojicu sinova priklali, ali većeg od njega nije bilo, i zato dijete, dobro me slušaj, kad god nam neko na Ivančica gumnu muški zabiberi, ko ovaj Brazilac danas...

- ... nije Brazilac, nego je Kamerunac!

- ... jebe se meni kako ćeš ga ti zvati! Kad god nam neko na Ivančica gumnu zabiberi ko ovaj Brazilac, ja kažem - svaka čast, jest velik ko Mujo Đanin iz Banovića. A ti, Stipo, dragoga ti Boga, ne seri i ne provociraj me, jer bih ti đed mogao biti. Misliš ako ti je dalo tu uniformu, da si za mene nešto drugo nego ono što si bio. E, nema toga kod mene, dva sam ja sina za Hrvatsku dao, i neće se meni niko srati u ćeif kad gledam utakmicu. A vi me, gospon Šuker, slušajte, vi ste kulturan čovjek, pa ćete shvatiti i razumjeti. Mujo Đanin igrao je 1952, kad smo nas dvojica bili mladi, u Splitu kup utakmicu protiv Hajduka. Izgubili su Banovići 8:3, a sva tri gola dao je Mujo Đanin. Džaba su ga čuvala njih petorica, on bi prošao ko šilo, i zavalio ga velikome Beari, najvećem golmanu na svijetu. Zvalo ga je kasnije da dođe u Hajduk, ali nije htio. Ne znam ja zašto on nije htio! Valjda zato što je bio budala. Ali šta bi ovaj svijet, reci ti meni, bio bez takvih budala. Preko sedmice radio je u rudniku, subotom je trenirao, a nedjeljom igrao utakmice. Tako je živio Mujo Đanin, tako je i umro. Eksplodirao metan i zatrpao njega i još dvadeset petoricu. Pa neka je stoput Turčin bio, ja ću ga uvijek spomenut, neka znaš, bezobrazniče jedan bezobrazni!

Policajac se zacrvenio, i nije se više okretao prema starcu, nego je pokušavao zapričati profesora, da se ni on više ne okreće. Taj starac je od onih staraca koje sakrivaju od stranaca, pomislio je profesor.

- Stradali su mu sinovi? - upitao je policajca.

- Pustite to, nije vrijeme za takve priče. U drugom poluvremenu se još triput začulo: Jebo majku svoju, evo ga ko Mujo Đanin iz Banovića. A u osamdesetoj minuti Spartak Mijajilović se demonstrativno digao sa svoga mjesta, pa ženu i mečku potjerao pred sobom. Dok su silazili s tribine, čitavi su

im se redovi morali micati s puta i izlaziti ispred njih, pa se vraćati, ali nitko se, koliko je profesor mogao vidjeti, nije usudio Spartaku nešto prigovoriti.

Kada je sudac odsvirao kraj utakmice, crveno-crni su pokunjeni otišli u svoju garažu, a publika se mirno razišla. Jebali majku svoju, njih bi trebalo u Manjaču strpat, stjenke da ih požderu!, primijetio je netko, više za sebe, na kraju toga tragičnog poraza, s kojim se, kako tvrdi policajac Stipo, završavala povijest ponosnoga seoskog kluba, koji je jednom dobio priliku da se bori u kvalifikacijama za Prvu ligu Bosne i Hercegovine.

Umjesto da odmah nastavi put, profesor Karlo Adum je nakon poraza, kao nakon sprovoda, morao protiv uroka s policajcem Stipom na piće. U caffè baru Vatrene 98, ispunjenom fotografijama nogometaša koji su Hrvatskoj 1998. donijeli broncu, naručili su po Rubinov vinjak, za pokoj duše poraženima. Tu mu je policajac ispričao kako su zagrebački menadžeri, ime im se zatrla dabogda, prevarili Zirdum komerc. Ovako je to bilo:

Sveti im je Ilija prije dvije godine došao na noge, u službene prostorije agencije, tačno preko puta stadiona u Maksimiru, i kazao kako bi bio rad da za svoj nogometni klub kupi petoricu Brazilaca. Baš petoricu? Baš petoricu! Ne moraju biti od stada iz kojeg biraju Hajduk i Dinamo, rekao je tad Sveti Ilija, ali neka budu kao za Cibaliju i Hrvatski dragovoljac, mladi, solidni, da se ne drogiraju, da nisu, ne daj Bože, zaraženi sidom, i da se, ako Bog da, nakon par godina mogu fino preprodati.

Menadžeri, dva mladića, ko dva jablana, sa svršenim fakultetima, a rođeni Zagrepčani, Ilija bi im odmah na udaju dao svaku od četiri svoje kćeri, upitali su ga koliko bi on imao novaca za petoricu Brazilaca. A on, jadan, ko iz topa: milijun i dvjesto!

Milijun i dvjesto čega? Pa tolike novce nemaju ni Željezničar, Sarajevo ili Široki, kad tako na neviđeno kupuju. Milijun i dvjesto tisuća eura, odgovorio je zagrebačkim menadžerima Sveti Ilija, ponosan i na svoje poslovanje u Srednjoj Bosni, i na firmice u Frankfurtu i Münchenu, pa je zato i rekao više nego što je

mislio reći.

Nije lako naći petoricu Brazilaca za milijuni dvjesto, odgovorio mu je stariji menadžer. Lako je naći bofl robu, dodao je mlađi, ali mi s boflom ne radimo, vama je to jasno?

Jasno, kako ne bi bilo jasno, odgovorio mu je Sveti Ilija. S boflom se radi po Novom Pazaru, Foči i Modriči, a mi težimo Europi. Moj je plan da stvorim klub koji će za tri-četiri godine proći u Kup Uefa.

Šta li su, mila majko, pomislila ta dvojica, kad im je poštenu Ilija Zirdum spomenuo da bi htio Kup Uefa. Uglavnom, natezali su se tako što se može kupiti za milijun i dvjesto tisuća eura, sve dok stariji nije rekao da bi oni puno lakše za dva milijuna eura kupili petnaesticu odličnih Brazilaca, nego za milijun i dvjesto petoricu. Takva je poslovna klima, danas se i fudbaleri najbolje prodaju na veliko.

Povjerovao im je nesretni Ilija, iako nije imao dva milijuna eura, nego je odlučio dići kredit u Njemačkoj, pogurati poslove u Frankfurtu i Münchenu, riskirati, ponešto i na crno prebaciti preko granice, okrenuti se švercu, za petnaesticu Brazilaca na zapad liferovati deset puta više Albanaca i Afganistanaca, baviti se poslovima kojim se nikada ranije nije bavio...

Bez velikoga rizika nema velike dobiti.

Sveti Ilija potpisao je petnaest ugovora prije nego što je uživo i vidio petnaesticu svojih igrača. Gledao ih je na videokazetama, koje su mu u apartmanu u zagrebačkom Sheratonu, uz viski i kavijar, menadžeri puštali do duboko u noć. I stvarno je svaki od njih bio novi Ronaldinho, ili barem Kaka.

U ugovorima je, uz cijenu, pisalo samo to da svaki kvar na robi ide na štetu kupca. To je u nogometnom biznisu normalno, rekli su mu.

Nakon dva tjedna je pred Ivančica gumno stigao autobus sa četrnaesticom Brazilaca. Petnaestoga nije bilo. Nisu ga pustili preko granice, jer je imao krivotvorenu putnu ispravu, koju je izdavala međunarodna uprava na Kosovu. Šta će Brazilcu šiptarski pasoš?, i dalje Sveti Ilija ništa nije shvaćao.

Nakon nekoliko treninga profesor Milijaš, nastavnik tjelesnoga u mjesnoj osnovnoj školi i nogometni entuzijast, po vlastitom priznanju - najodaniji učenik Josea Mourinha, rekao je Iliji Zirdumu da mu nijedan kupljeni igrač ništa ne valja.

Nemoj mi to raditi, nemoj ako Boga znaš!

I tako je profesor Milijaš pristao trenirati Brazilce koji nisu imali pojma o nogometu, a Sveti Ilija mu je, uz nekakvu plaćicu, svakoga mjeseca plaćao avionsku kartu i po dvije dnevnice, da diljem Europe gleda Mourinha na djelu. S vremenom poneki je od njih i naučio igrati, istina lošije od većine domaćih igrača, a svaki je barem trčao kao navijen, i time nadomještao činjenicu da se rodio kao endem, tužan endem, Brazilac koji je antitalent za nogomet.

Profesor Milijaš, koji je još ranije zbog Mourinha naučio pomalo i portugalski, ubrzo je primijetio da četvorica njegovih Brazilaca ne govore i ne razumiju taj jezik, nego se ispotiha i između sebe sporazumijevaju na nekom drugom, nama bližem i nešto poznatijem jeziku, a inače šute kao zaliveni. Kad ih je pritisnuo, i kad je golim okom i bez naročitih policijskih znanja otkrio da su im pasoši krivotvoreni, profesor Srbo Milijaš je, uz nimalo nježne metode Spartaka Mijajilovića, koji mu je pomagao u ispitivanju, ustanovio kako su Jose Amadeo de Jesus - Makao, Ronson Evidentio de la Prima - Pele, Ianus Simao Resus de Black - Rivelinho, te Eduardo Edson Sabrosa de Segundo - Fafa, ustvari Muharem Isajić, Mustafa Selimovski, Đorđe Asanović i Tarzan Horvat.

A da stvar bude žalosnija, Isajić, Selimovski, Asanović i Horvat bili su najbolji igrači u timu, jedini koji su, zapravo, imali nešto brazilsko u sebi. Na majicama im je i dalje, zlatnim slovima iznad broja na dresu, pisalo Makao, Pele, Rivelinho i Fafa, iako je sitna bila nada da će ih Sveti Ilija u neki bogatiji klub prodati kao Brazilce.

Nakon drugog vinjaka profesor je ostavio policajca Stipu da u Vatrenima 98 utapa tugu zbog poraza, i nastavio je put prema Sarajevu. U šest popodne, drugoga dana vožnje, u mislima daleko od života koji je živio, stigao je pred

Zenicu. Mutna žuto-zelena rijeka lomila se kao u koljenu, a na tom se mjestu dizao grad s nizovima nebodera i stambenih zgrada, sve arhitektura s kraja šezdesetih i sedamdesetih, te tvorničkim dimnjacima i visokim pećima, koje su bile niže od onih koje je profesor vidio u Magdemburgu, ali svejedno su ostavljale dojam čelično hladnoga socijalizma, bratstva, ravnopravnosti i radničke solidarnosti, budno nadziranih od tajne policije.

Svidjela mu se takva Zenica, jer ga je, onako iz daljine, podsjećala na mladost, na pedesete i šezdesete godine, Sisak, Smederevo i susrete mladih samoupravljača, predavanja o sedam neprijateljskih ofanziva, koja je držao po tvornicama u Hrvatskoj i u Srbiji, na omladinske radne akcije i izgradnju autoputa kroz Srbiju. Ništa na tom gradu, gledanom ovako iz daljine, nije izgledalo kao da je sagrađeno ili promijenjeno u zadnjih dvadesetak godina, otkada je život Karla Aduma krenuo silaznom putanjom.

A onda je na stupu ispod nadvožnjaka ugledao grafit ispisan arapskim pismenima, u dvije boje, uredno i precizno, s pažnjom nekoga tko se ne boji da bi ga policija mogla uhvatiti za vrat zbog šaranja po zidovima. Nije mu bilo drago što to vidi, ali znao je da se to mora kad-tad dogoditi. Muškarci u bijelim kaftanima i s dugim bradama, nakalemljenim na slavenske fizionomije, njihove nevidljive žene, pod crnim burkama i s transparentima u rukama, prijeteći natpisi po zidovima i na televizijskim ekranima, na zastavama koje su istaknute na minaretima džamija. Svaki je natpis ispisan arapskim slovima, sabljama, viticama i letećim zarezima, prijetnja onome koji nije pod zaštitom tih sablji. I najljepši stih Rumijeve, Gazali, Ibn Sina i arapski prijevod Goethea izgledaju potpuno isto, kao prijetnja onih koji s istoka, po prašnjavim putevima Libanona i Sirije, Turske, Bosporskih vrata i Grčke nadiru prema srcu Europe, kao bombaši samoubojice i otmičari aviona, sljedbenici Osame bin Ladena, ljepookoga i načitanoga saudijskog princa, kojemu je, kao i svetome Franji, dodijao raspusni i bonvivanski život, pa se odlučio žrtvovati na putu dobra. U svojoj je žrtvi on bio dosljedan, nije se pokolebao, nije skrenuo s puta i izigrao

svoje sljedbenike. Nije ga odvratila od žrtve svakodnevna ljudska slabost, kukavičluk, nepouzdanost, dvoličnost i nesigurnost, ništa od onoga što preziremo kod drugih ljudi, a skrivamo kod sebe. Jedino što Osama nije znao, ako je na nama da i o tome sudimo, bilo je da odredi što je to dobro, i za čije dobro valja žrtvovati život.

Bombaši samoubojice, paserdani, mudžahidi i bivši marksistički gerilci, koji snimaju otete novinare za svoje lokalne televizije, a onda im sabljom odsijecaju glavu. Novinar pozdravlja ženu i dvoje dječice, curica od tri i dečko od godinu dana, i posljednji puta moli svoga predsjednika da se smiluje i pristane na razmjenu zarobljenika, a u sljedećem kadru njegova glava leti kroz kadar, kotrlja se po zemljanom podu i staje očiju zagledanih u nebo, gore gdje više nema francuskog, njemačkog, talijanskog, britanskog Boga, ali i dalje stoluje Gospodar Blagi i Pravedni i Samilosni, Allah od čijeg se imena ljudima na Zapadu ledi krv u žilama, i već su stekli uvjetni refleks da Njegovo ime na usnama znači isto što i sablja koja zamahuje prema glavi otetoga novinara.

Ali profesor Karlo Adum ponio je pištolj.

S tim se pištoljem brani od Osame bin Ladena i misli o njemu, brani se od bombaša samoubojica i od otmičara, brani se od natpisa na stupu nadvožnjaka, koji je ispisan na mjestu po kojemu pišaju psi, i sasvim sigurno nije na tako nedostojnom mjestu da bi slavio Boga, nego je tu da bi ga vidjeli, i da bi ga se plašili, oni koji nisu muslimani.

Zato je profesor Karlo Adum ponio pištolj.

A dodat će još i to, objasniti će sebi - ako već nema drugih koji bi ga mogli i htjeli čuti - da je još davno, prije pedeset dvije godine, kada je s mamom Cicom pobjegao iz Bosne, i nešto kasnije, kada je shvatio da se u tu zemlju nikad neće vraćati, nego će ju zatajiti i u vlastitome imenu, prešućenom mjestu rođenja, naglasku koji izbija kao šuga, i nikako se ne može sakriti, da je još tada u svojoj glavi i srcu, makar nedefinirano i neizrečeno, mislio i osjećao ono što danas misli i osjeća cijeli svijet.

Iz daljine gledani, minareti mogu biti lijepi, džamije u Istanbulu mogu biti kao i crkve u Rimu - mjesta na koja će dolaziti turisti, i diviti im se iz turističkih razloga, kao što se dive i muzejima holokausta i sprženim ostacima koncentracijskih logora. Uvijek neki Japanac s bljeskajućim fotografskim aparatom pokazuje stvarnu mjeru takve fascinacije. Između Vatikana i Aja Sofije, uvjerio se profesor svojim očima, nikakve razlike nema.

Ali iz blizine gledano, minareti su nešto drugo. To su mjesta oko kojih nema mjesta za inovjerce, i to će im, makar uz prijazni istočnjački osmijeh, makar i na slavenskome licu, biti svakodnevno pokazivano, a na kraju, ako ne shvate poruku, glasno i izrečeno. Dobro to profesor zna, i neka ga nitko ne uvjerava u suprotno.

Zna profesor zašto nosi pištolj.

Zvjerao je okolo, tražeći nove grafite, ali nije ih bilo. Po zidovima su, tko zna od kada, bili nalijepljeni plakati političkih stranaka, koji su blijedili i gulili se, poput spaljene ljudske kože, i ničega osim njih. Oko puta ležale su razasute kuće bez fasada, ispred kojih su bili parkirani prastari auti, volvovi vršnjaci, uglavnom golfovi i jugo 45, a na razvučenim konopcima, poduprtim dugim drvenim pritkama, sušilo se rublje. Polako se spuštao sumrak, i profesora je popuštao bijes što ga je netko htio zaplašiti porukom ispisanom arapskim pismom.

Ljudi su sjedili uz rijeku, ispred njih se dimio roštilj, za kojim je stajao jedan u potkošulji, glave pokrivena maramicom, na kojoj su na sva četiri kraja bili svezani čvorići, i mahao je novinama da razgori žar. Ostali su, kao hipnotizirani, gledali u rijeku, koja je tekla kao u Heraklita, i na njoj su odmarali oči. Nije im smetalo što rijeka nije čista i modra, kao ni to što je desetak metara iza njihovih leđa tekao promet, i što ih je zasipao garež od nesagorjelih blaga arabijskoga poluotoka, nego su, poput ljudi čas prije propasti svijeta, uživali u svome malom rajju.

To ga je malo pokolebalo. Profesor nije bio fanatik, i to je vazda s

ponosom isticao. Ako je učeniku na kraju godine trebala ocjena više, da bi mogao proći s odličnim, od Aduma ju je uvijek mogao dobiti. To su svi znali. Profesor Karlo Adum nije fanatik. Neka se to ima na umu kada se o njemu govori. Tako je i sad, gledajući sirotinju koja se dovezla u stojadinu i jugu, kako roštilja, i uživa gledajući rijeku kako teče, pomislio da su i oni, vjerojatno, muslimani, i ne bi bilo u redu da su ga maloprije čuli.

Ljudi su nesretni, pomislio je profesor Adum, ali su i zbog svoje nesreće u stanju činiti svakojaka zla. Zato je na put ponio pištolj.

Opet je presporo vozio. Uz rotirajuća svjetla i sirenu prestizala ga je, a onda i potisnula sasvim uz bankinu, kolona vojnih vozila, kamiona, oklopnjaka i džipova. Desnim je kotačem vozio po šljunku pokraj kolovoza, i poskakivao po rupama i izbočinama, sve dok nije zastrugao po bankini. Zaškripao je lim i zacvilio plastični branik, prvi puta u trideset jednu godinu profesor Adum oštetio je lak na volvu.

Pritisnuo je na sirenu, histerično je trubio kamionima da se sklone iz njegove trake, psovao je, ali nisu ga čuli, niti ih je zanimalo. Opet je zaškripao lim, profesora je štreknulo srce, strugao je duž bankine, jer mu se na pedalj od uha okretao golemi kotač borbenoga oklopnog vozila, amfibije, tenka, što li je to uopće bilo.

Srećom, bilo je to posljednje vozilo u koloni. Na njemu se vijorila američka zastavica, kao što su kamioni i džipovi imali američke registarske tablice. Profesor je zapamtio brojeve na dvije US Army 265 i US Army 272. Mislio ih je prijaviti u prvoj policijskoj stanici, a onda je shvatio da od toga ne bi bilo nikakve koristi. Starac iz Zagreba dolazi u redarstvenu postaju, negdje u bosanskoj provinciji, u nekoj pripizdini između Zenice i Sarajeva, gdje prijavljuje Američku vojsku zbog prometnog prekršaja. Bio bi to dobar početak filma o čudacima. Profesor Adum nikako nije htio da ga se smatra čudakom

Zapalio je cigaretu, prvu u zadnja dva dana.

Na proširenju uz cestu, usred gomile smeća koju je netko tu istovario,

stajao je, pušio, i gledao oderani bok svoga starog volva. U četiri široke brazde, ispod kojih je ružno, poput celulita na stražnjici bivših ljepotica, zijevenuo sivi lim, pružila se rana koju su profesoru nanijeli Amerikanci. I za koju je sam kriv, jer se polakomio i pošao na ovo putovanje.

Povlačio je dimove, i zamišljao kako bi sada bio sretan da može vratiti vrijeme. Poderao bi telegram, zaboravio bi na tu, unaprijed sumnjivu, konfabulaciju s Tadijom Melkiorom i advokatom, doktorom Jozom Sunarićem, ne bi se polakomio za nekim posve neizvjesnim nasljedstvima, novcima koje mu je ostavio neki sarajevski stogodišnjak, nego bi živio svoj život, vozio auto koji ga trideset godina vjerno služi, i nikad ga nije ostavio na cjedilu.

Dirnulo ga je kad je, nekako automatski, o volvu počeo razmišljati kao o živome stvoru, o ranjenoj životinji, koja leži usred smeća, među raspuklim tetrapacima s pokvarenim mlijekom, najlonskim vrećicama s logotipima austrijskih trgovačkih lanaca, gomilama pljesnivog kruha, zelenog poput zvona na crkvi Svetoga Vlaha, kanticama od mašinskoga ulja, potrošenim tonerima, vrpcama za pisaće mašine - koje više nikome ne trebaju i brdom različitog otpada, neutvrdivog podrijetla. Profesoru su krenule suze, lako, kao što mu ranije nikad ne bi potekle, pa se, začuđen suzama, glasno rasplakao kako nije otkad je bio dijete, tako glasno, kao da nekoga upozorava na svoj plač.

Vozio je dalje, pokraj Kaknja i Čatića, zastrašujuće cementare koja je izgledala kao Muzej suvremene umjetnosti, kako ga zamišljaju dokoni zagrebački kustosi dok skupljaju novce po Ministarstvu kulture kako bi iz bijeloga svijeta doveli izložbu živih fluorescentnih zečeva, najnoviji hit likovnih umjetnosti, Guernicu našega doba. Ali manje je profesor mislio o zečevima, a više o Amerikancima.

Može on shvatiti Osamu bin Ladenu, čak se može s njime poistovjetiti, premda nije fanatik a nije ni neki junak, ali ne može shvatiti Busha, ni onu njegovu crnkinju s fizionomijom ružne bijele sluškinje u filmovima s početka četrdesetih, onu Bushevu Sućutnicu Rižu, niti može shvatiti njihove vozače,

koji se tisućama kilometara daleko od svojih domova zabavljaju tako što ljude u autima odguraju s ceste. Negdje im se žuri. A gdje bi se Amerikancima u Bosni moglo žuriti?

Dok je bilo komunizma, i dok se Jugoslavija smatrala komunističkom zemljom, u svakom je glavnom gradu njezinih republika postojao po jedan Američki centar. Bio je to, obično, prostor u središtu grada, s ogromnim staklenim izlozima, iza kojih su Amerikanci vješali fotografije svoje zemlje, svojih gradova, sela, šuma i pustinja, sve same slike slobode, demokracije i blagostanja, šarene do bola, kao da će ih gledati daltonisti, slike s puno nasmijanih lica svih rasa, slike ljudi odjevenih u svakojake nošnje, zakićenih kaubojskim šeširima i indijanskim perima. Demokracija i kapitalizam u izlozima Američkoga centra izgledali su kao Disneyland.

Dok bi profesor Adum s gospođom Ivankom šetao preko Zrinjevca, na putu od jednoga do drugog antikvarijata, svaki put bi pogledao američke fotografije u izlogu. Katkad bi i ušli unutra, listali časopise i knjige, a mladi bi ih službenici, u modrim odijelima baptističkih misionara, nagovarali da uzmu nešto od toga i ponesu kući. Ivanka bi, katkad, uzela pokoju knjižicu ili prospekt, čisto iz pristojnosti, da ne uvrijedi ljude, ali bi to bacali u prvi koš za smeće. Nikada ništa od tih knjiga i prospekata nije unijela u kuću, iako se ne bi moglo reći da nije bila hrčak koji u kuću štošta dovlači, uključujući i stvari koje će se za dva tjedna pretvoriti u smeće. Otisnute na skupom papiru, masnom kao svinjski but, šarene sličice iz Američkog centra bile su smeće čim bi ih čovjek uzeo u ruku.

Ali ti izlozi nad kojim se vijorila zastava, vazda oprani, visoki i široki, prostrani kao pola košarkaškoga igrališta, bili su izlozi slobode. Ne zbog onoga što je u njima bilo izloženo, jer je i to bilo naivno i smiješno, šareno kao licitarsko srce, nego su to bili izlozi slobode jer je u njima bio pokazan svijet koji se već u svojim namjerama razlikovao od našega. Milicioneri su čuvali izloge Američkoga centra, da nekome slučajno ne padne na pamet da baci

kamen. I zaista, nitko to nikada nije učinio.

A kada je komunizam srušen, američki centri pretvoreni su u ambasade. U Zagrebu, na Zrinjercu, veliki izlozi okovani su rešetkama i metalnim pločama, postavljeni su betonski stupovi, policajci su legitimirali i slučajne prolaznike, a u zgradu se moglo ući tek nakon temeljite provjere. Kada je stigla demokracija, ili sloboda koju su Amerikanci reklamirali svojim šarenim fotografijama, izloge su pretvorili u bunkere, čitaonice u kancelarije za sigurnosnu provjeru, a nasmiješene mladiće u baptističkim odijelima zamijenili su plaćeni ubojice i lovci na arapske glave. Uskoro su sagradili i novu ambasadu, u Buzinu, na samome ulazu u Zagreb, koja svojim položajem i zloslutnom izdvojenošću, uočljiva sa sve četiri strane svijeta, podsjeća na Kremlj. Iza njezinih staklenih zidova stoluje zli Miki Maus.

Protiv njega, ovaj mali pištolj je nemoćan.

Kada se konačno smirio, ugasio je cigaretu, sjeo u auto i nastavio dalje. Pred skretanje za Visoko uska magistrala pretvorila se u autoput. Odavno je već pala noć, zasljepljivala su ga duga svjetla auta s kojima se mimoilazio, bio je umoran, i bilo mu je dosta svega. Nije se na vrijeme raspitao o cijenama hotela u Sarajevu, ni gdje bi mu najbolje bilo prenoćiti. Imao je zapisan telefonski broj odvjetnika Sunarića, i to je bilo jedino što je o Sarajevu znao.

Znao je još i jednu adresu: Balibegovica čikma 3, vizavi Behdžetove pekare. Ovaj dodatak, vizavi Behdžetove pekare, ništa ne znači, ali bez njega se Karlo ne bi mogao sjetiti ni Balibegovica čikme 3. U vrijeme kad ga je mama Cica ispitivala gdje stanuje, da ga znaju odvesti ako se izgubi, više nije bilo Behdžetove pekare, nije je bilo od prije rata, izgorjela je prije nego što se Karlo rodio, ali susjed Bahrija, koji ga je učio ustaškim pjesmama i raznim drugim znanjima, naučio ga je i to da kaže kako stanuje u Balibegovica čikmi 3, vizavi Behdžetove pekare, jer ako tako kaže, govorio je Bahrija, tada će oni koji ga nađu znati da je stari Bistričanin, a ne kakav došljak, i pobrinut će se za njega. Mami Cici bilo je drago što ga je Bahrija naučio imenu ulice, ali nije joj baš bilo

drago što ga je naučio i Behdžetovoj pekari. Ne treba njemu to, govorila je Bahriji, neće on na Bistriku ostati cijeloga života, a ni u Sarajevu, akobogda, nego će lijepo put Zagreba, na škole, i nikad se neće vratiti. Za nas Hrvate je Zagreb, tamo ćemo se mi spasiti. A Bahrija, koji je bio ustaša, gledao je mamu Cicu s tugom, kao lijepu ženu koja mu nikada neće pripadati, i kao Hrvaticu koja može određivati koliko tko jest, a koliko nije Hrvat. Rekao joj je da to nije u redu. A ona je njemu s visine odvratila kako muslimani danas mogu biti cvijeće, jer je, hvala Poglavniku, doba takvo da u hrvatskim perivojima svakojaki cvjetovi rastu, ali sutra, ako ne daj Bože dođu drukčija vremena, ne samo da muslimani više neće biti Hrvati, nego će sakrivati da su to ikada bili.

Uzalud Bahriji ustaški činovi i to što je išao u Zagreb da predaje prijavak Poglavniku, ništa on nije mogao mami Cici. Dok god je bilo Mona Grazije, njemačkih oficira i talijanske gospode, ona je mogla govoriti što joj je volja. A kada jednom nestane Mona Grazije, nestat će i Bahrije. Od njega će na Bistriku, u Sarajevu i na ovome svijetu ostati samo: Balibegovica čikma 3, vizavi Behdžetove pekare. Eto, i dan danas, šezdeset godina kasnije, Karlo se ne može drukčije sjetiti svoje prve adrese, bez toga nepotrebnog dodatka.

Autoput je naglo završavao, kako je naglo i započeo. Opet nasred puta, skoro nenajavljeno, malo pred ulazak u Sarajevo, četiri trake pretvarale su se u dvije, još razrovanije i uništenije, koje se, vjerojatno, nisu krpile još od prije rata. Grad je započinjao obrisima ruševina, magazinima s građevinskim materijalom, zakrpljenim sirotinjskim kućama i bezbrojnim kineskim dućanima. S obje strane ceste bile su parkirane kolone auta, ljudi su izvicali na sve strane, pred zelenom benzinskom pumpom sudarili su se džip s diplomatskim tablicama i žuti poljski fičo, iz kojega je izašao stariji muškarac razbijene glave. Na džipu se nije vidjela ni ogrebotina, a autić je bio potpuno uništen. Čovjek je istrčao na cestu i zaustavio promet.

- Vi ćete mi biti svjedoci! - vikao je.

Profesorov auto bio je treći u koloni. Ispred njega je bijesno trubio crni

audi, i pokušavao zaobići čovjeka kojemu se krv slijevala niz lice, po snježno bijeloj košulji. Bio je u crnom odijelu, s kravatom, očito se vraćao s neke svečanosti.

- E, nećeš mi pobjeći - bacio se na audija - ostat ćeš koliko i ja.

Audi je naglo, i uz škripu guma, skrenuo u stranu, i odbacio čovjeka sa sebe. Pao je na trbuh, u blato pokraj ceste. Dok se dizao, audi je već otišao svojim putem, a za njim i peugeot 206, splitskih registracija, kojim je upravljala dugokosa crnka, i sve vrijeme telefonirala.

Profesor Adum ostao je na svome mjestu. Iza njega su trubili, ali on se nije pomicao. Ne zato što je želio ostati i svjedočiti o nesreći, koju uostalom nije ni vidio, nego zato što nije mogao odvojiti pogled od čovjeka iz žutoga poljskog fiće, iz peglice, kako se u nekim krajevima taj autić zvao. Mogao je biti njegovih godina, ili malo mlađi, a nakon što se digao iz blata, i zateturio, više nije izgledao kao netko tko se vraća sa svečanosti. U trenutku čovjek je propao, izmijenio se i pretvorio u ludu i beskućnika.

- Vi ćete mi svjedočiti! - doteturio je i počeo lupati po poklopcu motora. Profesor je mirno i bez osvrtnja uzeo pištolj iz pretinca, gurnuo ga u džep, i izašao van.

- Gospodine, vi ste mi svjedok, vidjeli ste da mi je oduzela prednost dok je izlazila s pumpe - čovjek se malo smirio.

- Ali ja zbilja nisam mogao ništa vidjeti.

- Zar tako?

- Vjerujte, nisam.

Čovjek se okrenuo bez riječi i krenuo prema džipu. Profesor je išao za njim, htio mu je objasniti da doista nije vidio, ne laže, zbog čega bi lagao, zovnuo je gospodine, molim vas, gospodine!, ali čovjek se nije osvrnuo.

U džipu je, za upravljačem koji se nalazio s desne strane, sjedila crvenokosa i pjegava, izrazito sitna žena u ranim tridesetim. Do nje je bio muškarac indijske fizionomije, crnokos i maslinaste puti, a na zadnjem sjedalu

troje djece, dva dječaka i mala curica, koji su, već na prvi pogled, izgledali kao s reklame za neko društvo dansko-indijskoga prijateljstva.

Žena je držala volan s obje ruke i gledala pred sebe, kao da vozi. Muškarac se pravio kao da ne primjećuje blatnoga i krvavog starca, koji histerično povlači kvaku na vratima džipa i kucka svojim velikim dlakavim kažiprstom po staklu. Pravio se da ne vidi ni drugoga, njegovih godina, koji mu je prišao s leđa, stao iza njega i pomicao usnama, kao da nešto govori.

Izgledali su kao da čekaju policiju, koja će ih spasiti iz ove situacije.

A djeca ko djeca, znatiželjno su zurili u ljude pokraj džipa, i očito su se čudili tati i mami što se prave da ih ne vide. Istina, morao ih je malo i uplašiti curak krvi koji se spuštao niz lice onoga koji kuca na prozor, premda se njih dvoje prave kao da uopće ne kuca.

- Smirite se, gospodine, doći će policija, sve će biti dobro - govorio je profesor Adum, ali čovjek ga više nije htio čuti, nego je i dalje kucao, i povremeno povlačio kvaku, da se nije kojim čudom otključala.

Okolo su se već okupljali ljudi, veselo su komentirali i predlagali starcu da uzme kamen i razbije prozor na džipu. Kolona je s unutrašnje strane, preko bare i blata, obilazila volvo, koji je ostao stajati nasred ceste, došao je i radnik s benzinske pumpe, u zelenom kombinezonu i žutoj majici. On je nagovarao starca da sačeka policiju, da prestane kucati i razvaljivati bravu, praviti budalu od sebe. Djelovao je grubo, kao da ne razgovara sa starijim čovjekom.

Djevojčica koja je prala stakla onima što čekaju na benzin donijela je gazu, zavoje i alkohol. Namočila je papirnu maramicu i pošla rukom, da starcu obriše lice, ali u tom se trenutku čulo glasno

- Ahhhh!

kao u kazališnoj predstavi, loše odglumljeno, pa se netko kratko nasmijao, a starac se srušio na asfalt. Profesor Adum odskočio je u stranu, kao da se radi o zaraznoj bolesti, i ubrzo se našao za leđima onih koji su čučali i klečali oko starca.

Kratko ošišani četrdesetogodišnjak, kojega su svi zvali doktor, masirao mu je srce, najprije blago, kao u američkim bolničkim serijama, a onda je počeo šakama udarati po starčevim prsima, i skoro skakati po njemu, lomiti mu grudni koš, ali bilo je uzalud...

- Ode nam profesor Pandžo - prvi je rekao radnik s pumpe.
- Samo se srušio.
- Infarkt.
- Ili je unutrašnje krvarenje.
- E, nesretan profesor, nema ni šest mjeseci da je pokopao kćer.
- To ga je i slomilo.
- Treba mu zovnuti sina. Imaš li ti Fejzulahov broj?
- Kojeg Fejzulaha?
- Kako kojeg, pa profesorovog sina.
- Bogami, ja ti s njim ne govorim još od rata.

Uto je profesor Adum shvatio kako svi ti ljudi poznaju starca. Prije nego što je pao mrtav, nitko nije pokazivao da ga zna. Stajali su okolo, gledali kako pokušava otvoriti džip, odgovarali ga, ali nije se moglo primijetiti da ga znaju.

- Čega je bio profesor, što je predavao? - upitao je radnika s pumpe.
- Otkud znam, nešto na arhitekturi - odgovorio je radnik, gledajući negdje u stranu. Profesoru Adumu kao da je pao kamen sa srca.

Još jednom je pogledao pjegavu ženicu, koja je i dalje čvrsto držala volan, kao da trenira na simulatoru vožnje, njezinoga Indijca, koji je zurio naprijed, kao da prati vožnju, i djecu, koja su mirno i sabrano sjedila na svojim mjestima, kao da upravo mrtvoga starca odnose u nebo.

Sjeo je u volvo i primijetio da mu je otkinut lijevi retrovizor. Valjda ga je netko pokušao zaobići, zakačio ga je, otkinuo i nije se ni zaustavio. Ali profesor se nije uzrujavao. U tom trenutku, ali samo u tom trenutku, odlomljeni retrovizor nije mu se u životu činio važnim.

Spustio se u grad nadvožnjakom, koji je okružio staro katoličko groblje, s

kapelicom u sredini. Gdje god vidiš Božji hram, šibom ga je po prstima šibala časna sestra Pankracija, a ti se prekrsti. Šibala ga je da bolje upamti, a njemu su prsti plesali kao džez pijanistu, ali nije ih smio povući k sebi, jer bi ga onda tukla velikom kuhačom za namakanje rublja, i vikala - obrati se grješniče nijedan! Bilo je to ujesen 1944, kada je mama Cica išla u promičbu, po jaja, slaninu i sir u Slavoniju, a zapravo je, da tata ne zna, bila u Opatiji, s pukovnikom Weber-Stipčevićem, na romantičnome putovanju. Ostavila ga je časnoj Pankraciji na brigu i odgoj, a ona je mami Cici obećala da će ga odviknuti od noćnog mokrenja u postelju. Tri su mu godine, vrijeme je da prestane s tim.

A onda se mama vratila iz promičbe, preplanula i razdragana, s torbacima punim slanine, luka, jaja, sira i svinjske masti, i s velikom čokoladom za Karla. Tata Ilija tužno je gledao u čokoladu, pa u mamu Cicu, ali ona nije sklonila pogled. Čekala je da ju upita odakle čokolada u Slavoniji, ali on nije ništa pitao, nego je tih dana još glasnije kleo brata - razbrata Tadiju, i grebao s ona četiri prsta po zidu, sve dok mu nisu otpali nokti i zgulile se jagodine, sve dok golim kostima nije počeo rovati po malteru.

Gledao je to groblje uz koje se spuštao, i pomislio je da bi mu život bio drukčiji da je poslušao časnu Pankraciju, pa se krstio pored svake crkve, svakoga Božjeg hrama, i grobljanske kapelice. Ako ništa, ne bi se sad vozio kroz noć bez retrovizora.

Široka avenija vodi prema centru grada, s tramvajskim tračnicama po sredini, i starim rashrندانim tramvajima, koji su dizali nepodnošljivu buku dok su vozili svoje posljednje vožnje toga dana. Već je prošlo jedanaest, i više nije bilo velikog prometa. Polako je vozio i gledao okolo, hoće li prepoznati išta od grada u kojemu je nekada živio. Ali okolo su bile sve nove zgrade, neboderi i stakleni tornjevi, ništa što mu je moglo biti poznato. Tek je na Marijin Dvoru prepoznao crkvu, onu u koju je s mamom Cicom išao na zornicu, da mama sretne generala Drinjanina, ali više nije bilo kandelabra, ni stabala po kojima su

visjeli ljudi. Posjekli su ih zajedno s mrtvacima. I poslije rata je prolazio pokraj te crkve, ali nije je prepoznavao, niti se tada sjećao zornice, ni modrih mrtvaca, po kojima se nahvatala prva jutarnja rosa.

Tražio je hotel.

Vozio je kejom uz Miljacku, nailazio bi pokoji prolaznik, mladárija je stajala na pločniku ispred noćnoga kluba, iz kojega se čula glasna muzika. Edo Maajka vrištao je o plaćenom ubojici, rodom iz Srebrenice, a Dado Topić je pjevao refren - Za koji život treba da se rodim, za koji sudnji dan treba da živim. Znači to je i ovdje moderno.

Kada bi se roditelji iz nebodera bunili što im djeca idu slušati Edu Maajku, profesor Adum bi ih u liftu uvjeravao kako od toga ne može biti velike štete. Iako je mladić bio iz Bosne, odakle je izbjegao kao dijete, profesor je osjećao bliskost prema njemu. Hvalio ga je i u zbornici, one posljednje godine dok je još držao nastavu. Svi bi se iznenadili što on odjednom brani takvu muziku.

Bio je kupio kazetu, i slušao ju je u autu, sve dok se nije raspala. Novu više nije kupovao. Ali pjevača je i dalje branio od zabrinutih roditelja. I od Poštara, koji je svojim kćerima zabranio da idu na takve koncerte, a onda su, s Dubravkinim dečkom, predsjednikom općinske udruge ratnih invalida, završile u Samoboru, na koncertu Miroslava Ilića.

Joj Rado, joj Radmila, šta si sa mnom učinila, aj oči, oči, oči, hoće srce da iskoči! - gorko se žalio Poštar, ali pomoći više nije bilo. Bila je to pedagoška pouka, koju je profesor koristio gdje god bi stigao. Potajno je bjesnio na Poštarevog zeta Antu Beribaka, invalida i ratnoga heroja, ali to nikome nije smio reći.

Došao je do kraja grada, putokaz je pokazivao da se dalje ide prema Palama, pa je skrenuo lijevo, okružio zgradu koja se pojavljivala na svim CNN-ovim ratnim reportažama, i počeo se vraćati prema gradu. Povremeno bi negdje ugledao putokaz za neki hotel, no ili nije mogao skrenuti, ili ne bi bilo mjesta za

parkiranje, ili bi mu se hotel učinio preskup, ili sumnjiv.

Prošla je ponoć kada se zaustavio ispred motela Mauretanijski. Nije izgledao skupo, a privuklo ga je i ime. Bila je to stara i siva stambena zgrada, vjerojatno sagrađena u vrijeme Kraljevine Jugoslavije, iza stare željezničke stanice. Onaj tko je od toga naumio načiniti motel, očito nije računao na bolje goste. Ali to profesora nije brinulo.

Parkirao se tik uz ulaz, provjerio je li mu pištolj u džepu, izvadio je kufer iz gepeka i krenuo unutra. Vrata su bila zaključana. Dugo je zvonio, i nije odustao samo zato što nije znao kamo bi dalje u ova doba krenuo, i konačno su se, nakon desetak minuta zvonjave, čule psovke, one najprljavije, koje se smišljaju na licu mjesta, i pojavio se golemi neobrijani tip, s kojega je lijevao znoj, kao da je upravo izišao iz ljevaonice. Usput je navlačio hlače, i dok je to činio, penis mu je iskočio kroz rasporak na gaćama. Brzim ga je pokretom vratio natrag, ali profesor je kroz staklo na vratima mogao vidjeti svu napetost njegove erekcije. A i erektirani je morao znati da je on to vidio.

- Izvolite, molim!
- Imate li slobodnih soba?
- Zavisi kakvih.
- Jednokrevetnih.
- Našla bi se jedna takva, možda.
- Pa, hoćete li provjeriti?

I dalje se s recepcionera cijedio znoj, vonjao je na češnjak, pitralon i na još neku kemijsku tvar, koju profesor nije mogao prepoznati. Otišao je do pulta, otvorio i odmah zatvorio neku teku, i rekao da je slobodna soba broj 123, prvi kat, stubište lijevo.

- U sobi je telefon, za vanjsku liniju pritisnete devetku, ali nemojte u ova doba telefonirati, ako baš ne morate, jer onda meni u sobi zvrli centrala, uši mi probi. A i koga biste u ova doba zvali.

Profesor je krenuo prema stubištu, recepcioner je doviknuo:

- A pasoš, niste pasoš ostavili.

Trebalo mu je vremena da izvadi pasoš iz džepa, a da mu pritom ne ispadne pištolj. Recepcioner je čekao, i smješкао se, što je profesora činilo dodatno nervoznim.

- Evo ga!

- E, mašala, rodio se. Ako vam šta zatreba, da znate da sam ja Atila.

Soba je bila prostrana i prazna. S ormarom donesenim iz neke stare socijalističke kancelarije i gvozdenim vojničkim krevetom, na kojem je bio malo prevelik jogi madrac, koji je na sredini bio savijen poput luka. Iznad kreveta visjela je uokvirena crno-bijela fotografija, sva oblijepljena muhoserinama, koja je prikazivala brod Mauretaniju, usidren u Southamptonskoj luci. Zaključao je vrata, postavio stolicu uz njih, da se sruši i probudi ga, ako netko pokuša ući, zatim je gurnuo pištolj pod jastuk, i istoga časa je zaspao.

Opet je sanjao onaj san kao pred polazak iz Zagreba.

Išao je ulicom pustoga grada, u kojemu nikada nije bio, pokraj zgrada na kojima su svi prozori bili slijepi prozori. Znao je da sanja, sjećao se kako je prošli put u istome snu udario šakom u zid, i kako ga je ruka jako zaboljela. Zato je gurnuo ruke u džepove. U desnome džepu bio je pištolj. Uskoro je, kao i prošli put, naišla pogrebna kočija, koja se zaustavila pred njim. Unutra je bio isti mrtvački kovčeg, s križem na kojemu su se vidjele bore oko očiju i usta. Profesor se sjećao da je on u tom kovčegu, ali ga je ipak otvorio. Istoga trenutka više nije bio onaj koji stoji uz kočiju, nego samo mrtvac u kovčegu. Iznenadio se i uplašio. Pokušao se pomaknuti, ali nije mogao. Bio je zbilja mrtav, poluotvorenih usta i izbuljenih očiju. Pokraj kočije stajao je oznojeni Atila, u mornarskoj majici i gaćama kroz čiji je rasporak izbio kvrgavi kurac, obrastao modrim žilama, s krupnom ljubičastom glavom, na čijoj su se rupici pojavile dvije bistre kapi, dok se Atila približavao sanduku.

Htio je iskočiti van, ali nije mogao, htio je vikati, ali iz njega nije izlazio glas. Poluotvorenih usta i razrogačenih očiju, profesor Karlo Adum vidio je

svoju smrt.

S krikom je pao iz postelje i udario glavom u rub ormara. Jako ga je zaboljelo, bol mu se od sljepoočnice raširio cijelom glavom, spustio se niz kralježnicu, pa u noge, koje u trenutku nije mogao pomaknuti. Mokraća mu je potekla niz gole noge.

Kupaonica je bila na kraju hodnika. Išao je niz prljavi daščani pod, koji mu je škripao pod nogama, obmotan ručnikom. Iz pokrajnjih soba izvirivale su glave.

- Kakva je to lupa u ova doba? - gledao ga je muškarac obrijane glave, jakoga stranog naglaska. Iza leđa su mu bile tri žene, dvije mlade djevojke, i jedna starija, koja je mogla imati i šezdeset. Ta je bila gola do pasa. Profesoru se učinilo da još spava, ili je prejako udario glavom, pa sad svašta vidi.

Vrata od kupaonice nikako se nisu mogla zaključati. Pokušao je gurnuti na njih nekakav ormarić, ali kad ga je pomaknuo, ispod njega su se rastrčali žohari, stjenice, mokrice, i raznorazni insekti koje nikada nije vidio. Stajao je bos i prestravljen na mokrom betonu.

Tuš je bio neispravan, nije bilo miješalice za vodu, tako da je iz nekih rupica izbijao mlaz hladan kao led, a iz drugih vreo. Poskakivao je u kadi prekrivenoj žutim kamencem, naborana koža ostarjelog buldoga, za tri broja veća, pratila je njegove pokrete i padala natrag, kao strano tijelo, kao da nije njegova. Bio je ružan i bijel, s rijetkim crnim dlačicama, prekriven madežima kojih je iz godine u godinu bilo sve više, noge su mu bile pune ispucalih kapilara. Nakon što u starosti kapilar jednom pukne, više nikada ne zaraste. Dok ga je voda furila i ledila, gledao je profesor svoje tijelo, koje mu je na ovome prljavom mjestu, između zidova s kojih se gulio kreč i padao po podu, prvi puta izgledalo staro i tuđe, poput tijela komatoznog bolesnika, kojega na gerijatriji mlade sestre peru komadima vate i razgovaraju o novoj epizodi Običnih ljudi.

Od djetinjstva do starosti čovjek nosi svoje tijelo. Gleda svoje prste, ruke, bore i pjege na njima, i uvijek su mu iste. Samo se na tuđim tijelima primijeti

vrijeme.

Strepio je da će netko ući u kupaonicu, pa je nastojao biti što glasniji. Lupao je i prskao, ali nije bilo dovoljno. Na kraju je i zapjevao:

- Zbog jedne divne crne žene, zbog njene divne crne kose, zbog jednog pogleda tužnog u noći, zbog obećanja da će mi doći, tužan i sam, čekam je ja...

Vikao je iz petnih žila, dok mu je koža postajala sve crvenija, i smanjivalo mu se spolovilo među nogama, skriveno među rijetkim prosijedim dlakama, mrtva i izgubljena nada.

Na brzinu se obrisao i onako bos istrčao iz kupaonice na hodnik, koji je već bio prepun ljudi. Dvojica Hercegovaca u jeftinim poslovnim odijelima i sintetičkim košuljama prestali su razgovarati kada su ga vidjeli polugologa. Crnoputa plavuša, jakih crnih naušnica, mazala je usne svijetloružičastim karminom, i bezobrazno ga gledala. Iza leđa joj je iz sobe izvirivao mladić u pidžami, koji je nalikovao na generala Norca:

- Ajde, Kajuša, jebem ti znanje, ja čekam, a ti gledaš ljude dok seru!

Pravila se da ga ne čuje, i dalje je mazala usne i zurila u profesora, oči su joj bile zakrvavljene, kao da su se nagledale mraka i dima, profesor je spustio pogled i prošao, kao logoraš pokraj Maje Buždon.

Nazvao je broj 514-489.

- Zavod svete Klare, prijavnica - javio se ženski glas.

- Trebao bih doktora Sunarića, Jozu.

- Koga?

- Odvjetnika Sunarića.

- Koja soba, koji sprat, čovječe Božji?

Zbunio se i spustio je slušalicu. Neko vrijeme sjedio je na postelji, i nije znao što bi sa sobom. Po podu su, između šarenih ponjava, žurili sitni smeđi žohari, poput vojnika kad pretrčavaju vatrenu liniju, a njemu je opet došlo da plače.

Obukao se, uzeo pištolj i otišao do recepcije. Atila je sjedio iza pulta,

čitao novine, pušio je i pio kavu. Umjesto u pepeljaru, otresao je pepeo u praznu kutiju od marlboro. Novine su se zvale Dnevni avaz i imale su zaglavlje koje je profesora podsjećalo da je tu stranac. Ništa nas, kao zaglavlja dnevnih novina, ne podsjeća gdje nam je jazbina i domovina. Barem po tome profesor je bio siguran odakle je. Zagledao se u naslovnu stranicu u Atilinim rukama. Velikim masnim slovima pisalo je: Sin zaklao majku pa oprao ruke.

Atila je ulovio pogled, sklopio je novine i rekao:

- Ništa se vi ne sekirajte. Je l' da, u Hrvatskoj toga nema? - pa se kratko nasmijao.

Profesor mu je odgovorio kako takvih stvari ima na sve strane, u Hrvatskoj je još gore, za Jutarnji i za Globus više i nije vijest ako je sin samo zaklao majku, mora tu biti još nešto, pa da priča dođe na naslovnicu.

- Recimo, da ju je mrtvu silovao - provocirao ga je Atila.

Profesor se zacrvenio, osjećao je da to ne može sakriti, lice mu gori kao partijska zastava, i samo bi htio da recepcioner to ne primijeti, a ako primijeti, barem da prešuti.

- Joj vas - iščuđavao se Atila - crvenite se ko curica.

- Prehladen sam. Imam temperaturu - slagao je profesor bez razmišljanja.

- Uf, uf, to nije dobro. U vašim godinama čovjek začas navuče upalu pluća. Dvaput kihneš, i više te nema. Ne bi vam to trebalo. Ništa gore, nego kveknut u tuđini, iako ni kod kuće nije neki teferič. Ali znate šta vam je najbolje protiv prehlade? Provjereno pomaže. Dobra višesatna jebačina, po mogućnosti s nekom kuravom. Naravno, ako vam se još diže. U vašim godinama kurac se istopi ko sladoled. I nema vam druge, nego tražiti antibiotike, pencilin. Hoćete da vam nabavim pencilin?

Atila se smijuljio, i pratio kako se profesoru mijenja raspoloženje, i kako uzaludno pokušava da mu se svidi. Smije se onome što bi ga trebalo vrijeđati, tapše ga po leđima, pokušava nešto reći, dopuniti Atilinu šalu, ali on ga ne sluša, nego nastavlja, a u očima mu blista ono čisto zlo, zbog kojega se takvi

ljudi jutrom bude čili i veseli i samo čekaju kad će im neka budaletina naletjeti. Adum je zaboravio da takvi postoje, oslabio mu je instinkt obrane, umijeće bijega i sakrivanja, moć nevidljivosti, nego je blenuo u Atilu i učinilo mu se da je ovo već doživio. Ili tačnije, da je već imao, i to puno puta, istu prazninu pod jezikom i u glavi, i isti osjećaj da je glup, jadan i kljast, i da će mu biti u lice izrečeno sve ono što ne bi želio čuti.

- Hajte, hajte, slobodno, zakasnit ćete u obilazak grada! - Atila je najednom postao prijazan.

Volvo je stajao na svome mjestu, ali nekako čudno nakrivljen. Prišao je i pogledao što se dogodilo. Zadnja desna guma bila je ispuhana. Možda se oštetila dok se vozio uz bankinu, po šljunku i kamenju. Ožiljci na limu izgledali su gore nego sinoć. Ovako prašnjav i blatan, volvo je izgledao kao eksponat s auto-otpada.

- Čudo da ste s tom krtijom i uspjeli doći do Sarajeva. Pravo čudo - smijao se s vrata recepcioner.

Izišao je na ulicu i krenuo tražiti taksi. Jutro je bilo studenije nego u Zagrebu, profesor je zakopčao sako, i dok je hodao, pretezala je strana na kojoj je bio pištolj. Trebao je kupiti onaj opasač s koricama, kakav nose policajci i ozbiljni gangsteri.

Niz ulicu su trčala djeca sa školskim torbama u rukama. Vikali su, imitirali američke crnce i preskakali lanac, između stupica, koji su pločnik dijelili od kolovoza. Mogli su imati deset ili jedanaest godina. Nosili su široke, tri broja veće hlače, spuštene do pola bokova. Takve je već vidio u Zagrebu. U njihovim je godinama i on još uvijek bio u Sarajevu, ali toga se više nije sjećao.

Osim da se škola zvala imenom nekoga predratnog komunističkog atentatora, valjda Alije Alijagića, i da je u kutu učionice stajala velika kraljica peći, koju su ložili na ugljen, i koja je stalno dimila. Ali to nije bilo dovoljno, nego bi dvojica iz zadnje klupe, Stevo Kuprešanin i Murat Zornić, čakijom narezali komadiće gumice, pa bi ih bacili na užarenu peć.

E, otkad se njih dvojice nije sjetio.

Pamtio je glavobolju i smrad gume koja se topila i lošega ugljena iz Kreke, kakvim se ložilo i kod kuće, u Balibegovica čikma tri, vizavi Behdžetove pekare. Sjetio se i kako su, kad bi došlo ljeto, Stevo i Murat nabrali koprive iza škole, jedan kraj bi zamotali u novine, a drugim bi žarili djevojčice po golim nogama. I njega, skupa s djevojčicama. Noge su mu bile prekrivene plikovima, otekle i crvene, kao dvije nedokuhane svinjske kobasice. Tata Ilija slušao ga je kako se žali, tužno bi gledao u Karlove noge, a kad bi morao nešto reći, samo bi šapnuo - dat će Bog!

Mama Cica ništa nije govorila. Još uvijek je trajala obnova i izgradnja, graničari su na granicama branili zemlju od Rusa, Staljin je bio živ, noću su narodne neprijatelje sprovodili u Udbu, a onda kamionima i stočnim vlakovima prema jugu, u sigurne zatvore. Mama Cica je nosila zastavu na prvomajskoj paradi, govorila je na otvaranju stadiona, pratila mladiće koji su išli u Pariz, na susret napredne omladine Europe. Ravnodušno je gledala njegove ozarene noge i potiho bi bjesnila jer je tako nesnalžljiv, isti četveroprsti Ilija, pa ga u školi maltretiraju. Slutila je, mudra mama Cica, da će to loše završiti. A onda je umro tata Ilija, samo se jednoga jutra nije probudio. Bilo je to deset dana prije kraja školske godine. Nakon sprovoda u školu je došao s crnim dugmetom, zašivenim na školskoj kuti, da se zna da je u žalosti. Išao je prema školi, i gledao Murata s lijeve i Stevu s desne strane, kako s koprivama sačekuju djevojčice. Dječake su kao i uvijek propuštali. Pomislio je tada kako je veći i odrasliji od njih dvojice, jer je ostao bez oca. Oni su znali, i cijela je škola znala, da je umro Ilija Baltazar Adum, učiteljica i direktor bili su mu na sprovodu, i Muratov otac bio je na sprovodu.

Mislio je da ga neće ozariti, pa kad su ga ošinuli koprivama po golim cjevanicama, Karlo je po prvi puta odgurnuo Murata, odgurnuo ga je jako, toliko jako da je odletio na leđa, i udario glavom o stepenicu.

Sedam je dana Murat Zornić bio u komi. Osmoga je umro. Pokopan je

pod zvijezdom petokrakom, na Koševskome groblju, pola grada došlo je na tu sahranu. Te noći doletjelo je kamenje u prozore Balibegovica čikme 3. Bilo je to u petak. U ponedjeljak je drugarica Josipa Adum, rođeno Stambolija, sa svojim maloljetnim sinom Karlom napustila Sarajevo. Slali su za njom u Zagreb i nekakve potjernice, jer je Muratov otac Salem, predratni komunist i prvoborac, tražio da se sudi, i na maloljetnički zatvor u Stocu, ili u Turopolju - kad im je već tako stalo da budu Hrvati, osudi dječak koji mu je ubio sina.

Profesor Adum nije se toga sjetio ni kad je polazio na ovaj put.

Pratio je djecu, i za njima je, tražeći taksi stajalište, došao pred školu. Tamo je jednoga oca, koji je u školu doveo kćer prvašicu, upitao gdje bi moglo biti stajalište.

Čudno ga je pogledao, a onda shvatio da čovjek nije odavde.

- Ama, samo podignite ruku, stat će vam svaki koji naiđe. Ovdje vam je to ko u New Yorku.

Zaustavio se prilično nov mercedes, s kožnim sjedištima i uključenom klimom. Vozač je bio mlad, jedva da je mogao imati dvadeset godina, a kada je profesor upitao za Zavod svete Klare, nije znao što bi to uopće bilo. Izvadio je mobitel, i nazvao informacije.

- Dom staraca, to vam je dom staraca - objasnio mu je.

Nije se usudio reći taksistu da Zavod svete Klare nikako ne može biti dom staraca, nego ga je pustio neka vozi do adrese koju su mu dali na informacijama. Pomalo ga je brinulo da doktor Sunarić možda nije pogriješio vlastiti broj kada je slao telegram. Palo mu je na pamet da zamoli taksista da ponovo nazove informacije, i da traži broj odvjetnika Jozе Sunarića, ali nije to učinio.

Zavod svete Klare nalazio se u nekom polurazrušenom predgrađu, na južnoj strani Sarajeva. Među potleušicama i višekatnicama u kojima bi se živjelo na jednome ili dva kata, dok bi ostali zjapili prazni, izgorjele i nesređene betonske ploče, između kojih se vidjelo nebo, nalazila se posve nova staklena

zgrada, u svim bojama spektra, na čijem je mramornom pročelju stajao natpis:

Caritas Vrhbosanske nadbiskupije, i ispod toga: Zavod svete Klare, dom za stare, nemoćne i slijepe,

ušao je unutra, za portirnicom je sjedila časna sestra, upitala ga je koga traži, na što se on spetljao, pa rekao da ne traži nikoga nego je tu sasvim slučajno, pa bi, možda, nešto htio provjeriti. Upitao je da li je u ovome domu, možda, živio Tadija Melkior Adum.

- Živio je, i ugasio se kao svijeća. Blago u Gospodinu - tiho mu je, i sa smiješkom rekla, baš kao da govori o dječaku koji je drvenim bojicama najljepše nacrtao Boga, i dobio pohvalu pred cijelim vrtićem.

- Ja sam mu nećak.

- O, pa baš mi je drago, ustala je časna sa svoje stolice, a kako će tek doktoru Sunariću biti drago, sad ste sva trojica na okupu. Hoćete da vas povedem doktoru?

Dizalom su se popeli na prvi kat, i išli dugim svijetlim hodnikom, niz koji je bio prostrt svijetloplavi tepih. S obje strane bili su stakleni providni zidovi, i staklena vrata, kroz koja se ulazilo u sobe, po dvadesetak sa svake strane, u kojima su na po četiri kreveta ležali starci. Nekima je bila priključena infuzija, drugima je iza leđa stajao ekran elektrokardiografa, ali najviše je bilo onih koji su naprosto ležali, sa staklenim guskama pričvršćenim pod postelju, katkad sasvim goli, sive kože i praznih pogleda.

- Doktor Sunarić je u zadnjoj sobi, znate kao Baš-Čelik u onoj priči - pokušavala ga je oraspoložiti. - Sam je otkako je vaš stric otišao.

Jozo Sunarić ležao je na postelji, podignutog uzglavlja, s daskom ispred sebe, na kojoj su bili tintarnica i papiri, i jedna debela knjiga.

- Morat ćemo sačekati da završi, doktor ne voli kad ga se prekida u pola posla - rekla je časna sestra, i pružila profesoru stolicu.

Sjeo je i iz profila gledao starca velikoga kukastog nosa, sijedoga brka i koščate jagodice, kako umače pero u tintarnicu, i piše. Činilo se da ih ne

primjećuje. Nakon nekog vremena je zastao, protresao po zraku papirom na kojem je pisao, zaklopio tintarnicu, očistio pero, papire spremio u fasciklu, i okrenuo glavu udesno, tamo gdje su iza staklenoga zida sjedili profesor Adum i časna sestra. Domahnuo mu je, kao da se već poznaju.

Soba je vonjala po acetonu.

- Ne bojte se, ne lakiram ja nokte, nego to vonja moja smrt. Ali neka vas to ne uznemirava, amice! Smijem vas tako zvati? Znate, to me podsjeća na bečke i zagrebačke dane, na 1928, ispred knjižare Kugli, dok je još bio živ onaj nesretni Radić, stajali smo i gledali mlade dame, i život koji s njima prolazi, moj sarajevski ahbab Miloš Besarović. Imali smo osamnaest, sve je bilo pred nama, a on mi je onda rekao: vidiš, moj Jozo, mi sad tu stojimo, sunce je, jul mjesec, i sjećat ćemo se ovoga do smrti, kako smo u Zagrebu jedan drugome govorili amice. Život je kratak, a Sarajevo pogano, i nećemo nas dvojica jedan drugome često tako govoriti, jer bi nam u šeheru kazali da smo pederi. E, tako je to, moj amice, tako je to, moj Karlo, ono što je u Zagrebu normalno i uobičajeno, to ti je u Sarajevu gadan pederluk. Zato ću ti reći da te ne bih ni zvao da dolaziš u Sarajevo, nećeš mi zamjeriti što sam prešao na per tu, ipak si ti za mene dijete, ali tako je poželio tvoj pokojni stric, moj dragi cimer Tadija, prije nego što mu je duša na nos izletjela. Htio je da se nad njegovom oporukom nađete vas trojica rođaka, jer se nikada ranije niste sreli. Druga dvojica su još prekjučer došla, jedan je doletio iz Frankfurta, drugi je dojurio iz Beograda. Žurilo im se da vide koliko im je ostavio starac kojega skoro nisu u životu vidjeli, i sigurno su, amice, mislili da je već odavno mrtav. Tko bi, dragi moj amice, s devedeset i kojom preživio opsadu Sarajeva? Ne, ne boj se, neću te s tim gnjaviti. Ionako nemamo puno vremena. Aceton sve jače vonja! To meni anđeo Gabrijel kadi, da požurim s vama trojicom, i pođem tamo gdje su svi mladi. Vjeruješ li, reci mi, kako ima nečega poslije ovog? Ne, bolje je da mi ništa ne govoriš. Ne bih se htio i u tebe razočarati. Znaš, drag si mi jer si došao zadnji. Nije ti guzica zinula na stričeve pare. Pričao je kako je u nekoj svađi

tvom starom odsjekao palac, i ovaj mu to nikada nije mogao oprostiti. Vidiš što ti je čovjek, život mu se svede na jedan palac. De, Boga ti, sjedi tu do mene, daj mi ruku da se rukujemo. Jozo Sunarić, doktor prava sa Zagrebačkog sveučilišta, imenjaka i prezimenjaka znaš li koga?

- Znam - reče profesor - jednoga koji je nestao bez traga, a prije toga bio je ustaški doglavnik.

- Nije on nestao - smijao se Sunarić - nego se sakrio, pa ga nisu mogli naći oni koji su ga tražili. Oni drugi uvijek su znali gdje je.

- Pa gdje je bio?

- Čemu to pitanje? - Sunarić je zvučao razočarano.

- Ja sam profesor povijesti, lijepo bi bilo da znam što je bilo sa Sunarićem.

- E, na tu me nećeš uhvatiti, nikakvoga on nema značaja za povijest. Bolje da ga se nikada nitko više ne sjeti. A sad hajde, fino što si me obišao, ali ja moram raditi, moram vam pripremiti testament, i posvršavati neke svoje poslove, sumnjam da ću dočekati ovu nedjelju, odmarao sam se što sam se odmarao, ako ostaneš još koji dan, mogao bi mi i na sprovod doći. Šalim se! Bolje ti je da ideš svojim putem, u Zagreb ili gdje te vrag nosi. Otvaranje testamenta zakazujem za 17 i 30, ili za pola šest. I nemoj kasniti, amice, to je u ovakvim prilikama naročito nepristojno. Sad možeš ići.

Časna sestra ispratila ga je do kapije, i pružila mu ruku. To mu je bilo neobično. Prvi puta u životu rukovao se sa časnom sestrom. Zbog nečega mu se učinilo da je to nepristojno. Kao da je, čestitajući rođendan, poljubio u usta prijateljevu ženu.

Kupio je kartu i sjeo u autobus koji je vozio prema centru grada.

Ljudi su ulazili, na svakoj sljedećoj stanici autobus se sve više punio, profesor je sjedio na svome mjestu, zbijen uz prozor, dok su se ljudi oko njega gurali, jedni druge udarali laktovima među rebra, i borili se tako za životni prostor, kao da dolazi Sudnji dan, i svaki je uzdah vredniji od svega zlata i

srebra. Pokušavao je da ih ne primjećuje, da izbije iz glave misao kako bi sad bio jedan od njih, samo da Murata Zornića nije tako jako odgurnuo, ili da je Murat makar na trenutak u njemu vidio ravnoga sebi, pa da je očekivao udarac.

Cijeli je život proživio bez misli o njemu, a sada mu se, pred kraj, eto, Murat vratio.

Vratio se do Mauretanije. Volvu je ispuhala i prednja lijeva guma, nagnuo se kao Titanic malo pred potonuće. Atile nije bilo za recepcijom, pa se profesor ustrčao uz stepenice, da ga ne sretne. Soba je bila otključana, iako je bio siguran da ju je zaključao kada je odlazio. Preturao je po kuferu i provjeravao, ali svaka je stvar bila na svome mjestu. U lažnome dnu bila je kutija s mecima.

Legao je, prevrtao se po postelji, nešto ga je gušilo, pa je otvorio prozor, plašio se da ne zaspe i da mu se ne vrati san od sinoć. Ispod prozora neki je dječak igrao tenis. Napucavao je lopticu u zid, i onda ju vraćao ako bi pala unutar njegovoga polja, koje je precizno iscrtao kredom. Tako bi je i po desetak puta udario reketom, a zid je uzvraćao. Dječak je prenosio meč. Igrali su Ljubičić i Federer, zid je bio Federer, i bio je apsolutni favorit. Ljubičić je bio nešto prehladen, a i rame ga je zatezalo te se očekivalo da bi mogao predati meč bez borbe. U početku dječak je izvještavao smirenim glasom, tiho, da ga ne čuju oni koji ne znaju kakva se tu drama odigrava, i koji bi mu se, možda, smijali, ali nakon što je Ljubičić dobio prvi set, naraslo je i reporterovo uzbuđenje, zaboravio je na sve oko sebe, vikao je i sav u transu bodrio Ivana Ljubičića da izdrži do kraja.

Kod 4:1 u drugome setu bio je izvan sebe:

- Veliki Roger Federer je na koljenima, a Ivan udara za svoju raju, za grad, za Ferhadiju, za Bosnu, za sve nas, i kroči prema historijskoj pobjedi, na terenima Indian Wellsa. Nakon ovoga dana više ništa neće biti isto. Ali neeeee, Ivane, zar baš sad takva pacerska greška, zar ne možeš još samo malo. Dragi gledatelji, njega boli rame, nadljudske su to muke, nitko to ne bi izdržao, ali naš

Ivan i dalje se bori, i izdržava, protiv najvećega na svijetu, strašnoga Federera, iz zemlje čokolade i najtačnijih satova. Kakva tragedija, dragi gledatelj, još jedan izgubljen poen, nije moguće, a bio je na korak od pobjede, na servis od trijumfa. Pomolite se, vi koji vjerujete, pomolite se jednome Bogu, na tri bosanska načina, da ovome hrabrom mladiću vrati snagu i sabranost. Ali neeeee...

Dječak je očigledno počeo puštati zidu da osvaja poene, bacao se po betonu i teturao ispred bijele crte, vičući da ga je mogla čuti cijela ulica, u zgradi preko puta ljudi su izlazili na prozore, neki su stajali i gledali, kao što je i profesor gledao. Bili su kao hipnotizirani onim što se događalo pred njihovim očima. Ivan Ljubičić je na kraju izgubio od Rogera Federera, dječak se sav očajan rukovao s nevidljivim suparnikom, i otišao, skrivajući dlanovima lice, kao da plače. Ili je stvarno plakao. Profesora je i dalje gušilo, soba je bila puna prašine, činilo mu se da diše na škrge. Obukao se i sišao dolje:

- O, gospon Hadum, kako vaše zdravlje, jeste li uzeli lijek? - Atila je imitirao zagrebački govor, i naglasio nepostojeće H, da mu pokaže kako zna što njegovo prezime znači.

- Gdje je tu restoran? - upitao ga je.

- Vizavi, preko puta, odma iza ćoška, pa lijevo - cirkusirao je Atila. - Nemojte se, boni, ljutiti, krenite niz ulicu, pa ćete naići na restoran - vikao je za profesorom.

Restoran se zvao Kuhinjica, i imao je samo tri stola. Naručio je krvavi biftek, dvorila su ga dvojica mladih kuhara, bio je jedini gost. Niti su oni puno ispitivali, niti se profesoru pričalo, žvakao je i gledao kako se krv razlijeva po tanjuru, i kako komadići karfiola počinju sličiti prosutim mozgovima malih vojnika, s verdunskoga fronta.

Bilo mu je bolje nakon što se najeo. Tada mu je palo na pamet kako bi mu bilo najbolje da ne čeka pola šest, niti Sunarićevu predsmrtu zabavu, nego da odmah sjedne u volvo, i krene prema Zagrebu. Da mu nisu gume otišle,

možda bi tako i učinio.

Zaputio se pješice prema centru grada, preko Marijin Dvora, pokraj Higijenskog zavoda, pa niz Titovu ulicu. Bio je to još jedan sunčan dan, počinjalo je bablje ljeto, najljepše i najtragičnije doba godine, kada se svaki lijep dan čini posljednjim. Mogu ti posljednji dani potrajati sve do kraja listopada, 1970, sjećao se, produžili su do petnaestog studenoga, ali time se ne mijenja dojam kako je svaki dan posljednji, i treba ga odživjeti sa sviješću o tome. Kada bi cijeloga života trajalo bablje ljeto, svi ljudi bi vjerovali u Boga.

Prepoznao je prolaz u kojem je bila Mona Grazia. Ušao je da vidi što je sad tamo, i našao se ispred ustakljenog kafića. Bila je to ona ista zgrada, visoka siva austrougarska četverokatnica, sa zelenim roletama na prozorima. Profesor je stajao nasred dvorišta, i gledao hoće li se netko pojaviti iza tih prozora. Ali nije bilo nikoga. Obično je tako sa starim zgradama u centru. Ili unutra više nitko ne živi, stanovi su pretvoreni u odvjetničke i notarske urede, ili stanari žive već toliko dugo da više i ne izlaze na prozore.

Ničega sentimentalnog nije bilo na ovom mjestu. Ne bi ga bilo ni da je našao Monu Graziju, istu onakvu kakva je bila 1944, i da je pogledao kroz izlog, vidio mamu Cicu kako pukovniku Martiniju mjeri nogavice, nos joj je pedalj od pukovnikovog rasporka, a Karlo u crnoj uniformi stupa s kraja na kraj dućana i na izmišljenom talijanskom pjeva pjesmu Duceu. Ničega sentimentalnog nema ni u ovom putovanju, samo ružna prisjećanja, stezanje u prsima i briga za pištolj.

Sjeo je pred kavanu preko puta Katedrale.

Na kamenim stubama sjedili su srednjoškolci, mladići i djevojke, i smijali se. Nitko nije ulazio, ni izlazio. Pio je stock, da ga malo rastrese i razbistri, i kladio se sa samim sobom da će gledati toliko dugo dok se vrata Katedrale ne otvore. Ako tako ne učini, dogodit će se nešto loše. Zla mašta nije mu kazala što, ali prijetnja je i ovako bila izrečena.

Naručio je još jedan stock.

Pa onda još jedan.

Srednjoškolci su se digli i otišli.

Na kamenim je stubama sjedio mladi muškarac, kratke riđe brade, i nervozno pogledavao na sat, pa je vadio mobitel, nekoga zvao, i tako desetak puta.

Naručio je još jedan stock, ali se vrata Katedrale nisu otvorila.

Čula se sirena vatrogasnih kola, zvuk jurećih kamiona, i u tom se času grupa turista, maleno njihovo stado, uglavnom starci, ljudi rumene puti i svijetlih kosa, zaustavila ispred Katedrale.

Vodič sa štapom na vrhu kojega je bila pločica s brojem 3 popeo se na stepenicu, i počeo im nešto živo objašnjavati. Profesor Adum načulio je uši, ali nije uspijevaio čuti koji je to jezik. Vrata Katedrale i dalje se nisu otvarala.

Vodič je dugo pričao, mahao i nešto pokazivao svojim štapom, pa je profesor zaključio kako se radi o nekoj katoličkoj ekspediciji, koja je navratila u Sarajevo nakon što ih je u njihovim sarkomima, melanomima, anginama pectoris i poroznome dotrajavanju žila u mozgu utješila Gospa Međugorska, oslobodila ih svakoga straha i uputila da u miru idu svojim domovima, i što prije umru, radi skoroga ponovnog viđenja. Tko bi, osim katolika, toliko vremena provodio ispred jedne, u osnovi nezanimljive i umjetnički bezvrijedne crkve, na brzinu sagrađene po austrijskoj okupaciji, kao neka vrsta duhovne kasarne okupatorskih snaga, prije nego nesretnoga naroda koji je s okupatorom dijelio vjeru. Kasnije je ta crkva služila kao živi dokaz vjerske, nacionalne i kulturne tolerancije, najprije srpskih karadžordevićevskih vlasti, pa komunista, da bi za četiri zvjezdane godine Pavelićeva pontifikata ponovo bila isto što i za Franje Josipa. A danas je ta Katedrala dokaz muslimanske tolerancije, koja je, kao i svaka druga tolerancija na Balkanu, suptilan oblik prezira prema svakome tko je ostao u manjini. Svidjela mu se ta misao, potrudit će se da ju zapamti.

Onda je vodič krenuo prema vratima Katedrale, a stado je požurilo za njim. Pritiskao je kvaku, lupao šakom u debela vrata, gledao ima li negdje

zvono, a profesor se uplašio da će prekršiti svoj zavjet, i da će mu se zbilja dogoditi nešto loše. Ali vrata su se otvorila, stado se slilo u hram, kao ulje niz lijevak na boci, a profesor je pozvao konobara, da plati.

Na Bašćaršiji je sjeo u taksi, stari rashrdani passat. Vozio ga je užasno debeli, i isto tako pričljivi muškarac s brkovima, koji je sličio na Đuru Dečaka.

- A vi niste odavde?

- Nisam

- Čujem ja to dobro. Ne samo da znam ko nije odavde, nego razlikujem je li mušterija iz opštine Centar, ili s Alipašinog, s Vratnika, ili s Bistrika. To su vam dijelovi Sarajeva, kvartovi, u nas se kaže mahale - brbljao je, dok je profesor šutio i smješkao mu se. - Tačno se čuje ako je čovjek s Mejtaša, a ne s Bjelava. Od Mejtaša do Bjelava nema vam ni deset minuta hoda, dvjesto metara zračne linije, ali ljudi drukčije govore. Je li tako i kod vas?

- Ne znam, ja vam to ne razlikujem

- A vi ste Slavonac?

- Nisam Ja sam iz Zagreba.

- Ma nemoguće, mora da vam je neko Slavonac - taksist je bio razočaran, tražio je neku grešku, kao centarfor kad traži kvrgu u travi nakon što je nabio loptu visoko preko gola.

- Nitko mi nije Slavonac. Osim susjeda iz prizemlja.

- E, sigurno ste dobri s tim susjedom, kod nas se kaže komšijom. Šalim se. I kažete da ste iz Zagreba. Lijep je Zagreb, imao sam tamo prijatelja iz vojske, stanovao je na Trešnjevci, zvao se Rastko Milovanović. Zna li ga, možda? Velik je Zagreb, ali može biti da ga slučajno znate. Išao sam ja prije rata kod njega, ulica se zvala Rade Končara, je li ima na Trešnjevci ulica s takvim imenom? Baš mi je dobar bio. Kad mi je devedeset druge žena poginula, znate, pala granata, a još su telefoni radili, poslao mi je petsto maraka iz Zagreba. Velika je to onda bila para. Kaže, ništa se ti, Salko, ne brini, vratit ćeš kad prođe rat. Poslije su se veze prekinule, a i mene je bilo na sve strane, gledao

sam kako bi preživio, četvero djece mi je moja Mira ostavila, valjalo ih je podizati, hraniti, od granata čuvati, i pravo da ti kažem, nije mi ni palo na pamet kad bih se zatekao kod nekog telefona koji radi, da nazovem mog druga Rastka, i upitam ga kako je. Danas mi je malo krivo zbog toga. Puno je i njemu bilo onih petsto maraka. Ali devedeset pete, čim su mi vratili telefon, prvi broj koji sam nazvao bio je njegov. Javio se neki ženski glas, rekoh ja bi trebao Rastka Milovanovića, moga druga, a kurva ko s nokta: ovdje više ne žive četnici! Znae šta ću vam reći: izvinite, vi ste Hrvat, ali pička njoj materina ustaška!

- Znam, svakakvih ljudi ima.

- Tačno tako, dobro ste rekli. Ali da znate, nije fol, ali sad vam čujem da ste iz Zagreba. Ama, kakva Slavonija, čuje se taj meki, fini govor, onako malo kroz nos, ko kad Mirko Novosel govori. Niko mene ne može prevariti. Eto, devedeset i sedme, taksiram ja na aerodromu, kad eto ti onog pisca, poznatog, što sad kod vas živi. Sjedne on, a ja ga pitam - kako je, je l' se to došlo u rodni grad? Pa kako je u Zagrebu? Pa šta se priča, hoće li Tuđman još dugo, kažu da je bolestan? Sve ga navlačim da priča. A još nismo ni krenuli. Rekoh znam gdje te vozim, na Mejtaš te vozim. Kako znaš?, pita on mene. Fino, jarane, sve Salko zna, ima Salko uho, Salko je svirao violinu u Narodnom orkestru, sve dok mi se kažiprst nije ukočio. Pogledaj ga, i sad je ukočen! E, a kakav sam violinist bio, Menjuhin mi nije bio ravan.

- Dobar je Menjuhin bio - potvrdio je profesor.

- Kako bolan nije, ja ga sedamdeset sedme slušao u dvorani Đuro Đaković. Jevrej, Rus, a u njemu ciganska duša, evo ovolika. Svirao klasiku, šta bi drugo, ali čulo mu se da sutra može zasvirati kod nas u Narodnom. Nema više takvih ljudi.

- Dobro ste rekli, ja isto mislim da nema.

- Sve je to, gospodine dragi, otišlo u pizdu materinu. Otapa se Sjeverni pol, plove sante leda, nema više snijega, ni zime. Djeca se više ne sanjkaju. A ljudi, samo gledaju ko je kakve vjere i nacije, a ne kakav je koji kao čovjek. Eto,

vi ste, naprimjer, Hrvat, a ja sam Bošnjak, i šta nam fali.

- Nisam ja Hrvat.

- Dobro, živite tamo. Nešto uglavnom jeste.

- Nešto - uzdahnuo je profesor.

Dočekala ga je ista časna sestra. Rekla mu je da doktoru Sunariću nije dobro, jako se uzrujao, jer su gospoda Mihailo Adum i Petar Ivančan rekli da neće doći, više ih ne zanima oporuka, vikali su na staroga gospodina, kako ih nije sram i strah od Boga.

Jozo Sunarić sjedio je na svojoj postelji podignutog uzglavlja i s jastucima pod leđima. Daska na kojoj je inače pisao bila je prekrivena bijelim stolnjakom, sa crvenim vezenim ornamentima. Na stolnjaku je bila velika zapečaćena kuverta. Nasuprot krevetu stajale su tri fotelje, presvučene crnom kožom, stočić, tri čaše i bokal s vodom. U kristalnoj košarici, koja je izgledala kao dio nekoga starog svadbenog servisa, bile su izlomljene kockice čokolade.

Rukovao se s odvjetnikom, i sjeo.

Starac je razlomio pečat, i pravim pravcatim njemačkim oficirskim bodežom otvorio kuvertu. Profesor se zagledao u nož, koji bi poprilično koštao u zagrebačkim antikvarijatima. Dok je Jozo Sunarić drhtavim glasom čitao ispovijest svoga dugogodišnjeg prijatelja, koju je profesor malo slušao a malo bi se prepuštao mislima o njemačkome bodežu i acetonskoj duši Joze Sunarića, jer ga je strahovito nervirao patetični ton Tadije Melkiora Aduma, koji se u obraćanju trojici nećaka, priznajući da ih nije vidio od njihovoga djetinjstva, a Mihaila nikada, služio svim onim emocionalnim ucjenama, kakvima roditelji u vrijeme nedjeljnih ručkova dočekuju i ispraćaju vlastitu djecu. Profesor nije želio da ga se dotakne nijedna od tih riječi, puštao ih je da plove mimo njega, gledao je kako se Sunarić muči, izgleda bitno lošije nego jutros, jedva diše, i kao da se topi i nestaje sa svakom pročitanoj riječi.

Nimalo u profesoru nije ostalo nade da bi mogao naslijediti neko bogatstvo. Još prije nego što je nazvao broj koji je odvjetnik naveo u telegramu,

i prije nego što je saznao što je uopće Zavod svete Klare, dok je putovao prema Sarajevu, na skretanju za Plehan, kada su mu se u snu priviđali ljudi u franjevačkim habitima, profesor Adum znao je da nasljedstva nema, osjećao se kao prevarant i izdajnik, jer je prevario onoga koji sada, nagnut kao Titanic, stoji ispred motela Mauretanija. S vremenom se više nije plašio da je sve to klopka, da ga netko želi namamiti i oteti, ali njegova greška, jer se polakomio, i jer je krenuo na ovo putovanje, nije time postala manja.

Hladno je saslušao posljednju rečenice testamenta Tadije Melkiora Aduma:

- Sva moja ušteđevina, položena na računu Ciriške banke broj 345-23-1112, šifra Freelander, u iznosu od 120.000 švicarskih franaka, plus neupisane kamate od siječnja 1987, do dana kada se račun po oporučnom nalogu isprazni i zatvori, ima se podijeliti na jednake dijelove između Mihaila Adum, Petra Ivančan i Karla Adum, ili na one od trojice imenovanih, koji čitanju oporuke budu nazočili, dok se izočni oporukom izuzimaju. Pri zdravoj pameti, malo pred susret s Gospodinom, na provjeru ove listove (sedam, brojem 7, ispisanih s jedne strane) dadoh odvjetniku doktoru Jozi Sunariću, i ovjerih pri veleposlanstvu švicarskome u Sarajevu. U potpisu, inicijalima, T.M.A.

Starac je ispustio i posljednji list, potpisao se na pripremljen papir, i mahnuo prema vratima:

- Sad možete ići, ja sam završio. Ne ljutite se, niste popili sok.

Profesor je uzeo fascikl s dokumentima i pozdravio odvjetnika, ali on više nije gledao prema njemu, i nije odgovorio. Časna sestra ispratila ga je do izlaza. Zaželjela mu je sreću, ali nije mu pružila ruku.

Stajao je kraj ceste koja je išla prema gradu i čekao da naiđe taksu. Uz cestu se pružao niz obiteljskih kuća, jednokatnica sagrađenih u sedamdesetima. Ispred svake je kuće bio vrt. Neki su u njemu sadili salatu i paradajz, negdje su rasle ruže, a ispred nekih je kuća izdžikljala travuljina, širili su se podivljali grmovi jorgovana, poluosušeni bršljan i zapuštena ruža penjačica. U tim su

kućama, mislio je, živjeli nesretni ljudi, ili oni koji su u ratu izgubili sina, brata ili pamet, pa su se nakon toga predali. Prvi puta mislio je o njima, i o zadnjem ratu u Sarajevu. Ako je živ, Muratov otac Salem danas ima preko devedeset godina.

Dugo tom cestom nije nailazio nikakav auto, pa tako ni taksi, i profesor se zabavljao zamišljajući što je s ljudima iza vrtova bijelih kuća, s asimetričnim kosim krovovima i fasadama koje podsjećaju na lica s kubističkih portreta žena. Slična naselja nicala su u to vrijeme po cijeloj Jugoslaviji, kućice su dodjeljivane radnicima boljih poduzeća, a oni su svome naselju nadijevali ime. Ovo je mogao biti Gradić Pejton. Tako se u ono vrijeme zvala sreća.

Premetao je fasciklu iz ruke u ruku, dlanovi su mu se znojili od plastificiranog kartona, dan je bio nekako sparano, a kako se spuštao sumrak, kao da je zraka bivalo još manje. I u tom bi času, da mu je ostavljeno da bira, više volio da nije pošao na ovo putovanje.

Bio je umoran kao pas, stari profesor Karlo Adum, dok je stajao sam uz pustu cestu koja vodi prema gradu, pokraj kuća u kojima se nisu palila svjetla - kao da je nestalo struje, i onom jednom, slobodnom rukom mahao je prema crvenome golfu.

Taksist je bio koštunjav i ispijen čovjek, i nije bio pretjerano razgovorljiv. Pušio je, i otresao pepeo kroz prozor. Čim je dopuštao cigaretu, zapalio je drugu.

- Znam da mi ne valja - rekao je, i ponudio profesora.

Čim je zapalio, i povukao prvi dim, pokajao se. Sve manje je oko njega bilo zraka. Kao da se atmosfera uvlačila u sebe, ili su snažna pluća navijača, koji su se vraćali s neke utakmice, podisala sav zrak. Bilo ih je na stotine, išli su uz Miljacku, mahali zastavama i pjevali navijačke pjesme. Silazili su na kolovoz, tramvaji su zvonili da ih potjeraju, taksist je rekao:

- Bila je to velika pobjeda!,

a profesor je držao cigaretu u ruci i prinosió je ustima kao da puši, jer mu je bilo neugodno da je, ponuđenu, odmah ugasi. Nije mogao govoriti, i bio je

zahvalan taksistu što šuti, i uvlači svoje dimove kao da se pokušava ubiti tako što će vlastitu dušu usisati skupa s dimom.

Prije nego što se zaustavio pred Mauretanim, taksist je zapalio i treću cigaretu.

Na volvu je bilo razbijeno staklo na vozačkim vratima. Provalnik je iščupao autoradio, koji ništa nije vrijedio, i ispreturao pretinac za rukavice. Uz komandnu ploču virile su žice, sjedalo je bilo puno razbijenoga stakla, po podu su ležale rasute kiki karamele. Otvorio je gepek i ustanovio da su ukradeni dizalica, komplet alata i Ivankina stara kišna kabanica. Što će nekome stara kišna kabanica?

Atila je sjedio iza pulta i čitao novine. Na nosu je imao nekakve smiješne naočale, s ružičastim damskim okvirima, nalik na leptira raširenih krila.

- O, to ste vi, Hadume dragi! Dopuštate da vas tako zovem? I vi ste rođeni Sarajlija, znate što je toplina međuljudskih odnosa.

- Razbijeno mi je staklo na autu.

- Ama nije moguće! To da se pred našim hotelom dogodi, pa ne mogu vjerovati. Hoćete li da zovem policiju, da naprave zapisnik?

Nije mu odgovorio, nego je pošao stepenicama prema svojoj sobi. Svaka je bila barem dvostruko viša nego jutros, gubio je dah dok ih je savladavao, gledao je u vrhove cipela, kao da će si i tako pomoći pri uspinjanju, i nikako se nije mogao sjetiti je li ih ranije vidio, ili se penjao i spuštao a da ih i ne primijeti. Bile su to one ružne i neobrađene betonske stepenice, kao u nedovršenim novogradnjama. Uspinjao se profesor po njima, tješeći se da mu je uvijek bilo teško penjati se, ali da o tome nije mislio, a sada, eto, misli. Težak je i sparani dan, daleko je od kuće, pa je, valjda, normalno da mu bude gore nego inače.

- A vaša gripa, šta je s vašom gripom - vikao je odozdo Atila - pazite da vam na pluća ne pređe. U tim godinama to se začas dogodi, a onda, halali ga Huso materi, idete ekspresnim put ahireta. Čuvajte se toga, gospodine moj,

premda, ne bi bilo loše, pa da vas u Sarajevu pokopaju, bezbeli pod križem. Ionako se po Zagrebu bunite kako više nema krstova po Sarajevu, pa, eto, da svojim primjerom doprinesete opstanku hrvatskoga nacionalnog bića u Bosni.

Profesor se nije mogao okrenuti, nije mogao odgovoriti recepcioneru, zaprijetiti mu da će ga prijaviti, jer se morao boriti za dah i jer je pokušavao uskladiti nešto o čemu nikada ranije nije mislio: podizanje noge prema sljedećoj stepenici i uzdah pa izdah. Čudno kako mu je to vazda promicalo mimo pameti, mislio je, a nije mala stvar, i nije mali talenat, pronaći na stubama sklad između nogu i pluća.

Kao Jan Vennegoor Of Hesselink, kada se s vrha šesnaesterca sjuri prema голу.

Profesor Adum bi kasno noću sjedio ispred televizora, i čekao da reporter Eurosporta izgovori to ime: Jan Vennegoor Of Hesselink. Spuštali su mu se kapci, spavao je u svojoj fotelji, i budili su ga povici sa stadiona, ali nije odustajao. To ime, neobično kao Burski rat i kao zastava Nepala, bilo je njegova noćna molitva. Kad bi ga čuo, miran i ispunjen odlazio je u postelju.

Bez daha popeo se na najvišu stepenicu.

Prodisao je dok je otključavao vrata sobe. Vidiš, vidiš, danas mu više nisu švrljali po sobi i preturali po stvarima. Otvorio je prozor, i udahnuo hladan večernji zrak. Tada mu se učinilo kako je sve u najboljem redu, bezrazložno ga je hvatala panika, dođu takvi dani, najvažnije je da se čovjek smiri i sabere. Gledao je dolje, na betonsko dvorište na kojem se danas odigravao povijesni meč između Ljubičica i Federera, koji je Ljubičić morao izgubiti, jer nema žrtve bez poraza. Čim počnu pobjeđivati, ljudi, kao i narodi, prestaju biti žrtve. I onda im nije lako živjeti.

Pomislio je da mu se to opet vraća lucidnost. Treba pisati pisma čitalaca. U ovim godinama to je neka vrsta duhovne gimnastike.

Izvadio je pištolj iz džepa i spustio ga na postelju, pokraj fascikla s Tadijinim testamentom. Stao je i zagledao se u ta dva predmeta na ružnoj

sintetičkoj dekici, predratni proizvod vukovarskog Vuteksa, i činilo mu se da bi to bio dobar početak nekog trilera. Šteta, više se ne snimaju takvi filmovi.

Legao je onako odjeven.

Još mu je bilo rano za spavanje, nije još bilo ni pola deset. Htio je, nakon što malo ohane, da izađe van i nešto pojede. Izvadio je papir iz fascikla, i još jednom pročitao kraj testamenta. Ciriška banka, broj računa 345-23-1112, šifra Freelander. Tko smišlja bankovnu šifru? Klijent ili sama banka? Tadija Melkior Adum od kraja 1986. nije upisivao kamate, što znači da od tada nije mijenjana ni šifra računa. Je li u to vrijeme postojao frelander, Land Roverov model, ili se to ime kasnije pojavilo na stražnjicama automobila koji su pretjecali profesora u volvu?

Bio je siguran da 1986. frelandera nije bilo, i zamišljao je kako iz ničega, od pustih i praznih riječi, nastaje Tadijina šifra. U Zürichu, Genevi ili Bernu, u Grazu ili Beču, Salzburgu, tamo gdje je otvorio račun, pred sobom su imali starca iz nepoznate zemlje, iz grada koji je poznat samo po tome što je tamo ubijen jedan austrougarski princ, a izvan te informacije i ne postoji, nema ga i ne živi, kao što ne žive ni gradići u Poljskoj, Bukovini, Rumunjskoj, Bugarskoj, Transilvaniji, koje su izmišljali i zatim pomno opisivali Isaac Bashevis Singer i Gregor von Rezzori. Dok je otvarao račun, Tadija Melkior Adum bankovnim je službenicima bio lik iz priče. Da su još znali kako je rodenome bratu u svađi odsjekao palac, bili bi sigurni da izvan priče i ne postoji. Govorio je čudnim i prašnjavim njemačkim jezikom, kao i Karlov otac, jezikom u kojemu su bili sačuvani ceremonijali vjenčanja, oficirski balovi i sprovodi, čitanja proglašenja o pohvali i odlikovanju, objavljenog po Franji Josipu Prvome, jezikom kojim su govorili sudski pristavi u istočnim austrougarskim provincijama, ali i policajci u uspomenama Stefana Zweiga. Nijedna stvarna zemlja tom starcu nije pripadala, a vrijeme u kojem je živio teklo je mimo njihovoga bankarskog vremena, u njegovim putnim ispravama bili su upisani imaginarni podaci o zavičajnosti i prirođenju, anamneza države koja će uskoro

nestati. Zato je on za njih bio Freelander, apatrid u nastajanju, onaj kojega više neće biti, čovjek od zemlje slobodan, lotalica bez putnih papira, repa bez korijena...

Profesor Adum spavao je, i sanjao ulicu slijepih prozora, i sebe u mrtvačkome kovčegu. Sanjao je svoj strah od Atila, kojega u snu nije bilo. Razrogačenih očiju i polurastvorenih usta profesor je mrtav čekao da Atila stigne. Nije ni primijetio kad mu se tanka ledena zmija uvukla u usta, i spuštala se niz grlo...

Srce mu je udaralo, u glavi mu je pulsirao žestok bol. Nije znao što se to događa, da li još uvijek sanja, i u svome je snu oživio, ili je budan, i pod njegove sobe se trese od tutnja bubnjeva i urlika truba. Kao u Mahlerovoj simfoniji, puštenoj niz Srbiju, prema Albaniji i Makedoniji, da se po njoj nahvataju lokalni zvukovi i običaji, limeni su tonovi udarali iz prizemlja, i na putu prema nebu, digli su profesora Karla Aduma iz njegove postelje.

Pogledao je na sat, ostalo je još pola sata do ponoći.

Zaboravio je pištolj na jastuku, i krenuo dolje, da Atili konačno kaže sve što mu ima za reći. Tresnuo je vratima za sobom, ali tresak se nije čuo, jer je goč udarao neki divlji, ubrzani ritam, koji je gutao svaku drugu lupu. Strčao je niz stepenice, iznenađujuće lak na nogama, i počeo vikati na Atilu, koji je sjedio za svojim pultom i čitao novine. Atila mu se smijao, i samo ga poticao da nastavi. Rastao je u profesoru bijes, i izmišljao je sve gore i strasnije psovke: mrtvu majku i oca mu je psovao, i tri sestre, brata - podanika Jozefa Antala, i bratovu devetomjesečnu kćer! Ti si muslimansko služinče, vikao je na njega, ti si Srbin, na što se Atila zakocenio od smijeha, zacrvenio se i pomodrio, kao da se guši zalogajem kruha, a Karlo Adum osjetio je kako ga nadrasta njegov gnjev, i kako se sav pretvara u jedan mali zgrčeni bijes, njegove ruke, noge i utroba, glava i oči.

I srce mu zastaje jer glava više ne može smisliti uvredu.

Probudio se bez zraka, s bolom u prsima, u grudnoj kosti, kao da ju mrve

i lome pneumatski čekići. Nije mogao pustiti glasa od sebe. Nije mogao ustati na noge. Čvrsto se držao za pištolj, i puzao prema vratima sobe. Uspio ih je nekako otvoriti, a onda je ponovo pokušao vikati, ali mu je iz pluća izišao samo bolan pisak. To ga je silno izmorilo.

Možda je prošlo pet minuta, možda i pet sati ili pet godina, kada je nastavio puzati niz hodnik. Drvene iglice zabijale su mu se pod nokte i u dlanove, ali to ga nije boljelo. Kada bi uspio udahnuti, osjećao je jak miris prašine i ugljenog dima, miris DDT-a i stjenica, Balibegovica čikma 3, vizavi Behdžetove pekare, i mislio je kako ni sada nema mame Cice da mu pomogne, u Opatiji je, šeta uz more s pukovnikom Weber-Stipčevićem, pa ga je uhvatila tuga, veća od svakoga bijesa, i zaplakao bi da je u plućima bilo zraka za plač.

Stezao je pištolj, i gledao niz betonske stepenice.

Profesor Karlo Adum upravo prikuplja snagu za taj jedan, života vrijedan pokret. Zatim baca pištolj niza stepenice. Čuje kako metal udara o beton, i nastavlja se kotrljati i poskakivati do dna stepenica. Glasan je to zvuk, ljudi će ga sigurno čuti. Profesor Karlo Adum sretan je, on vjeruje da dolazi spasenje.